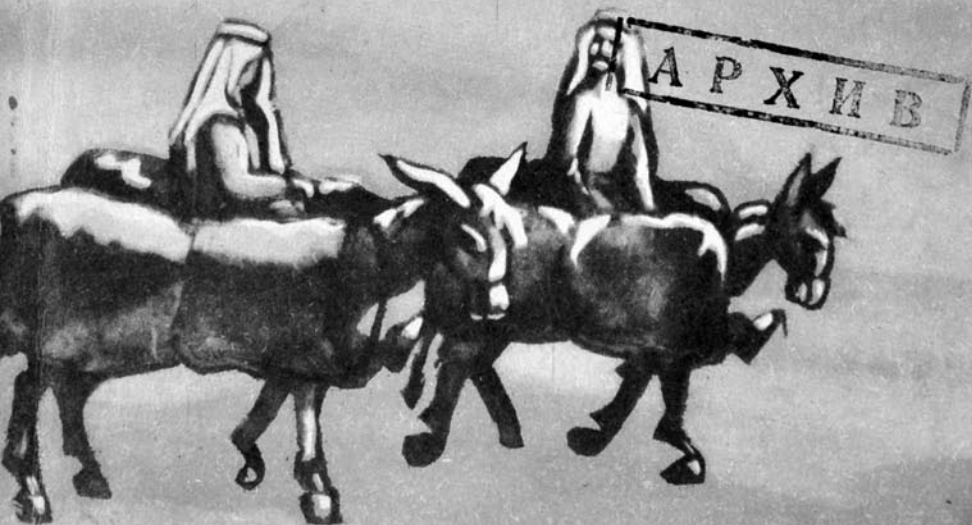
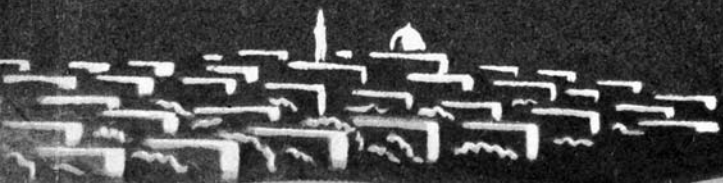

АҒ КҮНЛӘРИН СОРАҒЫНДА

1983

136

АҒ КҮНЛӘРИН СОРАҒЫНДА

416/5 = 178.00

A 29

49330
59561

(Ираг әдәбијјатындан нүмунәләр)

М. Ф. Ахундов адына
Азәр. Республика
КИТАПХАНАСЫ

БАКЫ
ЈАЗЫЧИ

1983

428842

+ ШС (5 = Ираг)

X (Ираг)1
А61

А61 Ағ күнләрдин сорағында (Ираг әдәбијатын дан нүмунәләр). Азәрб. дилинә тәрчүмә-Б. Јазычы, 1983.—139 с.

«Ағ күнләрдин сорағында» китабына Ираг әдәбијатын нүмунәләр топланмышдыр. Китаба Чәмил Сидги әз-Зәһави, Мәруф әр-Русафи, Мәһәммәд Мейди әл-Чәһавири, Әнвәр Халл, Едмон Сәбри, Гаиб Фарман кими танынмыш, ад-сан газанкш шаирләрдин, јазычыларын ше'рләри вә һекајәләри дахил елмишди.

Халгын өз азадлығы вә истиглалијәти уғрунда апарды чидди мүбаризә, һаггын, әдаләтин гәләбәсинә вә хошбәхт кәчәјә инам, сүлһүн, әмин-аманлығын тәрәннүмү бу әсәрләр әсас мөвзусуну тәшкил едир.

А $\frac{70304-172}{M-656-83}$ 162-82

X (Ираг)1

© Бу китаба дахил едилмиш әсәрләрин һамысы 27 мај 1973-чү илә гәдәр әрәб дилинә чапдан чыхмышдыр. Азәрбајчан дилинә тәрчүмә. Тәртиб, мүгәддямә, мүәллифләр һаггында мә'лумат. Јазычы, 1983.

ИРАГ ӘДӘБИЈАТЫ ҺАГГЫНДА

Ираг гәдим тарихә вә зәнкин мәдәни ирсә малик олан әрәб өлкәсидир. Ираг халгы милли истиглалијәт әлдә етмәк үчүн әсрләр боју мүбаризә апармыш, нәһајәт 1958-чи ил ијулуи 14-дә антиимпериалист ингилабы гәләбә чалмыш, Ираг республикасы јарадылмышдыр. Һәмин вахтдан республиканын мүтәрәгги гүввәләри итгисади мүстәгиллик вә ичтимаи тәрәгги уғрунда мүбаризәјә башламышлар. Көстәрилән сә'јләр нәтичәсиндә Ираг мүтәрәгги инкишаф јолуна чыхмыш вә чичәкләнмәкдә олан мүстәгил әрәб өлкәләриндән биринә чеврилмишди.

Республиканын итгисадијаты илә јанашы мәдәнијәти, әдәбијат вә инчәсәнәти дә јени тәрәгги јолуна чыхмышдыр. Мә'лумдур ки, Ираг әдәбијаты гәдим тарихә маликдир. Орта әср зәнкин әрәб әдәбијатынын инкишаф вә чичәкләнмә дөврү гәдим әрәб мәдәнијәтинин вә елминин мәркәзи олан Багдад шәһәри илә бағлыдыр. Классик әрәб әдәбијатынын өлмәз нүмајәндәләринин Багдадда јаратдылары көзәл әсәрләр шәрг әдәбијаты хәзинәсинә гәдим ирсин ән надир нүмунәләри кими дахил олмушдур.

Лакин бу јүксәлиш дөврү узун сүрмәмиш, бир сыра харичи басгынларын вә истилаларын нәтичәсиндә Ираг тәдричлә өз әввәлки мөвгејини итирмиш, өлкәдә милли мәдәнијәтин вә әдәбијатын тәнәззүл, дурғунлуғ дөврү башланмышдыр.

XX әсрин әввәлләриндән башлајарак Ирагда капиталист мүнасибәтләрин јаранмасы, антиимпериалист вә милли азадлығы мүбаризәләринин күчләнмәси илә әлағәдар оларак өлкәнин ичтимаи-мәдәни һәјатында да чанланма вә дирчәлиш баш верди.

Әсримизин әввәлләриндә Ирагда баш верән сијаси-ичтимаи дәјишикликләрин, халгын кечирдији һәјәчан вә сарсынтыларын әдәбијата тә'сири күчләнир вә өлкәдә чәрәјән едән мүйүм ичтимаи һадисәләр Ирагын истәдадлы шаирләри олан Чәмил Сидги әз-Зәһавинин, Мәруф әр-Русафинин вә башгаларынын јарадычылығында өз әксини тапырды.

Ираг поезијасынын јениликчи шаири кими танынмыш Чәмил Сидги әз-Зәһави јарадычылығынын әсас өзәјини вәтәнпәрвәрлик руһунда јаздығы гәсидәләр, шәрг гадынынын һүгугуну мүдафиә едән, һәр чүр чәһаләт, әталәт вә керилијә гаршы чыхан, инкишаф вә тәрәггини тәрәннүм едән ше'рләр тәшкил едир.

Ичтимаи фәалијәти илә бәднә јарадычылығы арасында даим үзвү бағлығы олан әз-Зәһави Ираг ше'ринә јени руһ, јени мәзмун кәтирмишди. О, Ираг ше'рини ән'әнәви мөвзулар чәрчивәсин-

дөн чыхарараг, мүасир һәјатын тәләблери илә сәсләшән, күнүн ич-
тимаи еһтиҗачларына чаваб верә билән сәвијјәе галдырмышдыр.

Китабу Чәмил Сидги әз-Зәһавинин Ираг халгынын мүбаризә-
ләрлә долу тарихинин ајры-ајры сәһифәләрини ишыгландыран ше'р-
ләри дахил едилмишдир. Ганлы, виранедичи мүһарибәләр, харичи
истисмар, ичтимаи әдаләтсизликләр әлејһинә јазылмыш бу ше'р-
ләриндә әз-Зәһави инаныр ки, Шәрг гәфләт јухусундан ојанаҗаг,
сөбр касалары долуб дашмагда олан әрәб оғуллары вәтәнләрини
керилик, әсарәт вә чәһаләтдән азад едчәк, јени һәјат гурачаглар.

Әсәрләринин дилинин садәлији, халгын данышыг дилинә јахын
олмасы онларын кениш јайылмасына сәбәб олмушдур. Мәдһ вә һәчв
јазмагдан имтина едән, јекнәсәкликдән узаглашан, һәтта гафијә-
сиз ше'рләр јазан әз-Зәһави кор-коранә ән'әнәјә гаршы чыхмагын
вә Европа шаирләрини тәглид етмәјин дә әлејһинә иди. О, әрәб
поезијасы тарихинә өзүнәмәхсус јарадычылыг үслубу олан јени-
ликчи бир шаир кими дахил олмушдур.

Әсасән сијаси-ичтимаи мөвзуларда ше'рләр јазан Мә'руф әр-
Русафинин әсәрләри нәинки Ирагда, еләчә дә бүтүн Әрәб Шәргиндә
севилә-севилә охунур. Әр-Русафи халгыны азад, мүстәгил көр-
мәк истәјән шаирләрдән иди. Бә'зән өлкәдә һөкм сүрән вәзијјәт
шаири бәдбинләшдирсә дә о, милләтин хошбәхт кәләчәјинә инамы-
ны итирмирди.

Бир һини кими сәсләнән ше'рләриндә әр-Русафи инкилисләрин
мүстәмләкәчилик сијасәтинин рүсвај етмәклә јанашы, мүстәмләкәчи-
ләр гаршысында баш әјән, онлара јалтагланыб гуллуг көстөрән
милли һөкүмәт башчыларыны да тәнгид атәшинә тутур. «Сүдәмәр
көрпәли дул гадын» ше'риндә мүәллиф јетим баласыны гучагына
сыхмыш дул гадыннын ағыр, ачыначаглы вәзијјәтинин тәсвир етмәк-
лә инкилисләрин мүстәмләкәчилији дөврүндә өлкәнин нечә рәзил
вә диләнчи һалына дүшдүјүнү көстәрир. Шаир вәтәни харичилә-
рин һимајәсинә верән, империалистләрин сијасәтинин мүдафиә едән
Фејсәл кими кралларын һакимијјәтинә е'тираз едир, мүстәмләкә-
чиләрин өлкәдән говулмасыны, милли һөкүмәт гурулмасыны тәләб
едир.

Мүстәмләкәчилик дөврүндә Ирагын диқәр мүтәрәгги шаирлә-
ри дә гәсбкарларын өзбашыналығына гаршы өз е'тираз сәсләри-
ни учалдырдылар.

Ираглы фәданләрин гәһрәмәнлыгларыны, апардыглары милли
азадыг мүбаризәсини тәрәннүм едән ше'рләр халг күтләләрини
ингилаба сәсләјирди. Нәһәјәт Ираг халгы инкилисләри вәтәнләрин-
дән говмаг әзми илә бирләшди вә 1920-чи илдә бөјүк антиимпе-
риалист һәрәкәт баш верди. Дүздүр, бу һәрәкәт инкилисләр тәрә-

финдән јатырылды. Лакин һәмин ил Ирагын сијаси, ичтимаи-мә-
дәни һәјатында дөнүш или олду. Белә ки, азгыналашмыш инкилис
мүстәмләкәчиләри Ирага кобуд сијаси тәзјиг көстөрмәкдән әл чәк-
мәјә мәчбур олдулар, өлкәнин идарә олунмасы, заһирән дә олса,
Ирагын милли һөкүмәтинә тапшырылды, халгда милли бирлијә
инам ојанды.

Бу дөврдә (30-чу илләр) Ираг поезијасына әз-Зәһавинин вә
әр-Русафинин ән'әнәләрини давам етдирән јени, истә'дадлы шаир-
ләр дәстәси кәлди. Онларын башында Мәһәммәд Мейди әл-Чәва-
һири вә Мәһәммәд Саләһ Бәһрул-Улум дурурду.

Мәһәммәд Мейди әл-Чәваһири Әрәб Шәргинин ән бөјүк вә та-
нынмыш шаирләриндәндир. Әл-Чәваһири мүбариз шаирдир. О,
классик әрәб ше'ринин ән'әнәви һүдудларындан кәнара чыхмајан
гәсидәләриндә мүһүм ичтимаи проблемләрә тохунур, шәрг феодал-
изминин, керилик вә әталәти, һәр чүр әдаләтсизлији тәнгид едир,
әмәкчи халгын ағыр күзәрәнына ачыјыр. «Әдаләтсизлик үзәриндә
гурулмуш сарајлар деврилмәлидир» дејән әл-Чәваһири һәмвәтән-
ләрини милли сәрвәтләрин әсл саһиби олмаға сәсләјир, халга, өз
гүввәсинә инам һисси ашылајыр.

«Фәһләләрин бајрамында» ше'рини мүәллиф илк дәфә 1961-чи
илдә Ираг һәмкарлар Иттифагынын бејнәлхалг фәһлә күнү мүна-
сибәти илә кечирдији јығынчагда охумушдур. Шаир вәтәнин «сә-
адәтини, әзм вә гүдрәтини» халгын габагчыл дәстәси, «мөһтәшәм
гүввәси» фәһлә синфинин, зәһмәткешләрин әмәји, иши, фәалијјәти
илә бағлајыр. Әл-Чәваһири фәһләләри—бүтүн әмәкчи халгы чәтин
вурешларда мәтин, дөзүмлү олмаға, букүнкү һаплијјәтләрлә ки-
фајәтләнмәјиб даһа парлаг вә хошбәхт кәләчәк уғрунда мүбаризә
апармаға сәсләјир.

Мүтәрәгги шаир Мәһәммәд Саләһ Бәһрул-Улум вәтәнини хари-
чи гәсбкарлардан азад көрмәк истәдији вә һагг сәсини учалтдыгы
үчүн 16 ил мүхтәлиф һәсбханаларда јатмыш, олмайын эзаблар
чәкмишдир.

Шәһәр пролетариаты илә кәндлиләрин вә Ираг зијалыларынын
биркә сә'ји нәтичәсиндә антиимпериалист ингилаб гәләбә чалдыг-
дан вә империалистләрин әлалтысы олан Нури Сәидин мәнфур
«гара режими» ифласа уғрадыгдан сонра бүтүн Ираг халгы кими
онун вәтәнпәрвәр шаири Бәһрул-Улум да азадлыг әлдә етди.

Шаирин, демәк олар ки, ингилабдан әввәл јаздыгы бүтүн
ше'рләри гәрб мүстәмләкәчиләрини вә онларын мәнфур әлалтыла-
рыны ифша етмәјә јөнәлдилмишдир. Демократија вә социализм,
халглар арасында сүлһ вә достлуғ, хошбәхт вә фираван һәјат нәғ-
мәкары олан Бәһрул-Улум һәгигәтән халг шаирдир. Онун халга

яхын вә анлашыглы бир дилдә яздыгы көзәл ше'рләри һәмишә дәрин мөзәмуллу вә жүксәк идејалы олмушдур.

Совет халгынын яхын досту олан Бәһрул-Улумун јарадычылығына Бөјүк Октябр Сосиалист ингилабынын бөјүк тәсири олмушдур.

Икинчи дунја мұһарибәсиндән сонра Ираг халгынын ичтимаи-сијаси һәјатында јени мәрһәлә башланды. 50-чи илләрин әввәлләриндә Америка империализми өлкәнин игтисадийәтына мұдахилә етди. 1955-чи илдә јени бир сазишә кирмәси (Бағдад пактынын бағланмасы) өлкәни бир даһа сијаси, игтисади вә һәрби чәһәттән империалист дөвләтләрдән асылы вәзијјәтә салды.

Бир тәрәфдән харичи мұдахиләчиләрин, дикәр тәрәфдән сағын монархија режминин тәзјиги алтында олан халгын наразылығы кетдикчә артыр, милли азадлыг мұбаризәләри кенишленирди. Бу мұбаризә әввәлләр сијаси фәалијјәтдән узаг дуран бәзәи Ираг зијалыларыны, шаир вә јазычылары да тәдричлә чәзб едиләр. Сијаси вәзијјәт өлкәнин ичтимаи һәјатында да дөнүш, јенилик јаратмышды. Бу дөвр Ираг ше'риндә ашағы синиф нүмајәндәләринин тәлејинә, реал һәјат һадисәләринә мараг өзүнү даһа чәк көстәрирди.

1958-чи ил ингилабындан сонра јарадычылығы башлајан шаирләрин аддымлары даһа мәтин, чыкышлары даһа инамлы иди. Белә шаирләрдән бири олан Бүләнд әл-Һејдәри өз ше'рләриндә халгын бөјүк јарадычы гүввәјә малик олдуғуну, гуруб-јарадан инсана мөһәббәти тәрәннүм едир. Шаир әкиб-бечәрән, ушаг бәсләјән, имарәтләр учалдан, шәһәрләр салан инсана, онун әмәјинә, һүнәринә ашигдир. Әл-Һејдәри һәм дә лирик ше'рләр мұәллифиндир.

Де, јадындамы

күсдүрдүјүн мәни?

Утандымы хатырларкән о сәһнәни?—

мисралары илә башланан «Көһнә мөһәббәт» адлы ше'ри әл-Һејдәрини ушагылы вә кәнчлик илләри хатирәләринин јадикарыдыр.

Шаирин китаба дахил едилән дикәр ики ше'ри исә («Балав, кишинин мәктубу», «Кечә, сојуг вә кешикчиләр») Ирагын чәсу, вәтәнпәрвәрләринин азадлыг мұбаризәсинин тәрәннүмүнә һәср олунмушдур. Бу ше'рләрдә Ираг халгынын апардыгы гәһрәмакылыг мұбаризәси, әзәмәти, руһ жүксәклији һисс олунур.

Ингилабдан сонра јени јарадычылыг јолуна гөдәм гојан шаирләрдән бири дә Әбдүл-Ваһаб әл-Бәјатидир. Милли азадлыг һәрәкатында фәал иштирак етдији үчүн әл-Бәјати узун мүддәт һәбсханаларда вә сүркүндә олмушдур. Әсәрләриндә Ираг халгынын

үсјан сәсләри, өз истиггалијјәти уғрунда, мұстәмләкәчилијә вә ганлы Нури Сәид режминә гаршы мұбаризәси тәсвир олунмушдур. Буна көрә дә шаир дам тәғиб олунмуш вә сыкышдырылмышдур. Ирагда республика гурулдуғдан сонра тәғибдән азад олан әл-Бәјати мәнсулдар бәди јарадычылығы башлајур.

1959-чу илдә әл-Бәјати Совет Иттифагына кәлмиш, бир чох республикалары кәзмиш, нәһәнк тәрәггинин, бөјүк игтисади, мәдәни инкишафын шаһиди олмушдур. Онун «Әлмәз сөзләр» (1960) адлы топлусу Советләр өлкәси вә сосиализм һагында ше'рләр сил-силәсиндән ибарәтдир.

Әл-Бәјати өз ше'рләриндә Бөјүк Октябр ингилабынын тәшкилатчысы, сосиалист дөвләтинин баниси Владимир Илич Ленини тәрәннүм едир. Даһи рәһбәри халгларын хиласкары, јол көстәрәни, кәмсәсизләрин вә мөзлумларын пәнаһи адландырыр. «Һүнәрлә долу ики үрәк» адлы ше'риндә исә о, сәма фәтеһләри олан совет комонавтларындан Андриан Николајевин вә Павел Паповичин шүчәтини тәрәннүм едир.

Сон 10—15 илдә Ираг мәтбуатында бир чох јени мұтәрәгги шаирләрин адлары даһа тез-тез чәкилир, әсәрләри дәрч едилир. Бу шаирләрдән китабда Әнвәр Халил, Бәдр Шакир әс-Сәјјаб, Шази Тағә, Ләмиз Аббас Имарә тәмсил едилмиш, онларын ше'рләриндән нүмунәләр верилмишдир.

* * *

Ирагда мәдәни-әдәби жүксәлиш, дикәр әрәб өлкәләри олан Мисирә, Суријаја, Ливана нисбәтән кеч баш вердијинә көрә бу өлкәдә нәср әсәрләринин мејдана кәлмәси, роман вә новелла жанрларынын инкишафы да јалныз XX әсрин 20-чи илләринә тәсадүф едир.

Јалныз әсримизин әввәлләриндә (хүсусилә 1908-чи илдә баш верән кәнч түркләр ингилабындан сонра) бу өлкәнин Мисир, Сурија, Ливан вә башга әрәб өлкәләри илә әлагәси кенишленди вә мөһкәмләнди. Мәһз бу өлкәләрин вәситәсилә Ираг дунја мәдәнијәти илә таныш олмаг имканы елдә етди, зијалылар Европа јазычыларынын әрәб дилинә тәрчүмә олунмуш әсәрләри илә таныш олулар. Русијада баш верән ингилаби һәрәкатларын әкс-сәдасы башга әрәб өлкәләри кими Ирага да кәлиб чатды. Классик рус әдәбијјатынын ән көркәмли нүмајәндәләринин Толстојун, Чеховун Достоевскийнин, Горькинни әсәрләри әрәб дилинә тәрчүмә едилмәјә вә јајылмага башлады. XIX әср рус әдәбијјатынын ән көзәл ән-әнәләри Ираг нәсринә дә өз мүсбәт тәсирини көстәрмәјә билмәдән.

Ираг нэсринин инкишафында, шүбһәсиз, түрк әдәбијјатынын да мүәјјән тәсири олмушдур. Белә ки, тәрчүмәчиликлә дә мәшғул олан Ираг шаир вә јазычылары әсас етибары илә әсәрләри онларын руһуна вә зөвгүнә ујғун түрк мүәллифләринин јарадычылығындан тәрчүмәләр едирдиләр.

Нәср әсәрләринин, хүсусилә новелла жанрынын формалашмасында Ираг мәтбуатынын да әмәји бөјүкдүр. «Јени нәсл» («ән-Наши'ә әл-чәдидә»), «Ирагын күзкүсү» («Мир'ат әл-Ираг») гәзетләринин, «Сәрки» («Ма'рид»), «әл-Мәчәллә» журналларынын шаһирләри вә әмәкдашлары Ирагда кәнч насирләрин јетишмәсинә һәмишә гајғы вә диггәтлә јанашмыш, онлар үчүн јазыб чап олунмаг имканлары јаратмышлар.

Беләликлә, милли әдәби ән'әнәләр, башга әрәб өлкәләри илә әлагәләрин кенишләнмәси, Гәрб әдәбијјаты вә мәдәнијјәти илә јахындан танышылыг, мәтбуатын инкишафы Ираг нэсринин тәшәккүл тапмасына вә јүксәлишинә сәбәб олду.

Ијирминчи илләрдә Ирагда милли сәһнә әсәрләри мејдана кәлди вә һекајәләр нәшр олунмаға башлады. Ираг новелласынын төмәл дашыны гојанларын јарадычылығында сијаси вә ичтимаи мәсәләләрә мараг, ингилаби руһ, јени гәһрәман сурәти јаратмаг мејли өзүнү ајдын көстәрир.

Ири һәчмли повестләрин, ондан чох һекајәләр мәчмуәсинин вә бир сыра публицистик мәгаләләрин мүәллифи олан Зу-н-нун Әјјуб Ираг новелласынын баниләриндәндир. Онун әсәрләриндә тохундуғу мәсәләләрин даирәси кениш, јаратдығы образлар силсиләси рәнкарәнқдир. Зу-н-нун Әјјубун тәсвир етдији гәһрәманлар мүхтәлиф ичтимаи тәбәгәјә мәнсуб адамлардыр.

Классик рус әдәбијјатынын вә сләчә дә совет әдәбијјатынын гызғын тәблиғатчысы олан Зу-н-нун Әјјуб Н. В. Гоголун, Ф. М. Достоевскинин, И. С. Туркеневин, М. Горькинин әсәрләринин әрәб дилинә тәрчүмә едилмәсиндә бөјүк фәалијјәт көстәрмишдир.

Умумијјәтлә, јени Ираг нэсринин јаранмасында вә инкишафында әһәмијјәтли ролу олмуш јазычылар дәстәсинин гаршысында дуран әсас мәгсәд һәјаты олдуғу кими әкс етдирмәкдән вә мүасир гәһрәман сурәти јаратмагдан ибарәт иди. Бу јазычылар о дөвр Ираг чәмијјәти үчүн сәчијјәви олан ихтилаф вә мүбаһисәләрдән данышыр, баш вәрән бә'зи һадисәләрә тәнгиди јанашмагдан чәкинмирдиләр. Онларын бә'зән нәснһәтчилијә алудә олмаларына вә сентиментализмә мејл етмәләринә бахмајараг хидмәтләри бөјүк олмушдур. Белә ки, мәһз бу јазычылар илк дөфә Ираг нэсриндә тәнгиди реализмин әсасыны гојмушлар.

Китабда Ираг новеллачыларынын икинчи нәслинә мәнсуб јазычыларын јарадычылығы даһа кениш әһәтә едилмишдир.

Бу нәсил Икинчи дүнија мүһарибәсиндән сонра әдәбијјат әләминә кәлмиш исте'дадли насирләрдән ибарәтдир. Шакир Хусбак, Едмон Сәбри, Гаиб Ту'ма Фәрман бу нәслин нүмајәндәләридир. Һәјаты олдуғу кими дәрк етмәк, онун ичтимаи-сијаси вә игтисади амилләрини көстәрмәк, халг һәјатынын реал дөвһәләрини јаратмаг бу јазычыларын әсас јарадычылыг үслубдур. Бу јазычылары Ирагда «јени реализмин» баниләри адландырырлар.

Бу чәрәјанын нүмајәндәләринин әсәрләринин гәһрәманлары мөвчуд гурулуша гаршы етираз вә наразылыгларыны билдирмәклә кифәјәтләнмир, ону кәскин тәнгид едир, вәзијјәтдән чыхыш јолу ахтарыр вә мүбаризә едирдиләр. Онларын јаратдыглары гәһрәман јени һәјатын, азад вә демократик гурулушун мүждәчиси иди.

Ираг әдәбијјатында «јени реализм» чәрәјанынын көркәмли нүмајәндәси олан Гаиб Фәрман ејни заманда бу әдәби үслубун биринчи нәзәријјәчиси иди. О, мүбариз вә вәтәнпәрвәр јазычы олмагла бүтүн јарадычылығыны Ираг халгына, онун хошбәхт кәләчәјинә хидмәт етмәк әгидәсинә һәср етмишдир. Онун новеллаларында «кичик адамларын» һәјатынын тәсвири, реал бәдни дөвһәләри әсас јер тутур.

Јазычынын «Умран» һекајәсинин әсас гәһрәманы зәһмәткеш халгын нүмајәндәсидир. Түтүн фабрикинә ишләјән, ачындан, иш шәраитинин ағырлығындан хәстәлијә дүچار олан Умранын фәчнәли һәјатыны тәсвир етмәклә әдиб Нури Сәидин истибад үсули-идарәси, ағалығы дөврүндә бүтүн Ираг зәһмәткешләринин ачыначалы һәјатыны көстәрир.

«Јени реализмин» ән фәал нүмајәндәләриндән олан Едмон Сәбринин јарадычылығыны китабда «Бајрам әјләпчәләриндән бири» вә «Ағалар һимајәчиси» адлы һекајәләри тәмсил едир.

Јарадычылығынын илк чағларында мүһүм ичтимаи вә сијаси һадисәләрә бикәнә галан вә әсас етибарилә интим мәзмунду һекајәләр јазан Е. Сәбринин дүнија көрүшүнә 1958-чи ил ингилабы мүһүм тәсир көстәрмиш, онун јарадычылығында әсаслы дөнүш јаранмасына сәбәб олмушдур. 1960-чы илдә чапдан чыхан «Зүлмдән гачан» адлы мәчмуәсинә дахил олмуш һекајәләриндә Сәбри реалист вә гуманист бир јазычы кими чыхыш едир. Онун бу һекајәләриндәки гәһрәманлар бекарчылыгдан ејш-ишрәтлә мәшғул олан кәнч гадынлар вә кишиләр дејил, изтираб чәкән вә мүбаризә апаран, јаратмаг үчүн јашајан реал инсанлардыр.

Шәрг гадынын һүгүгсузлуғуна етираз, көһнә феодал ән'әнәләринин тәнгиди, зоракылыға, зүлм вә истибадада гаршы ишрәт вә

кин Шакир Хусбак новеллаларынын ана хэттини тәшкил едир. А. П. Чеховун ярадычылыгындан өйрәнән вә тәсирләнән жазычыны «өзиләнләрин вә кимсәсизләрин» талеји дүшүндүрүр. Онуң һекајәләринин әсас гәһрәманлары олан гадынлар һәјатын, чәмијјәтин еј бәчәрликләри, әдаләтсизликләри үзүндән бәдбәхтлијә дүчәр олулар.

Ш. Хусбакын тәсвир етдији әһвалатлар илк бахышда чох адәб вә күндәлик һадисәләр тәсири бағышлајыр. Лакин мүәллиф өз һекајәләриндә јаратдығы һәр бир характери, сөјләдији һәр бир фикри һәм сүрән ичтимаи-сијаси вәзијјәтин фонунда вердији үчүн онларын тәсир гүввәси дә күчлүдүр.

Сон 10—15 илдә Ираг нәсри кәңч гүввәләрин ярадычылыгы сајәсиндә хејли зәңкинләшмишдир. Мүвәффәг Хыдр, Јусиф Гәддәд вә Маһмуд әз-Заһир кими јазычылар јохсулларын, јетим галмыш ушагларын һалына ачымагла јанашы, ичтимаи дәјишикликләрлә әлағәдәр олараг Ираг халгында әмәлә кәлән бир сыра мә'нәви кеј-фијјәтләри дә әкс етдириләр. Бу чәһәт халгда ингилабын гәләбә сини горујуб сахламаг әзмини даһа да мөһкәмләндирир, вәтәнин ичтимаи, иғтисади вә мәдәни инкишафыны сүр'әтләндирмәјә чәгырыр.

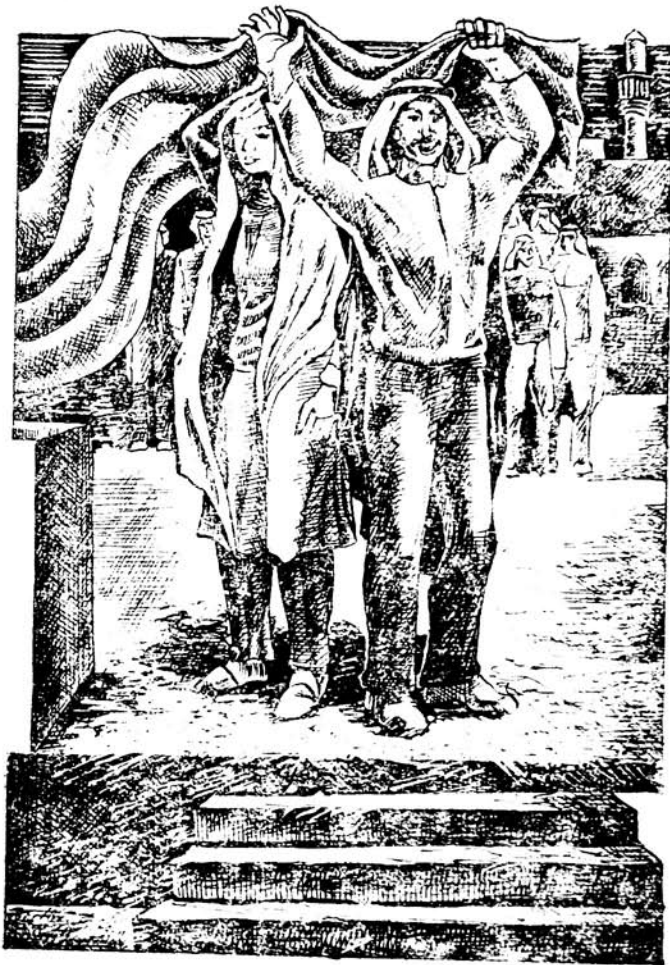
ССРИ Јазычыларынын VI гурултајында гонаг сифәтилә ишти-рак етмиш Мәһәммәд Мәһди әл-Чәваһири Совет—Әрәб әдәби-мәдәни әлағәләринин кенишләнмәсиндән данышаркән демишди: «Совет—Ираг әдәби әлағәләринин сон илләр даһа да мөһкәмләнмәси мәни үрәк-дән севиндирир... Мән Совет Иттифагындакы гәләм достларыма вә еләчә дә бүтүн Совет халгына дүнјада сүлһү вә әмин-аманлыгы тә'мин етмәк уғрунд а апардығы мубаризәләрдә, хејрхәһ вә көзәл ишләриндә бөјүк мүвәффәгијјәтләр вә наилијјәтлә арзулајырам».

Гејд етмәк лазымдыр ки, сон илләрдә Азәрбајчан—Ираг әдәби әлағәләри даһа да кенишләнмиш вә һәр ики халгын әдиб вә шаир-ләринин ярадычылыгы әмәкдашлыгы хејли артмышдыр.

Ираг әдәбијјәтыны Азәрбајчанда даһа јахындан танытмаг мө-сәдилә тәртиб едилмиш бу китаба Ирагын мütәрәгги шаир вә әдиб-ләринин ярадычылыгындан нүмунәләр дахил едилмишдир.

Бу әсәрләр сечиләркән онларын мәзмунунун ичтимаи әһәми-јәти вә бәдһи јеткинлији әсас мө'јар көтүрүлмүшдүр. Әсәрләр Ирагын мүасир һәјатынын бә'зи чәһәтләри һаггында охучуда мү-әјјән тәсәввүр јарадыр. Халгын гүввәсинә вә хошбәхт кәләчәј-инам, азадлыг вә мүстәгиллик мотивләри китаба дахил едилмиш әсәрләрин ана хэттини тәшкил едир. Чүнки бу әсәрләрин мүәллиф-ләри һәјата ачыг көзлә бахан, чанлы, конкрет инсанларын һәјаты-ны олдуғу кими тәсвир едән реалист јазычы вә шаирләрдир.

Аида Имангулијева

ШЕ'РЛӘР

ИНГИЛАБ

Әзиләрим, вар исә мұәммалы фикриниз,
Ачын, изһар ејләјин, бојнуруза алын сиз.
Сел кими, туфан кими хош арзунун, мәгсәдин
Горхмадан, чәкинмәдән архасынча тез кедин.
Ингилаба, үсјана галхын һәр аддымбашы,
Дөјүшүн пис адәтә, гара талејә гаршы.
Нәфсин ағасы олан—инсанларын хасыдыр,
Бизим бу әсримиз дә әсрләр ағасыдыр.
Диндә дејиләнләри ганунтәк, еј әрәбләр,
Сөзсүз гәбул ејләмәк јахшы дејил о гәдәр.
Көһнәләри чыхарыб, тәзә палтар кејинни,
Сәмәрәли фикрини гәбул ејләјин динин.
Шаһид шаһидлијиндә сөзүнү дана биләр,
Доғрулуға апарар фәгәт шәккләр, шүбһәләр.
Наданлығы бу күндән вурун, туллајын, атын,
Зүлмүндән узаглашан зүлмәтин, хурафатын.
Гуртулун зәнчириндән јарамаз әгидәнни,
Һәр кәлмәси, һәр сөзү һөкм дејил бу динин.
Доғру јолу, дүз јолу ашикара сөјләјин,
Һәгигәтин сиррини милләтә ајдын дејин.

Һәнгәт јолумуза узанан бир әлди ки,
О, гәдәр чазибәли, о гәдәр көзәлди ки,
Күнәштәк ишыг сачар, улдуз кими парылдар,
Әкәр ону севмәсәк јадлара гисмәт олар.

ИНСАНЛАР КӘЛӘЧӘКДӘ

Елә бөјүдәчәк ки, һәр инсаны кәләчәк,
Тутдуғу чох әмәлләр бәд әмәлдир, биләчәк.
Залымлыгдан әл чәкиб, олачаг адил инсан,
Дост кими бир-бирилә тапачагдыр дил инсан.
Хошгылыг олачаглар, хош сөзләр сечәчәкләр,
Јахшылыг әкәчәкләр, јахшылыг бичәчәкләр.
Олачаг бир-биринә бәшәр өвлады һәјан,
Јашајачаг нәсилләр јер үзүндә фираван.
Тәкчә јер күрәсиндә хош әмәлләр галачаг,
Елмлә јүксәләчәк бүтүн инсанлар анчаг.
Әдаләт дајаначаг дүнјанын кешијиндә,
Һәр кәс ағ күн көрәчәк доғма ев-ешијиндә.
О вахт бүтүн өлкәләр республика гурачаг,
Нә бир хаган олачаг, нә бир султан галачаг.
О вахт уғурлу ишләр галмајачаг јарыда,
Гәбрә көмүләчәкдир һәрбин аловлары да.
Меһрибан олачагдыр чөлләрдә вәһши белә.
Һәјат көзәлләшәчәк даһа да илдән-илә.
О вахт елин арзусу күл-чичәк ачачагдыр,
Һагг-әдаләт галачаг, зүлм еви учачагдыр.
Лә'нәт мүһарибәјә! Чүнки дәһшәтләри вар,
Өлкәләри дағыдар, елләри виран гојар.
Лә'нәт мүһарибәјә! Нәғмәләри сусдурар,
Кечидләри бағлајар, евләрә гыфыл вурар.
Аналары ағладар, кәлинләри дул гојар,
Ата һәсрәти чәкәр, јетим галар ушаглар.

ӨЗЛӘРИ АЧ ЈАТЫРЛАР

Зәһмәтлә торпағы әкиб, бечәрән
Ғуш кими јемләјир өзкәләрини.
Јатыр ач ғарына күндүз иш көрән,
Јад үчүн ахыдыр алын тәринни.

Ғәсб едиб торпағы күчлүләр, инан,
Фәллаһын зәһмәти һәдәр кедибдир.
Варландырмағ үчүн бир еви заман
Мин еви дағыдыб, виран едибдир.

Ишләјән—мәзлумдур, дөвләтли—һарын...
Әдаләт одур ки, һәмишә һөкмән
Кичик зәррәси дә дөвләтин, варын
Ишчиләр ичиндә бөлүнәјди тән.

Әдаләт өзү дә бир сәрвәтди, бил,
Әдаләт уғрунда дөјүшүр бәшәр.
Әдаләт үстүндә нә мүддәтди, бил
Дидир бир-бирини хејир илә шәр.

Нә гәдәр ағырдыр, чәтиндир, чәтин
Ишчинин бу сајағ өмүр сүрмәси,
Әлләри ғабарлы мәзлум милләтин
Еһтијач ичиндә һеј чүрүмәси!

ҒЫРМЫЗЫ БАЈРАҒ

Јетишди сон күнү гәмин, кәдерин,
Қасыблар! Шәнләнин, әл-әлә верин.
Ғырмазы бајрағы һагг јолу үстә
Нәһәјәт учалды болшевикләрин.

СҮДӘМӘР КӨРПӘЛИ ДУЛ ГАДЫН

Көрдүм, көрмәјәјдим, еһ, мән ону каш,
Зорла сүрүјүрдү ајагларыны.
Ајағы жалынды, палтары нимдаш,
Көз јашы јумушду јанагларыны.
Дәрддән ағлајырды, көз бәбәкләри
Саралтма тутмушду санки бир ағач.
Өлүбдүр һамиси, јох үмид јери,
Тутуб јахасындан јохлуг, еһтијач.
Өлүм бәла вермиш, касыбчылыг гәм,
Дәрд ону гурутмуш, эзаб үзмүшдү.
Үзүндән бир нискил јағырды бу дәм,
Өмүрдән, таледән тамам безмишди.
Әјниндә эбасы дидим-дидимди,
Дәрдә гәрг едирди кәлиб кедәни.
Ону шахта вуруб јандырыр инди,
Сојуг буза дөнүб чылпаг бәдәни.
Ону әгрәб кими чалырды күләк,
Үрјан бәдәнини сојуг кәсирди,
Диши шыггылдајыр, өзү јарпагтәк
Шахтадан, сојугдан тир-тир әсирди.

49330

Алыб сол јанына көрпә гызыны
Сағыны күләјә дајаг етмишди.
Дејирди: «Илаһи, өмрүм узуну
Дүшдүм бу зилләтә, ахы нә ишди?»
Дејирди: «Илаһи, сән бу көрпәни,
Гурујуб дөшләрим, кәл сүдсүз гојма.
Бағышла, ејләмә күнаһкар мәни,
Јазыгдыр, о дилсиз балама гыјма.
Сусуз чичәк кими солухуб бу гыз,
Гуш кими ачындан ағзыны ачыб.
Мән дә ағлајырам һеј кечә-күндүз,
Нәмли көзләримин јухусу гачыб.
Касыблыг, јетимлик горхудур мәни!
Сәмаја јүксәлиб синәмдәки аһ,
Әрими өлдүрүб, сән бу көрпәни
Нијә јетим гојдун, де, нијә, аллаһ?».

М. Ф. Ахундов адына
Азәрб. Республика
КИТАБХАНАСЫ

ФӘҖЛӘЛӘРИН БАЈРАМЫНДА

Гәсидә 1961-чи илин јазында Ираг
һәмкарлар иттифагынын бејнәлхалг
фәһлә күнү мүнәсибәтилә тә'сис ет-
дији јығынчагда охунмушдур.

Сизинлә башламышыг һәр иши ајыг-сајыг,
Биз сизин сајәниздә чоһалырыг, артырыг.
Бизим сәадәтимиз сизин әлиниздәдир,
Әзмимиз, гүдрәтимиз сизин әлиниздәдир.
Мәрдлијиниз, күчүнүз шөһрәт тапандан бәри
Зүлмәтләр архасындан күлүр бизә дан јери.
Сизсиз мүәссисәләр олмазды бу дүнјада,
Гурујарды, бир ағач галмазды бу дүнјада.
Нәчиб әмәлләр күлүр ағыр зәһмәтинизлә,
Сизин гејрәтинизлә.
Буна көрә чәлладлар раһат отура билмир,
Гочалары, кәнчләри јетирир гәтлә бир-бир.
Силаһа сарылсаныз зәнчилләри гырараг,
Бу јолда чандан кечиб јени аләм гурарыг,

Заман әлиниздәдир, имкан әлиниздәдир,
Сизин бирлијинизлә хош арзулар дилләнәр,
Сәмамызда сәадәт бајраглары јелләнәр.

Зәһмәткешләр кәзәркән ағ күнләр сорағында
Арзусу хумарланыб вә'дләр гучағында.
Еј фәһләләр, мән сизи сәсләјирәм, ешидин,
Сизә бөјүк үмидләр бәсләјирәм, ешидин.
Бу мөһтәшәм гүввәнин өнүндә дурмаг олмаз,
Һәгигәти һеч заман, шәксиз, сусдурмаг олмаз.
Бу ејбәчәр мүнһитдә, бәли, бу дөвранда биз,
Кәрәк зүлмә, әзаба дөзмәјәк бир ан да биз.
Дејирәм: галдырылсын бүтүн гара пәрдәләр,
Кедәр-кәлмәзә кетсин үрәкләрдән гәм, кәдәр.
Әдаләтсиз һөкмләр,
Һәгигәтсиз һөкмләр
Дилини бағламасын,
Әлини бағламасын.
Достларым! Сиз достлуғун чанлы тимсалысыныз,
Әзаб чәкмиш вәтәнин ағлы, камалысыныз.
Булуд да күнәш кими ишыг аһтарыр бу күн,
О да, көрүрәм ки, мән, ода чеврилиб бүтүн.
Бизим ана дијарда
Бу уғурлу јолларда
Зәиф көрән кәсләрә мајак олмаг истәјир.
Дајаг олмаг истәјир.
Сизин сабаһынызы ал шәфәгли көрүрәм,
Чох рөвнәгли көрүрәм.
Орда чичәкләр күлүр,
Нәчиб диләкләр күлүр.
О сәһәрә тәләсин, о ки, узагда дејил,
Еј узагда олмајан дан јери, сөкүл, сөкүл.
Сизин чәкичләриниз бу дөвранын зәнкидир,

Бу заманын зәнкидир.
Онун сәсинә һәтта дәмир дә һејран олуб,
Сабаһын нәғмәсинә о бу күндән чан олуб.
Сабаһ ирадәнизлә мүбариз, чәсарәтли
Нәсилләр јетишәчәк шәрафәтли, шөһрәтли.

Гочаларын дүнәнки ушаглара дедији,
Дејәркән гәм једији
Нағыллар артыг бу күн галыб тамам архада.
Кәлин, бир салаг јада:
О, дүнән, зәнчиләрин чәфакеш олмасындан,
Сојуғун инсанлары тагәтдән салмасындан,
Бәдбәхт зәһмәткешләрин инчитәк пак тәриндән,
Дәрдиндән, кәдәриндән.
Көрпәләрин бешикдә эзаблар чәкдијиндән,
Чөрәк һәсрәтлиләрин һәјатдан көчдүјүндән
Аһ чәкиб данышырды,
Көзләриндән дәмбәдәм јаш төкүб данышырды.
Кетди о гара күнләр, о адамлар да көчдү,
О дәһшәтли, јарамаз зәманә, мәнчә, кечди.
«Ијун күнү» торпаға көмүлән инсанларын,
Эзаб ичиндә накам, мәрд өлән инсанларын
Ишыг сачды јолуна,
Ингилабын одујла
Мүәммалы фикирләр әријиб јоха чыхды,
Инсанлар инсанлара дост кими арха чыхды.

Сиз дөјүшләрдә мәтин оларсынызса әкәр,
Шәр әсрләрә үстүн јени бир әср кәләр.
Дөјүшләрдә башчыныз—гајәниз олса, шәксиз,
Кечилмәјән сәһралар, дағлар ашарсыныз сиз.
Бир јаланчы сәрабын далынча кетмәјин, јох,
Һәр сәрабын ардынча сәраб көрәрсиниз чох.
Јолу баша вурмамыш јолда дөзүмлү олун,

Мәһвини зәнн етмәјин сиз бу мүгәддәс јолун.
Горујун бу күнләри, ону гәнимәт билин,
Мөһкәм тәмәли олсун гој бу күнләр һәр илин.
Наил олдуғунузла кифајәтләнмәјин сиз,
Даһа парлаг сабаһа «хош кәлмисән» дејин сиз.
Дөзүн, ағыр олса да вердијиниз гурбанлар,
Сизин хош күнүнүзчүн гурбан кедиб бу чанлар.
Зәһмәткешләр! Нә гәдәр гурумајыб көкүндән,
Чалышын ки, бу күндән
Гурусун әталәтин батаглығы һарда вар,
Јохса онун үстүнү јаман үфунәт басар,
Мәһв етмәсән онлары, зәманә мәһв едәчәк,
Бу ки, керчәкдир, керчәк.
Үзүнүзә шапалаг вурулан илләр өтдү,
Көнлүнүз кама јетди.
Елә бир күн кәләчәк: боз, ијрәнч сифәтләрә
Вурулачаг силләләр мин кәрә, милјон кәрә.

Кәркин сынаг заманы,
Әкәр синиф синифи, одланан одлананы
Архасынча апарса,

Зәһмәткешләр истисмар

Дүнјасына һөкм етсә,
Јахшыдан јахшы олар.
Гулдурлары һимајә етмәсә дөвран әкәр
Онлар әријиб кедәр, онлар мәһв олуб кедәр.
Әлчатмаз амалына чатар инсанын әли,
Халг бу гара гүввәни мәһвә гадирдир, бәли.
Халг һүчуму кечиксә, әлдән чыхар сәадәт,
Һөкм сүрәр фәлакәт.
Күнәшлә буз достлуғу тутмаз, билир ки, дүнја.
Әријәрәк сал бузлар сабаһ дөнәчәк суја,
О заман галачагдыр гејдинә, шәксиз, јәгин

Чаванлар гочаларын, бабалар нәвэләрин,
Көзләрдән севинч яшы ахмајачагдыр һәдәр,
Галхачаг пәрдә-пәрдә көнүлләрдән нәғмәләр.
Сиз, еј хошбәхт балалар, биздән әмин олунуз,
Дөјүш гәсидәсилә ишыгланды јолунуз.
Һамыныз бир ағыздан чар чәкин јер үзүнә:
Јетишдик әзминизлә азадлыг күндүзүнә.
Биз «талеин һөкмү»нү поздуг тамам көкүндән,
Әбәдилек бизимдир һакимијјәт бу күндән!

ЈАХШЫ КҮН КӨРМӘК ҮЧҮН

Јахшы бах, ағзы ачылмыш јаралар
Гышгырыр санки... боғуг сәсләри вар.
Һоггабазлар јыхылыб мәнв олсун,
Бошбоғазлар јох олуб мәнв олсун.
Гој ешитсин буну ач мәзлумлар,
Бәхти јохлар, јалавач мәзлумлар:
«Өлүм ачдыгда белә мин бир ојун
Шәрәфи, намусу мөһкәм горујун!»
Гисас истәр, бил, ачылмыш һәр ағыз,
Ган ичиндә боғулур торпағымыз.
Нијә биз өлмәли, диз чөкмәлијик?
Ганичәнләрлә һесаб чәкмәлијик!

Гапағанлар, чапағанлар, ағалар,
Белә кетсә, ишиниз лап ағ олар,
Сиз дә бир күн галачагсыз ағлар.
Јердә галмаз бу әсарәт, бу зүлм,
Сизи дә һаглајар ахыр бир өлүм.
Пуллулар, чибләри шишман тохлар,
Сизләри јохсул оланлар сахлар.

Наз сатан назлы ханымлар—јавалар,
Белә кетмәз, белә галмаз һавалар.
Ганымыз гејз илә, һиддәтлә ахыр,
Сизи мәнв етмәлијик биз ахыр.

Сөјләјир ағзыны ачмыш јаралар,
Гәзәбиндән ганы гачмыш јаралар:
«Өзүнү лап ода вур, кир дөјүшә,
Баша чатдыр иши, сон вер јүрүшә.
Ја адамтәк јашајыб бир јол сеч,
Ја да өл бирдәфәлик, гуртар, көч.
Комамыздан нәји писдир гәбрин?
Даһа бәсдир? Баша чатсын сәбрин!
Бу нә күндүр, нә һәјатдыр, сөјлә?
Јахшы күн көрмәк үчүн чәһд ејлә!
Даһа ишкәнчә дә, нифрәт дә јетәр,
Әзаб олмаз даһа бундан да бетәр.
Кимә лазым бу јашајыш, белә күн?
Бу әзабдан нәји писдир өлүмүн?
Од үрәкләр јаныб олсун көз-көз,
Зүлмә дөз, зилләтә дөз, ачлыға дөз.
Өз гынында күлә дөнсүн һәр кәс,
Ким верәр күчлүләрин дәрсини бәс?»

Гој сорушсун шәкә дүшмүш ағалар:
«Бу нә гургурду салыб гурбағалар?»

Ганла исбат еләјин, ал ганла,
Гәлбиниздә алышан үсјанла
Көстәрин бир нәдир азад јашамаг,
Баш, бәдән—сизсиниз, онлар—башмаг.
Көстәрин әзминизи, гүввәнизи,
Бу гудузлар таныјар онда сизи!

СҮЛҮ ТӘРӘФДАРЛАРЫНА

Сүлһ уғрунда чарпышан
Халглар кетсин ирәли,
Өлүмлә һәдәләһән
Дүнҗамызы горусун
Мәрд елләрин мәрд әли!
Бүтүн бәшәриҗәтин,
Елмин, мәдәниҗәтин
Мәһвинә баис олан,
Атом сынагларына,
Өлүмә, фәлакәтә,
Гана чох һәрис олан,
Кеф-ләззәт аланлара
Сиз һәмшә зидд кедин,
Даҗанын мәғрур, мәтин!
Күлүмсәсин бу чаһан,
Һамы десин дурмадан;
Сүлһ җашасын дүнҗада,
Сүлһ җашасын дүнҗада!

Вурушун ки, дағылсын
Залымларың галасы,
Силинсин җер үзүндән
Мәзлумларың бәласы.
Зүлмәтләр дағыланда,
Бу заманда, бу анда
Көҗәрчинләр учушур,
Аналар нәғмә гошур:
Сүлһ җашасын дүнҗада!
Сүлһ җашасын дүнҗада!

Сүлһ көзәл инсанларың
Арзусу, кәрәҗидир,
Фикридир, диләҗидир.
Онун гәләбәсини,
Онун бөҗүк сәсини
Даҗандыра билмәди
Намәрдләрин һиддәти,
Өлүмләрин дәһшәти!
Һәгигәтлә мәһв олур
Һәр алчаглыг, һәр җалан,
Нечә җара сағалар
Һамы олса меһрибан.
Чәтин ишләр дүзәләр,
Деҗәр обалар, елләр
Бир ағыздан, дурмадан:
Сүлһ җашасын дүнҗада!
Сүлһ җашасын дүнҗада!

Җенилмәздир әзминиз,
Һәрбә сә'ј едәнләрин
Җаршысына чыхын сиз!
Артмасын, јаҗылмасын
Бу мәрәз, бу хәстәлик,

Артсын сүлһ шүарлары
Һәр тәрәфдә үстәлик.
Мүһарибә әймәсин
Инсанын гүруруну.
Көзәл һәјат ешгини,
Көзәл һәјат нуруну
Верин бәшәријјәтә,
Гошулун бу нијјәтә.
Мөһкәм олсун бу гајда:
Сүлһ јашасын дүнјада,
Сүлһ јашасын дүнјада!

Јол тапсын үрәкләрә
Нәчиб дүјғулар, һиссләр,
Говрулсун илан кими
Надүрүстләр, хәбисләр.
Јандырсын намәрдләри
Мин-мин инсан нифрәти
Сүлһ јашасын әбәди,
Сүлһ галиб кәлсин гәти!

Сүлһ—мөһкәм галамыздыр,
Сарсылмаздыр галамыз!
Бир мөһкәм әзмимиз вар,
Сүлһ јолунда чарпышан
Һәр кәс әбәди јашар!

ЕЈ ФӘЛӘСТИН, ГАЈЫДАЧАГСАН!

Еј көзәл Гүдс, сәнин одлу мөһәббәтини
Дашыјырыг һәсрәт долу гәлбимиздә бнз.
Һаггымызы гајтарарыг һүнәримизлә,
Азадлығы бајраг едәр јенә өлкәмиз.

Еј Фәләстин, бу мүсибәт дејил әбәди,
Унутмарыг, инан, буну бизләр һеч заман.
Ахан ганлар бәһәрини верәчәк сабаһ,
Күләр үзлә дүнјамыза гајыдачагсан!..

Чәһәннәмә атачағыг мурдар лешини—
Әф'и илан әлимизлә башсыз галачаг.
Американын диши ганлы гәсбкарлары
Күчүмүзү көрдү бизим... рүсвај олачаг!

Јенилмәјән бир ордујуг... инди күчүмүз
Чәһәләрдә алов сачан оддур, очагдыр...
Талејимиз дәјүшләрдә јар олуб бизә
Гурбанларын әвәзини гајтарачагдыр.

Нагдан кечмэк? Јох! Бу јолда зэрэр чэксэк дэ,
Халг үчүн бу, фэлакэтдэн даһа јамандыр!
Бизэ инам, хејир-дуа вериб јер үзү,
Бу, мөһнөтдөн хилас үчүн бир имтаһандыр.

Өлүм-дирим дөјүшүдүр: Биз бу дөјүшдө
Дағыдарыг зүлм евини зүлмкарларың,
Өз гүввөмиз, өз күчүмүз, өз ордумузла
Көклөрини кәсәчәјик гәсбкарларың.

Ағыр күндө таныдыг биз досту, дүшмәни,
Эзабыны дүјдуг, билдик доғма гардашың.
Сәсимиздә сәсләрини ешитдик мүдам
Е'тибарлы, сәдагәтли достуң, јолдашың.

Бу нифрәтин, бу гәзәбин оду, алову
Гаршысында дура билмәк дејилдир асан.
Зир-зибили гәбул етмәз Эрәб торпағы,
Еј Исраил, сән тезликлә мәһв олачагсан.

МУБАРИЗЭ ЈОЛУНДА

Бахма, узаныр кечә,
Һәр кечәнин сүбһү вар,
Голумузу сыхса да
Әкәр ағыр гандаллар,
Јаса батма бирчә ан,
Шәфәг кими чыхарыг
Дөјүш аловларыңдан.
Биз буну истәјирик,

Бизи һәјат бәсләјир.
Галх, әсла јаса батма,
Сәһәр бизи сәсләјир...

Јубанма һагг јолунда,
Гардаш, бизимкидир һагг.
Өлсәк дә, изимизлә
Кедәчәкдир нечә халг...
Вурушумуз узундур,
Горхумуз јох гурбандан,
Азадлығың јолунда
Кечәрик ширин чандан...

Мүбаризә јолунда
Өлүмдән дә горхмарыг.
Азадлығың дөјүшәк,
Нә гәдәр ки, биз варыг!
Мәтанәтлә, һүнәрлә
Дөнмәјәк һагг јолундан,
Бу һаггың јолларыңдан
Кечсин милјонла инсан.

Кечә јол азанлара,
Гардашың, бизик мајак.
Зүлмәтлә дөјүшәнә
Бизик әбәди дајаг.
Бу һәјатла бир вурур
Гәлбимизин аһәнки,
Веририк нәсилләрә
Нурлу өмүр чәләнки.

Гәләбәнин хош күнү,
Инан, гардаш, бизимдир.
Һагг бајрағы, гардашым,
Бизим нәслимизиндир.

Ингилабдыр гүввәси
Һәр саатын, һәр анын.
Дүшмәнләр мәнв олачаг,
Бу һөкмүдүр заманын.

Һүсејн Мәрдан

ГАРҒА

Сән гарғаја дөнүб
мүсибәт тохуму дағыдырсан зирвәләрә.
Хәрабәликләрә түпүрүрсән,
үфунәт јајырсан
бизим торпаға—јерә.
Биз торпагдан
сәраб бичирик тахыл әвәзинә.
Дәстнамазы шәраб илә гарышдырдырсан;
Инсанлар бәла һејкәли кими
бахыр сәнә.

Сән саги илә пијалә,
севинч илә налә

арасындасан.
Иннабдан ләззәт алырсан,
гырговуллар итләрә атылыр,
инсанлар ач галыр.
Мәзәммәт дујанда сәсимиздә сән
Бош-бош нитгләр дејир,
вә'дләр верирсән.

Анчаг биз...
Дејилик дүшүнчәсиз, фәрсиз.
Думанлы көзләрин
 силәчәјик думаныны,
Низәмизлә дағыдачағы
чәназәләр үстүндә жүксәлән
 дүшмән ханиманыны.
Кин, гүввәт вә эзаб
верәчәјик чаванлара.
Һүнәр дәрси өјрәдәчәјик онлара.
Гој јағлы бојунлар
 әјилсин, бүкүлсүн,
гој зирвәләрдә
 дан јери сөкүлсүн.

САРАЈ ВӘ КОМА

Һәлә дан ачмамышдан, көрүрсән ки, чөлдәдир
Өмрү зилләт, үзү шән, гәлби тәмиз чобанлар.
Јајын истисиндә дә, ғышын шахтасында да
Дашыјыр белләриндә һәјат жүкүнү онлар.

Сүрү мәним јанымдан һәр күн кәлиб кечәндә
Јадыма гәссаб дүшүр, јадыма бычаг дүшүр.
Нә гәдәр ки, һағызлыг ганла јујулмамышдыр,
Кәрәк инсан өвлады эзаб чәкә чүрбәчүр.

Варлыларын сәрвәти, варлыларын дөвләти—
Јохсулларын көз јашы, эзабынын баһасы!
Күнү-күндән чоһалыр әзиләнин зилләти,
Бәс нә заман олачаг бу зүлмүн интәһасы?

Гызмар күнәш алтында кәндли јер шумлајанда
Сәрин отагларында сарај әһли зөвг алып.
О, өзкәнин рәнчини гәпик кими сајанда
Кәндлијә зәһмәтиндән ағры галыр, дағ галыр.

Јохсул—чөрәжә мөһтач,
Варлы—чөрәкдән һарын, һаны бурда әдаләт?
Дүнјадакы комалар башдан-баша еһтијач,
Сарајлар—ејшү ишрәт!

Бу зүлмүн, бу әзабын һара сығар һарајы?
Кәндли өзү ач икән дојуздурур сарајы.

Аллаһ, белә зүлм олар? Рәһмин кәлсин бизләрә,
Артыг көз јашларыјла гәдәһләр дә долубдур.
Бу әзаба, бу дәрдә сон вер, гуртар бир кәрә!
Бизим фәрјадларымыз әршә бүләнд олубдур.

Әбдүл Ваһаб әл-Бәјати

ЛЕНИН

Ленин—
гәриб, кимсәсиз
евә баш чәкән күләк,
Ленин—
сәһралар үстә
чахан јағышлы шимшәк,
Ленин—
зүлмәти гован
күнәштәк нурлу, парлаг,
Ленин—
чағлајыб ахан
әбәди гајнар булаг.
Ленин—
шаһ әсәрләрин
варагларынын сәси,
Ленин—
ше'рләримин
мәләһәтли нәғмәси.
Ленин илдырымыдыр
сарсылмаз һәнгигәтин,
Ленин кур тәләбидир
дүнјада әдаләтин.

Евсиз үчүн евдир о,
савадсыза элифба,
Көпөлөрө бешикдир,
корлар үчүн рәһнума.
Ленин јайды тарихин
ингилаби сәсини,
Бир чағырыштәк долашыр
бу сәс Јер күррәсини.
Шаирәм, доғулмушам
чох варлы бир аләмдә,
Доғулдуғум о дијар
анчаг јохсулдур һәм дә.
Мәним доғма вәтәним—
гәдим нәһәнк сарајлар,
Ән мүасир дахмалар,
боз комалар шәһәри,
Һүндүр дар ағачлары,
јарашығлы, учабој
Сых палмалар шәһәри,
симич, һәрис варлылар,
Сәхавәтли јохсуллар,
мәрд оғуллар шәһәри
Бағдад олмуш эзәлдән.
Мөһтәшәм Москваны
долашырам, будур, мән,
Дајанырам Кремлин
өнүндә бир даш кими,
Гәлбимдән ше'р ахыр
көздән ахан јаш кими.
Ленин!
Өзкә һеч нә јох,
јалныз бир диләјим вар
Сәнин эзәмәтиндән:

Истәрәм нур сәпәсән
мәним ше'рләримә
өз бөјүк гүдрәтиндән.
Чох да кәнч дејиләм мән,
артыг дөрд ушағым вар.
Һәбсләр, ахтарышлар,
зүлмәт, һәбсханалар,
Ағыр сүркүн чағлары
олмушдур һәјатымын,
Тәрчүмеји-һалымын
гаранлыг варағлары.
Елә күнләр олуб ки,
сатмышам пенчәјими
алам бир парча чөрәк.
Үзүм чөрәкдән гара...
Көксүмдәсә дөјүнмүш
јумруг кими сыхылмыш
атәш долу бир үрәк.
Мәни, мәдһ едим дејә
о сатгыз ағалары,
Сатын алмаг истәди
халгымын јағылары.
Сән, еј гарнытох чәнаб,
еј јекәгарын аға,
Мал-дөвләтлә алмаға
гәлбимин атәшини
чатмаз күчүнүз, билни!
Чүнки көксүмдә јанан
бу атәшдән учалыр
һәр күн гаршымда
Ленин!

ҲҮНЭРЛЭ ДОЛУ ИКИ ҮРЭК

Андреан Николајев ва Павел Попов

Әсримиздә нәһајәт
әкиз гардаш олубдур
арзу илә һәгигәт.
Ачылыр гаршымызда
о узаг улдузларын
гапылары тајбатај,
Гонаг кәлир бизләрә
дост Марсын өвладлары
кечә парлајанда Ај.
Бу гочаман дүнјанын
бүтүн беш гит'әсиндән
баш галдырыр күл, чичәк,
Үз тутуб бахыр көјә
һәр бир јарпаг, һәр ләчәк,
Салам верир дүнјаны
әзәмәтлә долашан
әфсанәви кәмијә.
Кәзир әнкинликләри
чүт сәма гардашлары,
күнәшин сирдашлары.
Учур һүнәрлә долу,
мин шүчаәтлә долу,
Учур инсана гаршы
саф мәһәббәтлә долу
дөјүнән ики үрәк.
Чилчыраг улдузларын
парлаг,
инчә сап кими
зәррин шәфәгләриндән

Әјириб нечә јумаг
Зәр палтар тохујурлар
Ленинин елчиләри—
о чәсур космонавтлар
шанлы јер күрәсинә,
Аләм дә һејран олур
елмин тәнтәнәсинә.
Алгыш долу фәрәһдән
бизим планетин дә
чошур дамарларында
гајнајараг ахан ган.
Ачылыр гаршымызда
јаваш-јаваш, дурмадан
о сирли каинатын
гапылары тајбатај,
Гонаг кәлир бизләрә
дост Марсын өвладлары
кечә парлајанда Ај.

МӘН СИЗӘ ДЕДИМ КИ...

Узагкөрән кими, пејғәмбәр тәки
Мән сизә дедим ки, сизә дедим ки,
Фикриниз, дујғунуз, арзунуз пучдур,
Дүнјаныз сахтадыр, севкиiniz һечдир.
Лакин, еј вәһшиләр, еј наданлар, сиз
Мәним һагг сөзүмдән шүбһәләндиниз.
Мән сизә дедим ки, сизи сојублар,
Һалал рузунузу оғурлајыблар,
Сиз алданмысыңыз дүнјада, дедим.
Туфан гохусу вар һавада дедим,
Вәба горхусу вар һавада дедим,

Лакин мин ојунлар башладыңыз сиз,
Үстүмә гылынчлар тушладыңыз сиз.
Жолума көсөвләр итәләдиниз,
Мәни аллаһ илә һәдәләдиниз.
Ахсаг јабылары јәһәрләдиниз,
Фикрими, дүјғуму зәһәрләдиниз.
Нә бир раһат олуб, нә дајандыңыз,
Һечдән гүррәләниб, ловғаландыңыз.
Узагкөрән кими, пејғәмбәр тәки
Мән сизә дедим ки, сизә дедим ки,
Дүнјаныз дағылыб тамам тәмәлдән,
Бәсдир, узаглашын бу пис әмәлдән.
Лакин, еј вәһшиләр, еј наданлар, сиз
Мәним һагг сөзүмү ешитмәдиниз.

СӨЈЛӘ, НИЈӘ СҮРКҮНДӘЈИК?

Сығыначаг ахтаранлар
тез-тез мәнән сорушурлар,
Лап аз гала
мәним илә вурушурлар:
—Сөјлә, нијә сүркүндәјик?
Сөјлә, нијә бу күндәјик?
Бир заманлар өз евимиз,
очағымыз варды бизим,
Һәјәтимиз варды бизим,
отағымыз варды бизим,
«Вәтән!» дејә одланырыг,
гырылырыг,
Буз сүкутун нәфәсиндән
мәһв олуруг.

Јад елләрдә
бүтүн јоллар тиканлыдыр,
Јад елләрдә
бүтүн аләм думанлыдыр.
Ахы нијә обасызыг, вәтәнсизик?
Ахы нијә мешәсизик, чәмәнсизик?
Өмрүмүзүн бу чағында
Мәһв олуруг
горху, дәһшәт гучағында,
Сөјлә, нијә бу күндәјик?
Сөјлә, нијә бу күндәјик?

Онун каһ жүксәләм,
каһ енән,
Һәр јаны шахәләнән,
Ганадланан
Узаг үфүгләрә сары,
голлу-будаглы дaмaрлары
Инди дә көзләримин өнүндәдир.
Бахырам,
Гара булуд карванлары
баш алыб кедир,
Дағлары, дашлары ашыр,
Узагларда
үфүгләрлә гучаглашыр.
Гаршылашыб күчлү күләкләрлә
Һәјәчанланыр,
тәләтүмә кәлир булудлар.
Һәр јанда ешидилир
илдырым сәсләри...
Көрүнүр чинајәткар адамлар
гәзәбләндириб аллаһы.
Инди о да
Һаглы чәза верир
чинајәткар инсанлара.
Еј аллаһым
Јел ганадлы атлары—
Одлу булуд илхылары—
күчлү илдырымлары,
дурмајын, тәләсин!
Курултулар, гәзәбли кишнәмәләр,
Гызыл симли одлар,
дурмајын, тәләсин!
Еј аллаһын һөкмү—
шиддәтли күләкләр!

Еј горхунч гасырғалар,
одлу шимшәкләр,
ити мәјин вахты, тәләсин!

Итирмәјин
һәтта бирчә аны,
Мәһв едичи одунузла
ојнадын јериндән
Һагсызлығын јағатдығы
о мәһһус бинаны!

Хатиримдә чанланыр
Гара булуд карванлары,
Ашыр нечә дағ, нечә дәрә,
Кедиб сөјкәнир үфүгләрә.

Һисс едирәм,
Уча гүббә архасында
булудлар курламаг,
чарпышмаг интизарындадыр,
Һәрәкәтдә олан булуд
курлајыр, титрәдир һәр јаны,
Күчләндирир даһа да
фыртынаны, бурулғаны,
тозанағы.

Дүнјалара јајылан бир сәслә
һајгырырам
Вадиләрдә көрдүјүм
шәр ишләр үзәриндә
Гәләбә чалмыш кими
һајгырырам.

Һагсызлыгдан
Интигам алмыш кими
һајгырырам.

Бахырам...

Јанмыш, гаралмыш
дағларын үзүнә,
Сүкунәтә гәрг олмуш
јерләрин көзүнә...

Бир јанда:
Арзу, интизар долу
Гара булуд карванлары,
Бир јанда:

јер јығды,
топлады габ-гачағыны,
Сәмалара ачды өз гучағыны,
Шаггылдады шимшәклә, јанды,
Дағылды учурумлу манеәләр,
дүзәлди, һамарланды.

Булудлар
сыхды алын тәрини,
Шиддәтли јағыш
чадар-чадар олуб јанмыш
јерләри суварды.

Бир јанда гаралдыса
накам булудлар,

Бир јанда да
Ишыгланды, үфүгләр гызарды.

БАЛАЧА КИШИНИН МӘКТУБУ

*«...Ана, илләрлә көз јашы ахыда-ахы-
да, мәнә һаггында данышдығын еви-
мизин јанында кизләндим. Ахы, мән
бу евдә доғулмушам... Ахы атам бу
евин јанында дөјүшдә өлдүрүлмүш-
дүр...»*

Јафа. Бир фәданнин мәктубундан

Ана! Бир ишә бах, гурбанын олум,
Һеч көзләнилмәдән дүнән лап бу вахт
Дүшдү евимизин јанындан јолум.
Орада аз галды ворулам... Анчаг
Титрәјиб горхмады көрпән бир ан да,
Чүнки евимизин јанында өлмәк
Мәнә һәјат гәдәр хошдур чаһанда.
Ана, күлмә мәнә,
тәк бирчә дәфә

Мән дејән кими ол бары дүнјада,
Бахыб көзләримдә атамын мәғрур
Бөјүк һејкәлини көрә бил... ја да
Нараһат гәлбимни дөјүнтүсүнә
Гулаг вер... Бу онун әсидир санки.
Анчаг евимизин јанындан дүнән
Кечәндә, ај ана, инан, инан ки,
Силаһлы дејилди сәнин бу көрпән!
Чүнки евимизин јанында өлмәк
Хошду јашамагтәк, хошду һәјәттәк!
Ағлама, ај ана!

Гој бирчә дәфә
Анам истәдијим кими мәрд олсун...
Ана үрәјиндә бирчә дәрәд олсун,—
Билсин ки, евинин лап јанындача
Өлдүрә биләрләр онун оғлуну...
Билсин ки, зинданлар,
 ганлы гандаллар
Һеч вахт бүкә билмәз онун голуну.
Билсин ки, көрпәси,
 өз көзләриндә
Бир ата һејкәли кәздирир—мәғрур.
Билсин ки, бөјүјүр, бој атыр оғлу
Үрәјиндә үмид, көзләриндә нур.

Јох, ана! Јох, ана! Нә ағла, нә күл,
Дүнән евимизин јанында дүјдүм:
Өлүм јашамагдан горхулу дејил.
Горхмадым... Јох, дүнән сәнин көрпәнин
Горхудан титрәјиб әсмәди әли.
Чүнки көзләримә һәкк олунубдур
Атамын јенилмәз, мәғрур һејкәли!

КЕЧӘ, СОЈУТ ВӘ КЕШИКЧИЛӘР

«Ән-Нәгрә» зинданы...
Кечә саат он олар...
Кешикчиләр кәләчәк,
Әтрафа сәс жүкәләчәк:
Әһмәд... Сүләјман... Аббас...
Сәс доначаг,
Сәс јенидән жүкәләчәк...
...Ај кәдә! Еј, сән... Аббас!
...Өлүм
«Ән-Нәгрә» зинданына
 јаваш-јаваш дахил олар.
Нә бир ана ағлајыр,
Нә дә зәнкләр сәсләнир.
Нә бир гөнчә ачылыр,
Нә дә бир јарпаг артыр.
Гаршыдакы гајада
Нә бир инсан,
Нә бир инс-чинс нәфәс алыр.
Гәмли торпаг үстүндә
Чәсур инсанлар өлүр,
Одлу бахышлар сөнүр.
Бу вахт чичәкләр солур,
Гајалыг да лал олар.
Кешикчиләр ојагдыр,
Кешикчиләр ајыгдыр.
Кимә кешик чәкирләр?
Кешикчиләр сајыгдыр!
Кечә узундур,
Һава сојугдур,
Јара дәрниндир,
 еј кешикчиләр!
Гаранлыгдан сәсләр кәлир:

Саралан
гәмли үфүгләрдә сөнүрдү.
Дуруб көзләјирдик,
 бизим үчүн
Һәр дәгигә бир илә дөнүрдү.

Нәһажәт, гатар кәлди.
Сән вагондан дүшдүн,
Һамыјла һөрмәтлә көрүшдүн.
Мәним әлим
Сәнин әлини

 сыхмаға мүнтәзиркән
Әлими сыхмадын нәдән?
Јадындамы, о заман
Јад адамлар кими
 өтүб кечдин јанымдан.
Көнлүмдән кечәнләри
 сорушмадын, билмәдин,
Күлдүн, лакин
 дост адамлар кими күлмәдин.
Онун үчүн сыхылдым мән,
Утандым
Мәһәббәтимин
 тәһгир едилдијиндән.

Де, јадындамы
 күсдүрдүјүн мәни?
Утандын
 Хатырларкән о сәһнәни...

Әбдүлрәззаг Әбдүл Ваһид

МОСКВАДАН МӘҲӘББӘТ МӘКТУБУ

Севкилим, бурада
дунјанын гәлбиндән
бәшәрин үзүнә
ағ памбыг сәпәләр гарлы гыш,
Һәр тәрәф ағаппаг гардыр, гар...
Гарла өртүлмүш ағачлар
Әлиндә чилчыраг тутараг
Јол боју јан-јана дајанмыш,
гар үстә
хизәклә сүрүшүр ушаглар.
Гызылкүл әтирли,
Көјәрчин ганадлы
бу хошбәхт балалар елә һеј вурнухур,
севинчдән аз гала учурлар,
Гәфилдән күләктәк чошурлар,
Бәјаз хәз палтолу
бу тотуг көрпәләр
довшантәк
ојана, бујана гаңырлар.

Гэлбимдэ бир дужу ојанды,
Истэдим онлары бағрыма басым ки,
Мәним дә нәфәсим гызынсын,
Көзләрим исинсин бир гәдәр.
Нә көрсәм јахшыдыр?!

О чевик көрпәләр
гачдылар...

Голларым һавадан асылды,
Онлар бир ағыздан күлдүләр,
Тутулдум,
Көврәлтди гәлбими бир гәһәр.
Сонра да зәнк сәси чағырды...
Көзәл хәз палтолу көрпәләр
тез гачыб кетдиләр.

Севкилим, де, сәнә,
Мәндән чох узагда олан о көрпәмә
Бу титрәк үрәјим нә истәјәр?
Һансы саф арзулар,
Һансы пак дужулар көндәрәр?
Бу азад дүнјада ушағлар...
Илаһи, Дәчләнин сујундан
олајды бир гәдәр.

ТАЧИКИСТАНДАН МӘҲӘББӘТ МӘКТУБУ

Севкилим,
дүнјамызын ишыг, Күнәш өлкәсиндәп
Һәр тәрәфин
шәфәгләрә бүрүндүјү бир аләмдән,
Таныш олуб достлашдығым тачикләрин,
Рудәкинин вәтәниндән,
Ленинә Рудәкини танытдыран мәмләкәтдән
Сәнә мәктуб јазырам мән.

Күндөганын
дөрд бир јана сәпәләнмиш шәфәгиндән
Хошбәхт һәјат нишанәли
Бу мейрибан инсанларын
охудуғу нәғмәләрдән,
тәбәссүмлү додағлардан,
Кәлишими алгышлајан,
Мәнә чичәк бағышлајан,
Әлләrimi һәрарәтлә сыхан
гардаш әлләриндән
Гәлбимә од дүшдүјүнү,
Дамарларымда ал ганымын
Хошбәхт һәјат ешги илә чошдуғуну
дужмушам мән.

Мән бир гәшәнк гыз ушағы көрдүм бурда,
О, хошбахтлыг, сүлһ, сәадәт рәмзи иди.
Она көзәл, динч бир һәјат арзуладым.
Дедим:—Өмрүн нурлу олсун!
Дедим:—Јаша тез доласан!
Дедим:—Бөјүк гыз оласан!

Севкилим, мән инандым ки,
Бу өлкәдә бизим садиг
достларымыз јашајырлар.
Тәкчә бизим достларымыз демәк аздыр...
Инандым ки,
Јер үзүнүн бүтүн гардаш елләринә
Гардаш дејән ел, өлкә вар,
инсанлар вар.
Индијәдәк билмәздим ки,
Инсанларда истәк, севки дәрјадан да
дәрин олсун,

бахышларын одлу ешги
чошуб дашсын.

Көрүшөндө
һәссас әлләр

үнснјјәтдән,
сәдагәтдән,
мәһәббәтдән сөһбәт ачсын.
Бу елләрә мән бир үрәк кәтирмишәм.
Шәфәг сачан арзу, истәк кәтирмишәм.
Үрәјимин нәғмәсини

охумушам достларыма,
Сөз ачмышам Ирагдакы о дәһшәтли,
о нараһат кечәләрдән,
Ираг үчүн охумушам
бу ишыглы нәғмәни мән:

Күнәш өлмәјәчәк,
Күнәш сөнмәјәчәк,
Күнәш өлдүрүлмәјәчәк,
Күнәш сөндүрүлмәјәчәк,
Әбәдидир күнәшимиз!

Ираг үчүн охумушам
нәғмәни мән.

Мәнзилләрин гапысыны
дөјмүшәм ки,

Һәр бир евә ишыг долсун,
Һәр үрәкдә күнәш олсун!
Дүшүнчәмиз Ирагындыр,
Улдузлара,

Бәдирләнмиш аја бәнзәр
көзләримиз Ирагындыр,

Гәлбимиздән гопуб кәлән
сөзләримиз Ирагындыр.

Пәнчәрәләр гој Күнәшә ачылсын.

Гәлбимизә күнәш долсун,
Бу күн шәфәг сачан Шәргин
Саһаһ јери көјләр олсун,
Күнәш олсун.

Будур о Шәрг! Унудулмаз көрүш јери,
Нурлу Шәрги көзләримлә көрмүшәм мән,
Бу кур ишыг
Ирагы да башдан-баша бүрүјәчәк,
Инанырам,

севинирәм буна гәлбән,
Севкилим, биз көрүшөндә
ән ишыглы кәлмәләрдән
сәнә чәләнк дүзәчәјәм.

Күнчыханда
көзләримин ишығыны
көзләринә сүзәчәјәм.

ИТИРМӘДИЈИМ ШЕЈ

Севкилим, зәнн етмә ки,
Сәндән башга һеч кәсә
Нәғмә јазан дејиләм.
Бир чох достларым кими
Ағлар санма кәл, мәни,
Дүшүнмә ки, кәдәрә
Мән диз чөкәм, әјиләм.
Мән өз нәғмәләримни
Торпаг үчүн јазырам,
Дүнја үчүн јазырам,
Инсанлыға хидмәтә
Чанла, башла һазырам.
Мәним нөгсанларыма

Мәним дә өлүмүм сабаһ кәләчәк,
Гәбир газыяным гүррәләнәчәк:
«Нә көзәл, нә дәрин газдым» дејәчәк...

МӘҺӘББӘТ НӘГМӘСИ

Јағыш олуб сәһраларда јанғы сөндүрәр,
Тиканлара тумар чәкәр күл-чичәк кими,
Јарпагларла гучаглашар кәпәнәк кими.
Дүзәнләрин илғымында бир неј сәдасы...
Она торпаг гулаг асыр,

Көј гулаг асыр.

Бир һимндир, дилләһәндә халгым ујујур,
Фыртынасы дағ учурур,

илдырым јујур.

Бир аллаһдыр, аләми вар—сирләрлә долу;
Гасырғалар ганадында онун чох јолу...

Еј азадлыг илаһәси, дөј пәнчәрәми.

Еј ингилаб Хәнсасы*, сән ағ ишыг кими
Мәһбәсләрин диварындан дүш үстүмүзә,
Азадлығын сорағыны тез јетир бизә.

Азад ол... Еј Чәмиләннин мәсләк бачысы.

Сән көлкәли ағач олуб елә шахәлән

Торпағымыз ишыг удсун,

Нәгмә удсун сәринлијиндән.

Сән кәл, әрәб гадынына

хош хәбәр јетир,

Сән кәл, әрәб гадынына

азадлыг кәтир.

* Хәнса — гәдим Әрәб шаһрәси.

АНАНЫН НӘГМӘСИ

Кәзәндә ширин јуху о көз гапагларында,
Күлүшләр ојнајанда зәриф додагларында,
Зәјд балам, үрәјимә бир сәринлик сүзүлүр,
Охудуғум нәгмәјә мин ширинлик сүзүлүр.
Нур чиләнир елә бил ана руһума көјдән,
Шән көзләриндән өтрү сүлһә гошулурам мән.

Суларын лајласыјла ширин јухуја кедән,
Гәлбими әтирләрә, арзулара гәрг едән,
Ипәк бир гөнчә кими ачылмамыш чичәксән,
Һәјата, мәһәббәтә јарашыгсан, бәзәксән.
Чәрәјиндән верирсән гуша, көјәрчинә дән,
Ај оғлум, сәндән өтрү сүлһә гошулурам мән.

Истәјирәм сәнинтәк милјон-милјон көрпәни
Сакит бир кәләчәјин гучсун исти нәфәси.
Нә курулту горхутсун ојнајан ушағлары,
Нә дә әршә учалсын јаралыларын сәси.

Бир даһа галанмасын ода мешә, чөл, чәмән,
Ај оғлум, сәндән өтрү сүлһә гошулурам мән.

Гызарсын јанагларын инчә гызылкүл кими,
Хошбәхтлик парылдасын ојнаг бахышларында.
Саф мәнәббәт донмасын исти көз јашларында.
Јатанлар диксинмәсин күллә, бомба сәсиндән,
Ај оғлум, сүлһ сөзүнү мүгәддәс тутурам мән.

Сәлман әл-Чәббури

СҮХУР ВӘ БҮЛЛҮР

Сән, еј бүллур,
Фәрги јохдур,—
ја мүти ол, ја да газн,
ја шаһид ол јаланчыја,
ја јолдаш ол таланчыја.
Даш сүхурлар һасар чәкиб,
сәнә һасар.
Әсрләрин сүкутуна
гәрг олублар.
Нә көзәлин күлүшүнү
дујур онлар,
нә ушағын севинчини,
нә бөјүјүн кәдәрини.
Нә севинчин гәдәрини,
нә кәдәрин гәдәрини.
Нә бир имза таныјырлар,
нә дә бир ад.
О сүхурлар—рәнки гара,
өзү сирли бир кайнат.

—Сүхурлардан ким алар гисас?
—Бүллүрү ким едәр хилас?
—Илк аддымы ким атар, ким?
Сән, еј мәним мәмләкәтим!

Әсрләрин сүкутујла нәфәс алан,
сәссиз галан,
чансыз галан,
өлү галан
о сүхурлар гопур бир-бир,
учур бир-бир,—
итирмишдир әсасыны.
Сән, еј бүллүр,
бу мәгамдыр,
ал сүхурдан гисасыны.

ҲЕКАЈӘЛӘР

ПАХЛАВА

Шакирдләрин һамысы өз парталарынын архасында стуруб ғышгырышыр, күлүшүр, чанталарынын гапагларыны таггылдадырдылар, синиф нүмајәндәси гапынын агзында дуруб онларын бу сәс-күјүнү әбәс јерә јатыртмаға чалышырды. Онлар әлли беш нәфәр идиләр, кичик отагда јанбајан гојулмуш парталарын архасында отурмушдулар. Отағын башында, јазы тахтасынын гаршысында бир јер бош галмышды ки, орада, гапы илә үзбәүз гојулмуш стулда мүәллимләр ја отурар, ја да бар-кәл едәрдиләр.

Сәс-күј вә күлүш бирдән кәсилди, шакирдләр ичәри кирән мүәллимә һөрмәт әләмәти олараг ајаға галхдылар.

Мүәллимдән әввәл онун бу кичичик, дар јерә күчлә сығышан гарны көрүндү, о, кирдә домба көзләри илә шакирдләри сынајычы нәзәрләрлә сүздү. Бахышларындан тәкәббүр вә амиранәлик јағырды. Нечә дә јағма сын, ахы о бу бөјүк мәл'унлар дәстәсинин һакими иди, елә мәл'унларын ки, һеч кәс онларын шәр вә һижләсин-

дән саламат гуртармырды, елә мөл'унларын ки, мүүлими сүпүрләжиб синифдән кәнара тулламаг үчүн онларын дөрдү бәс иди. О, нәнки онлара һөкм едирди, һәтта онларын көзләринин одуну белә алмышды. Будур, ушаглар онун гаршысында гуружуб сусублар, һеч бири дә нә гымылданыр, нә тәрпәнир, нә дә башыны тәрпәтмәжә чүр'әт едир. Намы көзләрини онун гарабуғдајы сифәтинә вә кечәл башына зилләжиб. Онун гуруру бир дә она көрә артырды ки, бунлар ибтидаи мәктәбдә охујан ушаг-мушаг јох, сонунчу синифләрин ән шулуғ шакирдләри идиләр.

Шакирдләрин исә өз планлары вә ојунлары, өз үслуб вә торлары вар. Онлар чоғрафија дәрсини хошламыр, бу әчаиб вә мүрәккәб адлары, мән нә билим Нижни-Новгород, Бабо-Даулиса вә с. јадда сахламағын фәјдасыны баша дүшә билмирдиләр.

Мүүллим Русијаны, бир дә гарпызы гәрибә бир мәһәбәтлә сеvir. Русијаны она көрә сеvir ки, дүңја мүһарибәси заманы рус ордусуна әсир дүшдүкдән сонра, он илә јахын орада јашајыб. Гарпызы нә үчүн севдјини билмирик, амма мәктәбдә һәр шакирд билир ки, һәр һансы бир өлкәнин идхалат вә ихрачатындан данышанда, мүтләг кәрәк гарпызын ады чәкиләјди. Битки вә мејвәдән данышанда, әввәлчә гарпызы јад етмәјини вај һалына. Гарпыз һәр шејдән әввәл кәлмәлидир, беш алмаг истәјән шакирд кәрәк ајдын сәслә вә инамла гарпызын адыны чәкәјди.

Сон чәркәдә шакирдләрин бири галхды. Онун сәсини ешидән кими башгалары чанландылар, чүнки о, мүүлими дәрсин мөвзусундан кәнара чәкмәкдә маһир иди.

— Чәнаб мүүллим, биз бу күн Русијаны кечирик. Сиз орада он ил галмысыныз вә ораны һамыдан јахшы

таныјырсыныз. Сизин бу танышлығыныздан биз һәгигәтән фәјда көрәчәјик, чүнки чоғрафија китабында Русијаја јалныз бир нечә сәһифә ајрылыб.

Мүүллим күлүмсәјиб чаваб верди:

— Чох көзәл, оғулларым, Русија һаггында нә билмәк истәјирсиниз?

Балача һијләкәр бармағыны галдырды вә мүүллимдән сорушду:

— Мүүллим, руслар да бизим кими јејирләрми, мәсәлән, онлар пахлава јејирләр?

Һијләкәр, дејәсән, һәдәфә вурмушду, чүнки мүүллимин ағзынын сују ахды, о, әлини јелләжиб бир нечә дәфә шишман гарныны тыппылдатды вә данышмаға башлады:

— Пахлава? Пахлава? Дүңјада һеч Русијадакы пахлава кими көзәл вә ләззәтли бир шеј вармы? Ону дүзәлтмәјин гәјдасыны сизә данышым. Рус гәннадчысы табаға назик бир лај хәмир гојур, үстүнә исә галын бир лај шәкәр илә гарышдырылмыш гоз сәпир. Бу лајын үстүнә тәзәдән назик бир лај хәмир гојур, сонра исә бир лај ләззәтли фындыг...

Иш белә кәтирди ки, елә бу вахт синиф гапысынын јанындан маариф шө'бәсинин мүдири кечирди. О, маариф шө'бәсинә лап бу јахынларда мүдир тәјин олунмушду ки, орадакы анархија вә сүстлүјү арадан көтүрсүн. Һөкумәт бу адамы ордудан көтүрүб, ону јалныз нараһатчылыг кәтирән бу мүәссисәјә она көрә тәјин етмишди ки, о чох гәтијјәтли иди вә низам-интизамы дәличәсинә сеvirди. О, мәктәпләрә һеч кәсин хәбәри олмадан, гәфилдән кәлирди, диггәтсиз мүүллимләри јахалајыб онлары чәзаландылар вә беләликлә, башгаларына да ибрәт дәрси верәрди. Бу тәрәфләрә дә о, хәлвәти кәлмиш, он беш дәгигәдән сонра мәктәбә чатмышды.

Гапычы ону көрүб мэктебин мүдирина хэбэр вермишди, о да тэлэстик чыхыб мэктебэ көз кээдирмиш, орада онун көзүнө, бэлкэ дэ горхунун тэ'сири алтында, анархија аламэтлэри дэјмиш, бэ'зи күнч-бучагда зибил көрмүшдү...

Мэктебин мүдири бағырыб хидмэтчилэри јығды, ишлэринэ е'тинасыз јанашдылары үчүн онлары мөһкөм данламаға башлады. Маариф шө'бөсинин мүдири ичэри кирдикдэ мэктеб мүдири ону саламлады, хидмэтчилэрин элиндән хејли јорулдуғуну сөјлэди, онларын дүзэлмэк истэмәдиклэриндән шикајәтләнди вэ ишчилэрин бэ'зилэрини дэјишмәјэ ичазэ истэди.

Маариф шө'бөсинин мүдири чатан кими, бирбаша синифлэрэ јолланды вэ мэктеб мүдирина мүэллимлэри хэбэрдар етмәјэ имкан вермәди. Бизим достумузун синфинэ дэ о вахт кирди ки, лэззәтли фындыг лајы тэзәчә сәпилиб гуртармышды. Иши белә көрән мүэллим сөзүнү белә тамамламалы олду:

— Бу лајдан сонра кәлир вулканик сүхурлар лајы, онун үстүндән кәлир кил вэ гум лајлары, бүтүн бунларын үстүндән исә кәлир бир лај гранит...

Бөјүк мүдир синифдэ шакирдлэрин чох олмасыны көрдү, онларын сәссиз отурмасы вэ диггәтлэ гулаг асмасы онун хошуна кәлди. Она һәмчинин мүэллимин вүгары вэ бөјүк марагла данышмасы хош тэ'сир бағышлады. Одур ки, мүэллимин јекә гарны үчүн дар олан саһәни бир аз да дар етмәмәк үчүн орадан чыхды вэ башга синфэ јолланды. Мүэллим исә сөзүнү тамамлады:

— Сонра кәлир бир лај эввәлкилэрдән бир аз галын хәмир лајы, үстүндән бир лај гајмаг, даһа сонра бир лај назик хәмир, онун да үстүндән јағ төкүрлэр.

Шакирдлэр додагларында көрүнән јүнкүл тәбәссүмү эбәс јерә кизләтмәјэ чалышдылар, бэ'зилэри исә

өзүнү сахлаја билмәјиб күлдү. Мүэллимин галын додаглары дартылмаға башлајанда вэ о, күлүмсүнәндә, сонра исә бу тәбәссүм бүтүн синфи лэрзәјэ кәтирән бир күлүшә чевриләндә онларын тәәччүбү даһа да артды. Достумуз о дегигә һәјәтә бахды вэ зәһмли мүдирин мэктеби тәрк етдијини көрдү. Бу чәтин вәзијјәтдән јахшы гуртулдуғундан бөјүк севинч һисси дүјдү вэ күлүшән шакирдлэри чәзаландырмаг истәмәди.

БИР ГАРАНЛЫГ КЕЧӨДӨ

Эјри-үјрү дар күчөлөр сакитликди. Елө сакитликди ки, адамы ваһимө басырды. Һөмадө әтрафына бахмадан тез-тез аддымлајырды. Ики көзөтчидән савајы көзлөринө бир адам саташмады. Онлардан бири енсий даланда бүзүшөрөк чождан јухуја кетмишди. Дикөри исө көһнө евин дөһлизиндө гысылыб галмышды. Ит-пишик дө зибилликдөн чөкилмишди.

Сөмакө күчөси ону шөһөрин баш хијабанына апарыб чыхарды. Чајдан әсэн сојуг нава үзүнү јалады. Һөмадө пенчөјинө бир аз да бөрк бүрүнүб аддымларыны јөјинлөтди. О, доктор Сөлманы евинө апармаға нечө разы салачағыны дүшүнүрдү. Бөлкө дө, доктор, Һөмадөни көрөн кими рөдд едөчөкди. Ја да ки, көһнөдөн галан һаггыны төлөб едөчөкди. Әкәр зәнн етдикләри дүз чыхса, нө чаваб верөчөкди? Чибиндө исө чөми икичө динары варды. Ону да һачы Сабурөјө зөһмөт һаггы вермөк истөјирди. Һачы Сабурө Нөймөјө онсуз дө көмөк едө билмир. Сүбһдөн бөри ушаг олмур. Бөлкө доктор Сөлма арвадымы хилас етди?! Едө билмөсө, иш галыб ал-

лаһа! Һәр нечө олса, кәрөк доктору разы салам. Она баша салам ки, арвадым ағыр вөзијјөтдөдир. Бөлкө докторун үрөји јумшала. Һөмадөни үрөјинө бир фикир кәлди: «Нө үчүн доктору алдатмајым? Нијө дө она дөмөјим ки, Нөймө доғулан ушағы јөрө гојандан сонра һаггыны артыгламасы илө верөчөјөм». Кишинин јанагларына јағыш дамчылары дүшдү, башыны көјө галдырды. Гаранлыгды, көз-көзү көрмүрдү.

Доктор Сөлманын мөнзилинө чатыб, тәрөддүд ичөрисиндө ејванын алтында дајанды. Чаныны горху бүрүдү. Доктор Сөлманын ири бөдөни вө әтли үзү хөјөлөн кәлиб көзүнүн габағында дајанды. Ики динар пула доктору нечө разы салачағыны үрөјиндө чөк-чөвир едирди. Ирөли јөријиб гапынын зәнкини басды. Үрөји әсө-әсө бир нечө дөгигө көзлөди, гапы ачылмады. Зәнкин дүјмөсини тәкпар басды, күчлө ешидилөн сөс кәлди: «Кимдир?»

Титрөк сөслө пычылдады: «Мөнәм... Хөстөјөм!» Гапы ачылды, докторун орта јашлы хидмөтчиси гапыда көрүндү:

— Хөстөм вар, вөзијјөти чох ағырды.

Хидмөтчи ону дөһлизө кәтириб дөди:

— Бурада отур.

Бир анлыға көздөн итди. Һөмадө исө дөһлиздөки стуллардан бириндө әјлөшди. Доктор кәлди. О, ағ, јун халата бүрүнмүшдү. Даранмыш дүмгара сачы кирдө үзүнө төкүлмүшдү, көзләри һөлө дө јарыгапалы иди. О, әснөјө-әснөјө әтрафына бојланараг сорушду: «Хөстө һардадыр?»

Һөмадө горхудан титрөјөн бир сөслө чаваб верди: — «Хөстө мөним арвадымдыр, доктор!»

Доктор әснөјө-әснөјө, е'типасызлыгла сорушду: «Бөс нө үчүн индијөчөн јаныма кәтирмөмсөн?».

Һәмәдә чаваб вермәди. Доктор ири бәдәни илә ар-
хаја чеврилиб деди:

— Бир балача көзлә.

Сонра диггәтлә онун үзүнә бахараг, шүбһәли-шүб-
һәли сорушду: «Габаглар арвадыны јаныма кәтирми-
сән, ја јох?!»

Һәмәдә о тәрәф-бу тәрәфинә баха-баха галды, чаваб
верә билмәди. Доктор үз-көзүнү туршудуб:

— Ешит. Мән белә һалларда габагчадан дөрд динар
алырам. Варындыр? Јохундурса...

Һәмәдә көкс өтүрәрәк удгунду, тәәччүблә каһ док-
тора, каһ да онун хидмәтчисинә бахды, билмәди нә де-
сни, сусду.

Хидмәтчи она деди: «Гоншу күчәдә доктор Саминин
јанына кет, о да чәрраһлыг вә мамалыг мүтәхәссис-
дир».

Һәмәдә ајагларыны сүрүјә-сүрүјә бајыра чыхды.
Көзләрини евин гапысына зилләјәрәк, бир нечә дәгнә
балконун алтында дајанды. О, әбәс јерә көзләјирди
ки, хидмәтчи бәлкә ону чағырды. Онун көзләмәси узун
чәкди. Елә бил әтрафа өлүм сүкуту чөкмүшдү. Бир аз-
дан евин дә чыраглары сөндү, әтраф зүлмәтә дөндү.

Һәмәдә күчәдә ағыр-ағыр кедирди. Кәрәк о бу күн
сәһәр-сәһәр дәмирчи јолдашларындан бир аз пул борч
ала иди. Белә етсәјди, әлбәттә, һәким ону говмазды.
Бәс инди нә етсин?!

Гәфил илдырым чахды, күчәни нура гәрг етди, онун
ардынча гулагбатыран көј курултусу ешидилди. Һәмә-
дә башыны јухары галдырды, аләм јенә дә зүлмәтә бү-
рүндү. Доктор Саминин јанына кетмәјә игтидары галма-
мышды. Ахы үрәји нечә гәбул едә биләрди ки, онун
арвадынын доғмасына киши көмәк етсин?! Онун наму-
су вә шәрәфи һәр шейдән гијмәтлидир.

Јағыш кетдикчә күчләнди, башынын долағы исланды.
Ағыр-ағыр јеримәкдә давам етди... һәр һалда доктор
Сами һәкимдир. Дејирләр ки, һәкимләр ади адам-
лардан фәргләнирләр. Әкәр онларын иши зәррәчә на-
муса хәләл кәтирсә иди, неч тәбабәтин ардынча кет-
мәздиләр. Бир нечә һәфтә бундан әввәл Јәһја Сәффар
да арвадыны хәстәханаја кәтирмәјә мәчбур олмушду.
Киши һәкимләриндән бири чәрраһијјә әмәлијјаты апар-
мышды.

Ајаглары ону гоншу күчәјә дөндәрди. Доктор Сами-
нин евинин габағында дајанды. Һәмәдәнин гәлбини фи-
кир кәмирирди. Әлини гапынын дәстәјинә узатды. Јуха-
рыдакы пәнчәрәдән бир гадын башы көрүндү вә инчә
сәслә: «Кимдир?»—дејә сорушду.

Һәмәдә учадан деди: «Мәнәм ханым, һәким истә-
јирәм. Арвадым доға билмир».

Һәмин гадын бир нечә дәгигәлијә көрүнмәди. Һәмә-
дәјә елә кәлди ки, бир нечә саат чәкди. Бир аздан га-
дын көрүндү:

— Һәким гонаг кедиб.

Һәмәдә јалварды:

— Валлаһ, ханым, арвадымы ағыр вәзијјәтдә гојуб
кәлмишәм.

Гадын икинчи дәфә көздән итди. Һандан-һана керн
гајыдыб деди: «Хәстәханаја апар, орада мүаличә едәр-
ләр».

Буну дејиб пәнчәрәни өртдү. Санки Һәмәдәни јерә
мыхламышдылар. Инди о һара үз тутсун?

Селләмә јағыш кәсилмирди. Көјнәји бәдәнинә ја-
пышмышды. Чырыг ајаггабысы су илә долмушду. Нән-
мәни араба илә хәстәханаја апармаг асан оларды. Ла-
кин белә бир кечәдә араба тапа биләчәкдими?!

Сәмакә күчәсиндәки арабачынын еви јадына дүшдү.

Дәфәләрлә о күчәдән кечәндә орада бир араба дајандығыны көрмүшдү.

Гапыны тапыб арамсыз дөјмәјә башлады, евдән сәс кәлди:

— Кимдир?

Һәмәдә вар күчү илә бағырды:

— Мәнәм, уста.

Гапыны балачабој, донгар бир киши ачды вә тәәчүблә сорушду:

— Белә јағышда хејир ола?

— Аллаһ өләнләринә рәһмәт еләсин, уста, арабаны гош. Сәһәрдән бәри арвадым доға билмир, хәстәханаја апарар.

Арабачы дилхор һалда сорушду:

— Сабаһы көзләјә билмәздни?

Һәмәдә деди:

— Әкәр биз инди ону хәстәханаја апармасаг, өлә биләр.

Арабачы бир ан сусду, сонра:

— Ахы белә һавада араба ишләмәз, — деди. — Атлар сүрүшәр, гычлары сынар. Атларымы итирсәм, ушагларымы доландыра билмәрәм.

Һәмәдә ачизанә хаһиш етди.

Киши атлары кәтириб арабаја гошмаға башлады.

— Белә һавада анчаг дәли адам араба гошар. Атлар сүрүшүб, ајаглары гырылмаса јахшыдыр, — дејә мызылданды.

Һәмәдә она көмәк едә-едә дејирди: «Аллаһ көмәјин олсун, ај әми, аллаһ көмәјин олсун».

Нәһәјәт, араба јола дүшдү, атлар күчлә ајагларыны палчыгдан чәкиб чыхарырдылар. Һәмәдәнин евинә чатдылар. Һәмәдә арабадан атылыб гапыны ачды. Дәһлиздән кечәркән үрәјинин дөјүнтүсү шиддәтләнди. Нәи-

мәнин аһ-наләси гоншу арвадларың ағлашмасына га-рышмышды.

Һәмәдә гапы архасында дајаныб гышгырды:

— Һачы Сабурә, Нәимәни хәстәханаја апарырам.

— А киши, белә бир вәзијәтдә ону хәстәханаја апарырсан? Даһа де ки, өз әлинлә өлдүрмәк истәјирсән дә! — дејә Һачы Сабурә гејзлә чаваб верди.

— Сәнин ишин олмасын, сәнин габағында өлмәкдән-сә, бу саат хәстәханаја апармаг јахшы олар.

Һәмәдәнин гәрары гоншу арвадларың хошуна кәлмәди. О, арвадлара әһәмијәт вермәдән өз отағына дахил олуб, тәләсик јаш палтарларыны дөјишдирди.

Һәмәдә үрәк чырпынтысы илә гоншу отаға кирди. Үч гоншу арвады јашлы јун әбаларына бүрүнүб Нәимәнин әтрафында отурмушдулар. Онларың бири тез дилләнди: «Бу ағласыған иш дејил, ај Һәмәдә. Нәимәнин хәстәханаја кетмәлиси јохдур».

Икинчи арвад да дилләнди: «А киши, бу гыргын-гијамәтдә арвады евдән бајыра атмагмы истәјирсән?»

Һәмәдә гәтијәтлә чаваб верди:

— Һеч кәс мәним ишимә гарышмасын.

Нәһәјәт, Һачы Сабурә дилләнди:

— Гојун апарсын. Аллаһ да кәлсә, ушаг олмајачаг.

Һәмәдә һеч кимә әһәмијәт вермәдән тәбәссүмлә Нәимәјә доғру јериди. Нәимә башына ағ сарыјыб, јашыл әбаја бүрүнүрәк көһнә фәрш үстүндә отурмушду. Галхмаға чалышараг, күчлә ешиндләчәк бир сәслә деди:

— Мән өлүрәм, ај Һәмәдә, өлүрәм.

Һәмәдә ону ајаға галдырмаға чалышды:

— Аллаһа тәвәккүл, Нәимә, — деди.

Нәимә ағрының тә'сириндән инилдәди:

— Јолда өләчәјәм, ај Һәмәдә, билирәм ки, өләчәјәм!

Һәмәдә үрәк-дирәк верә-верә ону арабаја галдыр-

ды, чэтинликлә арабаја отуран Нәймә елә һеј гывырды.

Һәмадә өзү дә арабада отуруб, арвадынын башыны синәсинә сөјкәди.

Араба ағыр-ағыр һәрәкәт етди. Атлар палчыглы күчә илә арабаны күчлә чәкирди. Санки көјүн гапылары тајбатај ачылмышды. Гоца арабачы додағынын алтында нә исә сөјләјир, гырманчыны елә һеј һавада јелләдирди.

Араба јолун јарысындан чохуну гәт етдикдән сонра, дар күчәдән чыхыб шәһәрин баш хијабанына јан алды. Күчәдә палчыг вә су әлиндән тәрпәнмәк олмурду. Бөјүк көлмәчәләр әмәлә кәлмишди. Бирдән фыңхырты ешидилди, атын бири палчыға батыб јыхылды. Арабачынын чанына вәлвәлә дүшдү, арабадан сычрајыб, горху ичәрисиндә аты галдырмаг истәди.

— Ат әлдән кедәчәк, илаһи, сән көмәк елә!

Ағырысы шиддәтләнән Нәймә даһа бәркдән инилдәмәјә башлады. Һәмадәнин көмәји илә арабачы аты ајаға галдырды. Бу дәфә о бири ат јыхылды. Арабачы әјлиб атын о тәрәф-бу тәрәфинә бахар-бахмаз, әлләри илә башыны дөјәчләјәрәк, аглајыб шивән гопаран адамлар кими гышгырды:

— Вај мәним һалыма, мән әввәлдән билирдим башыма нә фәлакәт кәләчәк...

Һәмадә дәһшәт ичәрисиндә донуб галмышды, билмирди нә еләсин. Нәймәнин инилтиси кетдикчә чохлаырды. Арабачы:

— Гардаш, арвадыны көтүр, апар хәстәханаја, әлчәк мәнән. Көрүнүр, аллаһ өзү бу мүсибәти алпыма јазыбмыш—деди.

Һәмадә нәсә мызылданыб арвадына тәрәф чеврилди:

— Нәймә, аллаһа тәвәккүл, бурдан ојана сәни чјнимдә апарачағам.

О, арабачынын көмәјилә Нәймәни чјјнинә алыб еһтијатла аддымламаға башлады. Әсәбләри кәркинләшән Һәмадә һәрдәнбир јалварычы сәслә арвадындан сорушду:
— Инди нечәсән, Нәймә?

Шиддәтли күләк һәр икисинин үзүнә силлә кими дәјирди. Јағыш Нәймәнин әбасыны исладыб Һәмадәнин үзүнә, синәсинә вә голларына вурурду. Һәмадә һисс етди ки, Нәймәнин бәдәни титрәјир вә о, аһ-вајыны кизләдир. Бирдән арвады бәркдән чығырды.

Һәмадә јахындан сәкијә јанашыб гадыны чјјниндән еһмалча дүшүрдү, мә'лул-мә'лул арвадына бахды. Тәскинлик верди:

— Нәймә, лап аз галыб, бир гәдәр дә сәбрин олсун, хәстәханаја чатырыг.

Нәймә сәкидә отуруб гывырлмаға вә инилдәмәјә башлады. Әбасындан сүзүлән су дамчылары ахыб балача бир көлмәчә әмәлә кәтирди.

Гадын зарыјырды:

— Һәмадә, хәстәханаја чатмајачағам. Бурадача өләчәјәм. Һәмадә, көзүмүн ишығы, мән нә едим? Өлмәк истәмирәм, дүзүнү де, мән өләндән сонра ајрысы илә евләнәчәксәнми?

Агламағыны кизләдән Һәмадә она тәсәлли верирди: «Горхма, Нәймә, өлмәзсән! Аллаһа пәнәһ!»

Арвад көз јашларыны сахлаја билмирди.

Һәмадә каһ арвадына, каһ әтрафына бахыр, билмирди нә етсин. Јорғунлуг вә сојуг ону әлдән салмышды, лакин һәр шејдән чох ону нараһат едән Нәймәнин мүсибәти иди. Бүтүн бунлара бахмајараг, она елә кәлирди ки, бу дәһшәт хәстәханаја чатан кими ондан узаг-лашачагдыр.

Јенә арвадыны чјјнинә алыб еһтијатла аддымлады. Јағыш вә күләк кәсмәк билмирди.

Һәмадә үмидсиз һалда аддымламагда давам едир-

ди. Нәһажәт, гаранлыгыда хәстәхананын бинасыны сечә билди, илдырым вурмуш кими јериндә гурујуб галды. Өзүнү әлә ала билмәјиб гышгырды:

— Нәимә, чатмышыг, Нәимә!..

Хәстәхананын әтрафында мазар сүкуту һөкм сүрүрдү. Пәнчәрәләрден зәиф ишыг кәлирди. Киши тир-тир әсән арвадыны чийниндән дүшүрдү.

Һәмәдә тәләсик гаранлыг һәјәтдә бинанын гапысыны ахтармаға башлады.

...Фелдшер Нәимәјә сынајычы нәзәрлә бахды:

— Бу саат баш тибб бачысына хәбәр верәрәм,—деди.

Фелдшерин гајытмасы узун чәкди. Гадынын ағрылары дөзүлмәз дәрәчәдә шиддәтләнди, ачы-ачы инилдәди: «Ај һәмәдә, нә үчүн гојмадын евимиздә өлүм?»

Һәмәдә сусмалы олду. Гәзәбдән аловланырды, даһа данышмаға чүр'әт етмирди. Она елә кәлди ки, дишинин дибиндән бир сөз чыхса, Нәимәнин санчыларыны даһа да артырачаг. Нәһажәт, фелдшер шах гамәтли, агаппаг чаван бир гызла гајыдыб кәлди. Гыз хәстәјә тез бахыб фелдшерә деди: «Ону чәрраһијјә отағына апарын». Фелдшер көздән итди вә тез башга бир фелдшерлә бирликдә хәрәк кәтириб хәстәни чәрраһијјә отағына апардылар. Һәмәдә дә дәһшәтли горху ичәрисиндә онларын ардынча кетди. Гапы өртүлдү, Һәмәдә ичәри кирә билмәди, мин бир һәјәчан ичәрисиндә бајырда көзләмәли олду. Соңра тибб бачысы јарашыглы бир оғланла кәлиб гапыны ачды, јенә дә архадан гапыны өртдү. Јазыг Һәмәдә гулағыны гапыја сөјкәди вә үрәјинин дөјүнтүсү кетдикчә шиддәтләнди. Бир нечә дәгигәдән соңра һәким бајыра чыхды, ағыр аддымларла дәһлиздән кечиб кетди. Оун ардынча тибб бачысы чыхды, Һәмәдә үрәк чырпынтысы илә ону изләмәјә башлады вә дили топуг чала-чала сорушду: «Бачы, ушаг олачагмы?»

Тибб бачысы ајаг сахламадан чаваб верди:
— Нөвбәтчи һәким чәрраһијјә әмәлијјаты апара билмәди. Баш һәкимә зәнк едәчәк, бәлкә кәлиб өзү мұајинә етсин.

Һәмәдә өзүнү әлә ала билмәди:

— Баш һәким кәләнәчән ону бу вәзијјәтләми гојачагсыныз? Ахы бу јазыг сәһәр тездән бу әзабы чәкир, һәр дәгигә өлүм горхусу вар.

Тибб бачысы јухарыдан ашағы бахараг динмәди.

Һәмәдә ајагларыны күчлә сүрүјәрәк чәрраһијјә отағынын гапысына јахын кәлди, диггәтлә гулаг верди ки, бәлкә отагдан бир сәс ешидә. Кишијә елә кәлди ки, Нәимә ону көмәјә чағырыр. Илаи вурмуш адам кими дик атылды. Вар күчү илә гапыны итәләди, гапы ачылмады. О, дәһлизин јухары башындан һәјәтә бахды, ләкин һеч кәси көрә билмәди, јенидән чәрраһијјә отағына гајытды.

Һеч өзү дә билмирди ки, нә едир. Гулағыны гапыја сөјкәјән кими гапы гәфил ачылды, фелдшер чыхды вә тез дә гапыны өртдү. Киши онун јолуну кәсиб јалвармаға башлады:

— Гардашым, баш һәким һачан кәләчәк?

Фелдшер чийнини атды, бир сөз демәди. Үз-көзүндән үмидсизлик јаған Һәмәдә ачы-ачы пычылдады: «Ким билир, бәлкә дә баш һәким кәлинчә хәстәм өләчәк?» Фелдшер нәсә фикирләшиб деди: «Кет нөвбәтчи һәкимә де ки, мәс'улијјәти сәнин үзәриндә олмаг шәртилә чәрраһијјә әмәлијјаты апарсын».

Һәмәдә севинчиндән бағырды. «Көстәр онун јерини мәнә, аллаһ өләнләринә рәһмәт етсин». Фелдшер ону сағ кечидин ахырына кәтирди. Һәмәдә тәрәддүдлә гапыны дөјдүкдән бир нечә дәгигә соңра гапы ачылды. Һәким көрүндү.

Һәмадә кәкәләди:

— А... арвадым тездән бәри доға билмир.

Һәким көнүлсүз һалда чаваб верди:

— Мән һеч нә едә билмәрәм.

— Һәким, сиз өзүнүз әмәлијјат апара билмәзсиниз?

Кәнч һәкимин сәбри түкәнди, әли илә дағылмыш сачыны дүзәлдә-дүзәлдә гәти шәкилдә деди: «Бу мүмкүн олан иш дејил!»

Һәмадә онун әлини өпмәјә чалышды, лакин һәким нифрәтлә донгулданды: «Ахмағын бири ахмаг».

О, гапыны һәмадәнин үзүнә бағлады. Һәмадә аяғларыны күчлә сүрүјүб чәрраһијјә отағына јахын кәлди. Нәимәни хәстәханаја кәтирмәкдән өтрү көстәрдији чәһдләр кәлиб бир-бир көзүнүн габағындан кечди вә јәгин етди ки, Нәимә әрини мезәмәт етмәкдә һағлы имиш. Инди чә јазыг арвадын јарылмыш чүссәсини она гајтарачағлар. Әсәбләри позулдуғундан һушуну итирди.

Сәһәр шәфәғи хәстәхананын пәнчәрәләриндән ичәри сүзүлүб електрик чырағларынын нуруна гарышмышды. Һәмадә һәлә дә һуша кәлмәмишди. Башыны дизләри арасындан галдыра билмирди. Күчлү силкәләнмәдән дик атылды вә көзләрини ачанда фелдшер и гаршысында көрдү. Фелдшерин гашгабағы бәд хәбәр олдугуна дәләләт едирди. Һәмадә өзүнү онун ајағларына атды:

— Нә олду, гуртардымы?!— сорушду.

Фелдшер сакитчә деди: «Аллаһ рәһмәт еләсин!»

Һәмадәјә елә кәлди ки, јер ајағынын алтындан гачыр, бир анлыға дивара сөјкәнди. Бирдән һисс етди ки, дахили од тутуб јаныр, бүтүн аләм көзүндә гаралды. Гаршысында дајанан адама һүчум едиб, боғазындан јапышды вә вар күчү илә бағырды: «Чинајәткарлар, мәним арвадымы нејләдиниз, нејләдиниз ону?» Фелдшерин һәј-һарајына дикәр фелдшер вә тибб бачылары кәдиләр. Һәмадәнин көзләринә гаранлыг чөкдү.

БАЈРАМ ӘЛЛӘНЧӘЛӘРИНДӘН БИРИ

Улејви һәр сәһәр олдугу кими, бу күн дә адәти үзрә дан јери ишыглашанда јухудан ојанды. О дәгигә дә јадына дүшдү ки, Фәдл базарына тәләсмәлидир. О, базара башгалары кими әт вә көјәрти алмаға јох, учуз мал сатмаға—өзүнү, өз иш гүввәсини сатмаға кедирди. О, һәр сәһәр базара кәләрәк јолун ортасында дајаныб дурур, мүштәриләр јанындан кечир, она көнүлсүз, сынајычы нәзәр салыб, үзләрини јана чевирирдиләр. Чүнки арыг вә чәлимсиз олан бу адам һеч кимин карына кәлмирди.

Улејви бу күн дә вахты итирмәдән тәләсик базара, иш далынча јолланды. Әјнинә кејдији гәһвәји рәнкли чиркли чилбабы гурујуб дузлашмыш тәр дамчыларындан ләкә-ләкә иди, үзәринә о гәдәр тоз-торпаг һопмушду ки, рәнки узун мүддәт бир јердә галан үфунәтли су рәнкинә дөнмүшдү. Онун бөјүк вә јалын ајағларында чирк гартмаг бағламышды.

Улејви лазыми јерә чатдыгда көзүнә өзү кими бир дәстә адам саташды. Чыр-чындырлы бу фағырлар меј-

вә, ширнијјат вә эт дүканларынын јанында, јолун ортасында топлашмышдылар. Улејви һүндүрдән нә исә дејиб һәмкарларына бурада олдуғуну билдирди вә онлара гошулду. Онларын һәр бири белә гызмар јәј күнүндә өзүнә иш ахтарырды ки, һеч олмаса күнүн ахырында һачы Кәрумнин сатдығы шәрбәтдән ичә билсин, јахуд Әбу Мәһәмәдин дүканында ики шиш јағлы кабаб јејиб, бир гәдәр отуруб динчәлсин. ...Һәр кәс вурнухур, пул газанмаг истәјирди. Иш вә пул исә бәхти кәтирәнләрә гисмәт олурду. Усталар, саһибкарлар, әрбаблар көзләринә «јахшы көрүнән» адамлара иш верирдиләр.

Јашајыш евләри, мейманханалар тикән, өз гүдрәтли әлләри илә гәсрләр, сарајлар вә имарәтләр учалдан бу ачлар вә сәфилләр дәстәсинин вәзијјәти чох ачыначағлы иди.

Онлар үрәкләри әсә-әсә базарда дајаныб тутгун, ләкин чевик нәзәрләрә тез-тез о јан-бу јана бојланыр, бу күнүн дә, әввәлкиләр кими пулсуз-парасыз вә газанчсыз кедәчәјиндән еһтијат едәрәк һәјәчанланырдылар.

Нәһәјәт, базар гызышды, усталар вә саһибкарлар кәлдиләр. Ишсизләр дәстәси көзләрини гырпмадан до-нуг бахышларла, синәләри ирәли чыхмыш һалда, чил-бабларынын алтындан көрүнән чырманмыш голлары илә онлары гаршыламаға һазырлашдылар. Гул базарында көзәллијини нүмајиш етдирән чариләләр кими, онлар да өз гүввәләрини нүмајиш етдирилдиләр.

Улејви учабој, мөһкәм бәдәнли фәһләләр арасында дајанмышды. Сәһәр јемәјинин дады һәлә дә ағзындан кетмәмиш сағлам чүссәли, көк, гырмызыјанаг бир киши онларын јанындан кечәрәк, хошуна кәлән фәһләләрин палтарларындан тутуб бир-бир чәркәдән чыхартды. Улејвијә исә һеч әһәмијјәт дә вермәди. Улејви ирәли

чыхмаг истәдикдә, о, әли илә ишәрә етди ки, јериндә дурсун. Улејви дә динмәз-сөјләмәз, мәзлум-мәзлум јериндә дајаныб галды.

Һәмиң күн ахшамадәк ачлығышы кизләтмәјә чалышараг, додағларыны бир-биринә киш сыхмыш һалда күчәләри долашмаға башлады. Ахырда кәлиб бош вә кешиш бир мейданчаја чыхды. Орада көһнә достларындан биринә раст кәлди. Досту јерә пәјалар вурур, бајрам үчүн јелләнчәкләр дүзәлтмәкдән өтрү галын ипләрлә онлары бир-биринә бағлајырды.

Досту деди:

— Улејви, кәл мәнимлә ишлә. Сабаһ бурада бајрам кечириләчәк. Варлы-карлыларын ушағлары бура кәләчәк. Газанч чох олур. Сән анчаг ушағлары јелләтмәли олачагсан, күнүн ахырында исә једди дирһәм¹ аларсан.

Улејви һәмин кечә севинчиндән јата билмәди. Елә бил о, узун мүддәтдән бәри ахтардығы, нәһәјәт, харабалыгда тапдығы бир чәннәтдә иди.

Сәһәри Улејви ишә башлады. Бајрам күнү иди. Һәр шеј ушағларын көзүндә рәгс едирди. Улејви анд ичди ки, бу күн чохдан бәри һәсрәтиндә олдуғу бүтүн јемәкләрдән дадачагдыр. О, һүндүр вә бөјүк бир јелләнчәји тәрпәдирди. Јелләнчәјин дирәкләри санки дәриндән аһ чәкир, кәдәр долу чырылтылы сәс чыхарырды. Јелләнчәк арыг бир јабынын чәкиб апардығы нәһәнк арабаны хатырладырды.

Јелләнчәјин әтрафында топлашан ушағлар һәј-күј салыб бир-бирләрини итәләјирдиләр. Онлар гырмызы вә јашыл рәнкли јарашыглы палтарлар кејмишдиләр. Ајағларына кејдикләри јығчам ајаггабыларыны дәсмаллары илә тез-тез силер, парылдадырдылар.

¹ Бир дирһәм тәхминән 13 гәпикдир.

Чох исти иди. Күнәш јандырычы шүалары илә санки од сачырды, исти Улејвинин чилбабыдан кечәрәк бүтүн бәдәнинә дахил олур вә ону ган-тәрә гәрг едирди. О, тез-тез чилбабынын чиркли этәјини галдырыб онунла алнындан, көзләринин үстүндән, башындан сүзүлән вә голтуғунун алтына јајылан тәр дамчаларыны силирди.

Тәмиз вә гәшәнк кејинмиш әркөјүн бир оғлан ушағы Улејвијә јахынлашыб, онун овчуна 10 филс гојду. Улејвидән ону да јелләнчәјә галдырмағы тәләб етди. Улејви ушағын дедикләринә дәрһал әмәл етдикдән сонра јелләнчәји јенидән тәрпәтмәјә башлады.

Јелләнчәк тәрпәндикчә онун тәләсик басдырылмыш, давамсыз дирәкләри чырылдајыр, гармагарышыг сәс чыхарырды. Јелләнчәк лап јухары нөгтәјә чатдыгда дәһшәтли һадисә баш верди. Ушаг јелләнчәјин отурачағындан сүрүшүб јерә дүшдү вә дәрһал һушуну итирди. Ушағын үзәринә әјилиб онун алнындан вә башындан ахан ганы көрдүкдә Улејвини дәһшәт бүрүдү. Бу чинајәтин сәбәбкары о дејилдими? Өзү дә кимә гаршы? Шүбһәсиз ки, о, бөјүк, варлы бир адамын оғлудур.

Мејданчада һај-күј гопду, һәр тәрәфдән сөјүш вә төһмәт ешидилди. Улејви исә динмәз-сөјләмәз дуруб вериләчәк чәзаны көзләјирди. О өзүнү бүсбүтүн тәләјин әлләринә тапшырмышды. Әкәр бир ушаг ону дартсајды, итәләсәјди, јахуд јерә јыхыб сүмүкләрини эзишдирсәјди дә, о һеч бир шеј етмәк игтидарында дејилди.

Бајрам палтары кејмиш бәзәкли-дүзәкли дајәләр, тәрбијәчи гадынлар гәзәблә бағырараг ајаггабылары илә рәһмсизчәсинә Улејвинин башына, чијинләринә, күрәкләринә вә көзләринә—һарасы кәлди зәрбәләр ендирмәјә башладылар. Елә бил о, белини онларын раһат вурмасы үчүн әјмишди. Зәрбәләрә гаршы мүгавимәт һиссини вә көрмәк үмидини итирмиш јазыг Улејви

көзләринин әтрафындан сүзүлән тәр дамчыларына бахмајараг, гадышларын гызыл голбаг вә биләрзикләрлә пар-пар парылдајан долу, ағ голларыны көрә билди. О, индијә кими бу гәдәр ачыг гадын голу көрмәмишди. Гадынлар онун түксүз башыны истәдикләри гәдәр јумругладылар. Синәсиндә гырмызы ләкәләр әмәлә кәлмишди. Чијинләриндә вә күрәкләриндә дәһшәтли ағрылар һисс едирди.

Нәһајәт, полисләр кәлиб ону гадынларын әлиндән алараг полис идарәсинә апардылар. Кимсә онун архасынча гышгырды: «Ај, сәни јанасан елә, көр бир нә иш көрмүсән! О, филан ағанын оғлудур!»

Мејданчадакы ушаглар бу көзләнилмәз «әјләнчәдән» һәзз алыб гышгырыр, күлүр, севинирдиләр.

Улејвини зирзәмијә салыб гапыны үзүнә бағладылар. Ора күчәдән дә исти иди, бүтүн әтраф үфунәт гоһусу верирди. Улејвидән башга, бурада чоһлу оғру, сәрхош вар иди. Онларын бә'зиләри архасы үстә јерә узаныб фикрә далмыш, бә'зиләри исә үч күн бајрамы бу гәфәсдә кечирәчәкләринә бахмајараг, һеч олмаса вериләчәк бир парча чөрәји јејәчәкләриндән санки һәзз алырдылар. Бу нечә дә көзәл бајрам әјләнчәси иди!..

АҒАЛАР ЫМАЈӘЧИСИ

Бир заманлар мән идарәләрин бириндә ишләјирдим. Идарә илә евимин арасында јарым саатлыг јол варды. Мән бу јолу пијада кедәрдим.

Мәнзилиндән һәр сәһәр ејни вахта чыхан дикәр ишчиләр кими, мән дә һәмишә јолда ејни адамлара раст кәләрдим. Онларын беш-алтысынын сифәтини даш үзә-

риндә һәкк олунмуш јазы кими бејнимдә һәкк еләмиш-дим. Мәсәлән, әлиндә китаб-дәфтәр бағламасы, гәләм үчүн алүминиум гутусу олан тәхминән он беш јашларында күләр үзлү бир гызын, сәмиимјјәтлә саламлашдығымыз көһнә достларымдан биринин вә идарәсинә һәмишә килсәнин јанындан јолланан арыг, гоча чиновникин сифәти јахшы хатиримдәдир.

Јол боју Уруздибәј мағазасына кедән әпликли-киршанлы мөһтәшәм ханымлары да хүсуси марагла мүшәһидә едәрдим.

Бу адамлар арасында һамыдан чох диггәтими өзүнә чәлб едән, күчәнин сәкисиндә алман кенералы кими чидди вә гүрурла дајанан рүтбәсиз полис ишчиси иди. Елә бил о, автобуслардан, машынлардан вә күчәдән кечәндәрдән ибарәт ордунун рәсми кечидинә тамаша едирди. Полисин сағ бөјрүндән парылдајан кобурда гара тапанча асылмышды. Уча боју, мөһкәм бәдәни, кениш синәси, зәһмли бахышы илә илк нәзәрдән диггәти чәлб едән бу адам ичтимаи ганун-гајда һимајәчисинә парлаг нүмунә иди. Чүрүмәкдә олан һөкумәт ондан халга диван тутмаг мөгсәдилә истифадә едирди.

Һәр дәфә она баханда һүндүр гамәти вә ири әлләри мәндә белә бир тәсәввүр јарадырды ки, о, сәһәрләр күчәдә һөкм сүрән сәкитлији, ганун-гајданы поза биләчәк һәр бир адамы дәрһал парчаламаға һазырдыр.

Машынлар онун өнүндән арды-арасы кәсилмәјән бир ахынла јаваш-јаваш өтүб кечирди. О, варлы машын саһибләрини саламламаг үчүн һәр дәфә әлини кичкаһына галдырыр вә чәкмәсинин дабаныны хүсуси бир әда илә јерә вурурду. Бу бәрли-бәзәкли парлаг машынларын ичәрисиндә үзүндән залымлыг вә гәддарлыг јаған бир шәхсин машыны диггәти даһа чох чәлб едирди. Мән анлаја билмирдим, бу полис нәфәри онлары јахшы таныдығына вә јахуд көзгамашдырычы кејим-

ләринә көрәми белә еһтирамла саламлајырды, јохса... Мәндә бу адамын һәрәкәтләрини даһа јахындан өјрәнмәк арзусу ојанды. Вә һәтта бир күн мән онун сәсини дә ешитдим. Голунда ики рүтбә нишаны алан гысабој бир полис нәфәри она јахынлашдыгда достум хырылтылы сәслә сорушду: «Филан нөмрәли машынын саһиб-би кимдир?» Гысабој полис она чаваб верди: «Бу ә'ла-һәзрәт назирин машыныдыр вә мәбадә, Әлван, сән ону саламлајасан, чүнки о буну севмир».

Бу заман достумун алныны гырышдырдығына вә чашгынлыгдан ағзыны бүздүјүнә тамаша едәјдин! Ахы о, һәмин нүфузлу адамы саламламагла, һеч бир гајдаганун позмамышды.

Күнләрин бир күнү күчәдә нүмајиш иди. Күчә гәзәбләниш нүмајишчиләрдән далгаланырды. Нүмајишчиләр вар күчү илә учадан бағыра-бағыра кедирдиләр. Онлардан бәзиси һәрдәнбир јыхылыр, сонра исә ајаға дуруб јенә о бириләрә гошулурду. Бизим бу полис дә нүмајишчиләрин говулмасында иштирак едирди. Ону һәмин күн башында дәмир папаг, әлиндә ағыр дәјәнәк дөјүш мејданынын тән ортасында көрдүм. О, бу дәјәнәклә дәличәсинә вә гәзәблә гаршысына чыханы вурурду. Нүмајишчиләр гүрур вә дәјәнәтлә дәјәнәкләрин ағрысына дөзүр вә јолларына давам едирдиләр. Онлары башларынын үстүндә «Рәдд олсун хайн!», «Мүстәмләкәчилијә вә халгы ачлыға мөһкум едәнләрә өлүм!» кими ағыр илләрә хас олан шүарлар далгаланырды. Бу сөзләр мөхмәр күрсүләрдә әләшәнләрин вә әлләриндә гамчы тутанларын әсәбләринин корланмасына сәбәб олурду.

Нәһајәт, нүмајишчиләр одун, дәмирин вә полис ишчиләринин сә'ји илә дағыдылды. Ахшам фөвгә'ладә вәзијјәт е'лан едилди вә азадлыг тәрәфдарларынын һәбси башланды. Азадлыг мүбаризләри евләриндән чыхары-

лыб зинданлара салындылар. Онларын үзэринэ күлүнч вэ эсассыз иттиһамлар жағдырылды. Бу полис нәфәри јенидән өз јеринә гајытды вэ она рүтбә верилди.

Сабаһысы күнү көрдүм ки, о јенә дә күлүмсәјир, кефи көк һалда ағалара тәбәссүм долу аловлу саламлар көндәрир. Ғышын сојуг, иликләрә ишләјән сәрт күнләриндә о, халгын чәрәјини әлиндән алан, торпағыны мәнимсәјән вэ намусуна тохунан бу ағалары өз постунда саламлајырды. Јајын исти күнләриндә исә гызмар күнәшин истисинә дөзәрәк вәзифәсинә сә'јлә әмәл едирди. Өз-өзүмә дејирдим: «Көрәсән бу һејвәрә өз идарә вэ маликанәләриндә отуруб, күнләрини гонаглығларда кечирән ағалары горудуғуну билирми? Ганунсузлуг төрәдән бу адамлар күрсүләриндә назланырлар, о исә бурада, күчәдә онларын сакитлијини горујараг гәзәбли нүмајиш иштиракчылары илә үз-үзә қәлир».

Күнләр өтдүкчә баша дүшүрдүм ки, бу полис нәфәри халгын азадлығы, өз һүғуғлары уғрунда мүбаризәси јолунда, үмумијјәтлә, һәр чүр әдаләтин јолунда полад бир сәдир. Бунлары дүшүндүкчә өз-өзүмә суал верирдим: «Көрәсән, о нә етдијини билирми? Баша дүшүрмү ки, ағаларын әлиндә, она дүнјада ән јахын олан адамларын гәтлиндә садәчә бир аләтдир?»

Күнләр кечди. Бу мүддәттә мән иш јерими дәјишдим. Артыг сәһәрләр һәмин күчәдән кечмирдим вэ буна көрә дә һәмин полис ишчисини даһа көрмүрдүм. Ону вэ онун һағгында бүтүн дүшүндүкләримни унутмушдум. Дөрд илдән сонра достларымдан бирини көрмәк үчүн һәбсханаја кетдим. Исти јај күнләриндән бири иди. Һәбсхананын габағы киши, гадын вэ ушагла, сүд, сәринләдичи учуз ички сатанларла долу иди. Көрүшә кәләнләрин бир һиссәси өз душтаг гоһум вэ достлары илә бир јердә бөјүк, гол-будаглы евкалипт ағачынын көләксиндә, о бири һиссәси исә гызмар күнәш алтында

дөврә вурараг отурмушдулар. Бирдән-бирә бу адамларын ичәрисиндә һәмин полис ишчисини көрдүм. Әјниндә нимдаш душтаг палтары вар иди. Јанында исә бәдәви гадын вә әјинләриндә көјнәкдән башга һеч бир палтар олмајан үч ушаг отурмушду. Онларын габағында ичәрисиндә үзүм, чәрәк, хурма вә с. әрзаг олан бир торба вар иди. Онун һәбсханаја нә үчүн дүшдүјүнү әјрәнмәк истәдим. Узун мүддәт онун үзүнә бахдым. Орада вүгар вә тәкәббүрдән әсәр-әләмәт јох иди. Инди о, һәгигәтән мәзлум, бәдбәхт вә јохсул бир адам иди. Тәкәр өз оху үзәриндә јерини тапдығы кими, о да өз јерини тапмышды.

Мән она јахынлашыб салам вердим. О, үзүмә бахыб күлүмсүндү. Јумшаг сәслә дедим:

— Мән сәни таныјырам. Сән полис ишчиси идин. Һәмишә көрпүнүн јанындакы күчәдә дајанардын. Сәнә нә һадисә үз вермишдир?

— Доғруданмы? Мән сәни һеч көрмәмишәм,—дејә кәдәрлә чаваб верди.

— Дүздү, сән мәни көрмәмисән. Мән исә сәни ма-рагла изләјирдим. Сән рүтбәсиз полис нәфәри идин. Нүмајишин боғулмасында иштирак едиб чәсарәтлә вурушдуғуна көрә фәргләнмә нишаны илә тәлтиф олунмушдун.

О, јазыг-јазыг, тәәссүфлә көксүнү өтүрдү:

— Еһ әзизим, нүмајишләр... Елә нүмајишләр мәним евими јыхыб душтагханаја салмадымы?!

Мән тәәччүблә сорушдум:

— Нечә ола биләр ки, нүмајиш сәнин евини јыхсын? Сән ки, өз горхунч дәјәнәјинлә нүмајиши боғурдун?

О, һекајәтинә башлады:

— Мән күчәдә саһә нөвбәтчиси вәзифәсиндә идим. О заман чох ағыр күнләр иди. Нүмајишләрин бирини боғмамыш о бириси башланырды. Һәр тәрәфдә һәрч-мәрчлик һөкм сүрүрдү. Полис ја һүчум едир, ја да кери

чәкилирди. Биз елә бил ки, әсл вуруш мејданында идик. Мән дәмир папағымы кејиб дәјәнәклә силаһланырдым.

Мән кинајә илә гејд етдим:

— Әчәб јахшы дәјәнәк иди...

О, тәәссүфлә деди:

— Бәли, бир зәрбә илә һәрифи јерә сәрирди.

Јенә давам етди:

— Бир дәфә күчәјә чыханда мәни даша басдылар.

Бураја түфәнкләрлә силаһланмыш полис дәстәси кәлмишди. Онлар нүмајишчиләри һәдәләјәрәк көјә күллә атырдылар. Лакин бүтүн бунлар һеч бир фајда вермирди. Бирдән чијнимә бөјүк бир даш дәјди. Мән чоһ әсәбиләшдим вә гәзәбләнәрәк нүмајишчиләрә үз тутдум. Дәјәнәјими галдырыб ону габағыма чыхан биринчи башын үстүнә ендирдим. Мән онун нә үзүнү көрмүшдүм, нә дә таныјырдым. Бирчә о јадымдадыр ки, о, әлини шалварынын чибинә гојуб мәнә истәһза илә бахырды. Билирсәнми о ким иди? О бир варлы оғлу иди.

Мән сорушдум:

— Јә'ни сәһәрләр саламладығын адамларын бирини оғлу?

— Еләдир ки, вар. Нүмајиш гуртарды. Мәндән башга һамы фәргләнмә нишаны илә тәлтиф олунду. Мән исә төһмәт алдым. Бу төһмәт варлы оғлуна гәсд етдијимә көрә иди. Ишдән говулдум вә мүһакимә едилдим.

Мән һејрәтлә сорушдум:

— Бәс әзизим, сәнин сәһәр саламларын, бәланы дәфәтмәјә һәмишә һазыр олан дәјәнәјин көмәјинә чата билмәдими?

О кәдәрлә:

— Мәнә һеч бир шеј көмәк етмәди,—деди.

— Сән күчәдә өјүнә-өјүнә дурдуғун вә чамаатын башына дәјәнәји ендирдијин күнләрдә нә дүшүнүрдүн?

О чаваб верди:

— Мән рүтбәдә јүксәлмәјими арзулајырдым. Мәни фәргләнмә нишаны илә тәлтиф етдиләр. Мән исә јенә јүксәлмәк истәдим.

Ахырда ондан сорушдум:

— Инди де көрүм, ким һағлы иди! Нүмајишчиләр, јохса сәнин һимајәдарлыг етдијин ағалар?

Пешман-пешман деди:

— Чаһил вә кор олмушам. Мәним сәадәтим уғрунда вурушан халгын истәјини баша дүшмәмишәм.

...Мән ону тәрк едәрәк душтаг јолдашымын јанына кетдим.

УМРАН

Онлар хејли вахт иди ки, даш скамја үзәриндә отуруб учадан сөһбәт едирдиләр. Ипә кечирилмиш јаш түтүн јарпагларыны хырда-хырда доғрајараг, ајаглары алтына сәрилмиш һәсирин үстүнә төкүрдүләр.

Онларын сәси хурма ағачларында әкс-сәда верирди. Һәрзә күлүшдән бәдәнләри титрәјирди. Түтүн јарпаглары илә долу әлләри мүхтәлиф истигамәтләрдә һәрәкәт едирди. Кобуд өскүрәкләри хошакәлмәз сәс-күјләринә гарышмышды.

Нәһәјәт онлар сусдулар.

Дилхорчулуг вә ачлыг онларын боғазыны гурутмушду. Түтүн тозу илә өртүлмүш үзләри ејбәчәр шәклә дүшмүшдү. Онларын бу сүкуту, нәдәнсә, мәни ваһимәјә салды. Мәнә елә кәлди ки, алчаг таван нәфәсими кәсмәк үчүн үстүмә кәлир, зирзәми јаваш-јаваш јерин дәрринлијинә енир. Бу узун зирзәмидә галаг-галаг јығылмыш түтүн кисәләринә, тәнбәл-тәнбәл, сәссиз-сәмирсиз ишләјән фәһләләрә нәзәр салдым.

Түтүн гохусундан мәст олмуш бу јорғун адамлар вәһшиләр кими, сәрсәм адамлар кими кәрнәшмәјә башладылар. Алчаг тавандан асылмыш лампанын ишыгы кетдикчә даһа чох јајылырды. Кичик дешикләрдән күнәш шуаларынын сон зәррәләри көрүнүрдү.

Табағымдакы түтүн дәстәләри гуртаранда јеримдән дурдум. Јубанмадан јени дәстәләр көтүрүб ишә башламалы идим. Буна бахмајараг, мән түтүн галағы гаршысында кичик столун үстүнә чыхыб су шлангындан јапшыдым. Шлангдан ахан су түтүндән јанан үзүмүн һәрәрәтини сөндүрдү.

Лакин мән өзүмдә зәифлик һисс етдим—түтүн тозу долмуш көзләрим вә бурнумун ичәрисин јанырды, шлангы әлимдән бурахдым. О, түтүн галағынын үстүнә дүшдү. Јенидән јеримә гајытдым. Отуруб белими нәм дивара сөјкәдим.

Бир аздан сонра фәһләләрин арасындан боғуг бир сәс ешитдим:

— Үрәјим үзүлдү... Вахт баша чатмырмы?

Аһәнкиндән сәсин саһибини таныдым. Башымы галдыранда һејрәтлә, онун саға-сола дәнән гырхылмыш башыны көрдүм. Фәһләләрин арасына көз кәздирдим. Онлар әлләри илә низамсыз һәрәкәтләр едирдиләр. Пулла сатын алынмыш бу ики чәркә чанлы аләтин јағы гурујуб јох олмушду. Һәмин баш сол чәркәннин ортасында көрүнүрдү. Онун голуну галдырыб јелләјәрәк, јенидән сәс салдығыны ешитдим.

— Күн гуртармаг билмир, илаһи... бу нә өмр, бу нә күндүр.

О, адәти үзрә һәр ики, үч чүмләдән сонра бәрк өскүрүрдү. Бу, нәмли, рүтүбәтли һаванын тәсириндән аз гала парчаланан синәдән чыхан кобуд, кәскин өскүрәк иди.

Жаралы синэлөрдөн бир-биринин ардынча ешидилөн
гырыг-гырыг нэфэслэр, дэрин көкс өтүрмэлэр, е'тираз вэ
наразылыг аламэтлэри кими, рүтубэтли наваја гары-
шырды. Адама елэ кэлирди ки, бунун сону олмајачаг...

Башга бир гышгырты да ешитдим:

— Бэсдир... Аллаһын сэнэ гэээби тутмушдур... О сө-
нин чаныны белэ алмаг истэмир.

Билирдим ки, о данышачаг... О кишинин бөјүк чүс-
сэси, жоғун бојну, курултулу сэси, кинајели кичик көз-
лэри вар иди.

Унванына сөз дејилмиш киши она бахды. О, чэтин-
ликлэ нэфэс алырды. Синэсиндэн кэлэн өскүрөк ара
вермир, кетдикчэ артырды.

— Нэ олуб... мэн чамаата нэ етмишэм, онларын чө-
рэјиними эллэриндэн алмышам?—Көк киши көзлэрини
бэрэлдиб деди:

— Сэнэ ким чөрөк верэр? Ким готур ити сахлајар?
—Онун бу сөзлэри мәни кэдэрлэндирди. Јерими тэрк
етдим. Фәһлэлэрин ичэрисиндэ аддымладым. «Ғансы
шэр гүввэ бу нәһәнк бэдәнин дахилиндэ белэ ахмаг
һисслэр кизлэтмишдир?»—дејэ дүшүндүм. О, һәр күн
зирзәмини бир туфан кими һәјәчанландырыр, ону сәс-
күлә долдурурду.

Һәр тәрәфдән гырыг-гырыг сәслэр кэлирди. Бу сәс-
лэр арасында тәшәххүслү, тәкәббүрлү бир сәс даһа чох
сечилирди. Өскүрөк сәслэри исэ артыг тамамилә зәиф-
ләмишди. Балача үзлү гоча бир фәһлә бәркдән дејир-
ди:

— Сигарет... Умраны сигарет мәһв етди. Әкәр чәк-
мәсәјди, һәр шеј јахшы оларды.

Нәһәнк адам кобуд-кобуд нәрилдәди:

— Сигаретин күнаһы нәдир... Сигарет адамы хәстә-
лэндирмир. Мән он беш илдир ки, сигарет чәкирәм,

амма полад кимијәм. Умран исэ хәстәдир... Бу хәстә
һамымызы јола салмамыш зирзәмидән чыхмыр.

О бир анлыға сусду, сонра әләвэ етди:

— Ону бу һала ширкәт салмадымы?

Зирзәмијә гејри-иради сүкут чөкдү. Бәрк тәнкнэфэс
олдум. Мәнэ елэ кәлди ки, әтрафымдакы түтүн кисәлә-
ри кет-кедә бөјүјүр. Бунлар санки зирзәминин һавасы-
ны соруб апарырды. Һәм дә тәкчә һаваны јох... Талелә-
ри бир-бири илэ бағлы олан, даш скамјаларда отуран
бу адамлар елэ бил кетдикчә кичилир, һиссиз, һәрәкәт-
сиз јерләриндә јапышыб галырдылар. Мән кичик стул
үзәриндә дајаныб түтүнә су сәпирдим. Фәһлэләрә нәзәр
салдыгча, онлар хәјалымда инсанлыг сималарыны итир-
миш адамлар кими көрүнүрдүләр.

Умран јенидән өскүрмәјә башлады. Онун бу ачы өс-
күрәји әсәбләрими гычыгландырырды. Әсәбләрим кор-
ланмыш һалда дуа едәрәк онун гуртармасыны көзлә-
дим. Әлјәвинин өскүрөк гарышыг гышгыртысыны ешит-
дим:

— Бэсдир... Аллаһын гэээбинә кәләсэн... Сән башдан-
ајаға микробсан, микроб.

Боғуг һавада өскүрөк сәслэри гаршысыалынмаз бир
гүввәтлэ јајылырды.

Ағыр дәгигәләр кәлиб кечди. Узагдан фабрикин фи-
ти сәсләнди. Фәһлэләр даш скамјалар үзәриндән сьч-
рајараг, ајаглары түтүн долу кисәләрә илишә-илишә
тәләсик чыхмаға башладылар. Сәбирсизликлэ зирзәми-
нин гапысына доғру атылдылар. Түтүн кисәләри арха-
да галды. Зирзәминин дөшәмәси фәһлэләрин үстүндәи
төкүлән түтүн гырынтылары илэ өртүлдү. Сары тоз
хәтлэри күнәш шүасы кими парлајырды. Узагдан мүһәр-
риклэрин титрәк, изтираблы сәсини ешидирдим.

Бәрк јорғунлуг һисс етдим. Дөрд саатдан бәри һәс-
рәтини чәкдијим күнәшнин үзүнә чыхмаға һәвәсим ол-

мады. Иштаһам јох иди. Түтүн кисэләринин арасы илә өз јеримә гајытдым. Јерә узаныб голларымы јаныма салдым, башымы дивара сөјкәдим. Бу узун зирзәминин ичәрисиндә бир һәрч-мәрчлик һисс олунурду. Өскүрәји дајанап Умран һәлә дә өз јериндә отурмушду. Онун башы чининдән ашағы салланмышды. Мәнә елә кәлди ки, о ағлајыр... Атам јашында бир гоча иди. Онун бу һәлә мәни чох кәдәрләндирди. Кедиб онун ағзындан өпмәк истәдим... Әлјәвинин микроблар үчүн чиркаб јува-сы һесап етдији ағзындан.

Оғлу: Һүсәјин хатырладым. О чох јахшы оғлан иди, о вахт мән орта мәктәбин биринчи сифиндә охујурдум. Солгун чәһрәли, кечи кими пыртлашыг, чод түкләри олан гызы Фатимә јадыма дүшдү. Атамдан ешитмишдим ки, Умран бизим евин јахынлығындакы бу түтүн фабрикинин эи габагчыл фәһләләриндән биридир. О, гапыларыны фәһләләрин үзүнә ачан бу фабрикә једди ил бундан әввәл дахил олмушду. Атам мәнә онун гүввәсиндән, сағламлығындан, чәддлиндән данышар, сонра башыны јелләјәрәк дејәрди: «Көр зәманә ону нә көкә салды».

Онун өтән кәнчлијинин сурәтини зәһнимдә чанландырмаг истәдим. Бачармадым. Онун ејбәчәрләшмиш үмуи көркәми бүтүн хәјал вә тәсәввүр јолларыны бағлајырды. Умранын икигат олуб мәнә тәрәф һәрәкәт едән гамәтинә нәзәр салдым. Божну икраһ догурачаг сәвијјәдә димдик иди. Сағ тәрәфимдә олан кисәләрә тәрәф әјиләркән әлләринин нечә әсдијини һисс етдим. Онун даш һејкәли хатырладан солгун симасынын чизкиләрини јахындан мүшаһидә етдим. О, пәнчәрәнин габағындакы ири гүббәли шлјапасыны көтүрүб еһтијатла, горху илә саға-сола јелләди. Сонра сағ күнчдәки бош жешијә тәрәф әјилди. О бир анлыға зирзәмијә нәзәр саланда, мәнә елә кәлди ки, бу зирзәминин инсан-

ларла һеч бир әлагәси олмамышдыр. Сонра божуну ачыг жешикләрдән биринә узатды. Аз кечмәмиш орадан титрәјән бармаглары илә бир нечә сигарет гутусу чыхартдығыны көрдүм. Зирзәминин узаг, гаранлыг күнчүнү нәзәрдән кечирди. Сонра сигарет гутуларыны папағынын ичиндә кизләтди.

Мәнә дәһшәтли бир һисс һаким кәсилди. Гачмағы гәрәра алдым. Бундан башга чәрә тапмадым. Елә бил мән ән әзиз бир адамын бәдәнинин јанымдача бытагла доғрандығыны мүшаһидә едирдим. Горхудан боғазым гуруду вә гејри-ихтијари олараг мәнән бир гышгырты гопду. Киши горхараг кери чеврилди вә ваһимә ичәрисиндә түтүн кисәләринин арасындан диггәтлә мәнә бахды. О, јериндә донуб галды. Узун мүддәт нәзәрләрини мәнән чәкмәди. Сонра шлјапасыны башындан чыхарыб әсәби бир һәрәкәтлә, јенидән сигаретләри жешијин ичинә гојду.

Онун мәнә тәрәф кәлдијини көрдүкдә гышгырмаға, јахуд гачмаға чәһд етдим. Лакин горхудан дилим туулду. Һисс етдим ки, онун гејз вә интигам ифадә едән бармаглары артыг боғазымдан јапышмагдадыр. Мән онун сүмүкләри чыхмыш үзүнә, хырда көзләринә, назик бурнуна јахындан баха билдим. Көзләринин парылтысы дәрин гујунун дибиндән кәлән ишылтыны хатырладырды. Онун ваһимәли вә зәһмли бахышлары гаршысында күчлә дајанмышдым. Мәнә елә кәлди ки, о индичә мәни боғачагдыр.

Јалвардым ки, мәнә әзаб вермәсин:—Умран әми... оғлун јериндәјәм... Валлах, һеч нә көрмәмишәм.

О, әлимдән тутуб мәни галдырды, хырылты илә һәфәс алырды, ағзындан хошакәлмәз гоху кәлирди. Де-дим:

— Умран әми, валлах, һеч кимә һеч нә демәрәм. Мәнә нә дүшүб ки..

О, боғуг сәслә деди:

— Сән јалан дејирсән... Сән мөл'унсан.

— Нәјә истәјирсән анд ичим... Јалан дејирәмсә, ал-
лаһ мәни кор етсин.

О, рәнки гачмыш һалда узун мүддәт диггәтлә мәнә
бахды. Санки руһу бәдәнини тәрк етмишди. Назик до-
даглары гурумүш, саралмыш чөһрәси таун хәстәлијинә
тутулмуш адамын симасыны хатырладырды.

О, пычылты илә деди:

— Јалан дејирсән... Сән мәкәр Әлјәвидән јахшысан?!

Чијинләримдән силкәләјәрәк әләвә етди:

— Сән нә фикирләширсән? Елә билирсән ки, мән бу
сигаретләри сатыб мејханаларда хәрчләјәчәк, јахуд гу-
марамы гојачағам?

Мән она јалварычы нәзәр салдым. О, архасыны тү-
түн кисәсинә сөјкәјиб деди:

— Аллаһ мәнә елә бир бәла вериб ки, ондан чан гур-
тармағ олмур... Мән пулу һәкимә верәчәкдим.

Онуң синәсинин хышылтысы боғулмагда олан һеј-
ванын хырылтысыны хатырладырды. Санки о, синәсин-
дән ону инчидән бир шеји чыхармаға чалышырды. Арығ
бојнунда габармыш дамарларын јығылыб-ачылдығы ај-
дын көрүнүрдү. Узун көјнәјинин чырығларындан бәдә-
нинин сүмүкләри нәзәри чәлб едирди.

Мән ајаға галхыб дедим:

— Умран әми... горхма... көтүр... фабрик саһибинә
һеч нә демәрәм.

О, динмәди.

Бир гәдәр сүкутдан сонра о, јенидән сигарет жеши-
јинә гәрәф кетди. Шлјапасыны чыхарыб ичәрсинә сә-
лигә илә бир нечә сигарет гутусу дүздү, башына гојуб
һејрәт вә горху илә мәнә бахды:

— Мәндән габағ чых.

Онуң әмринә итаәт етдим. Мән она һөрмәт вә сәда-
гәtimi сүбут едәчәк бир иш көрмәк истәјирдим. Гыч-
ларым бүдрәјә-бүдрәјә зирзәминин пилләләрини галх-
дым. Јолуму һәлә дә сәсләнән, зейтуң јағы гохусу верән
иккичәркәли дэзкаһларын арасындан салдым.

Гапыја чатанда јенидән мәни тәлаш бүрүдү. Бәдә-
нини гапынын габағында дајанмыш нәһәнк чүссәли,
шәлә бығлы кишијә тәгдим етдим. О, әлләрилә бәдәни-
мин һәр јерини арашдырды, сонра әһәмијјәтсиз бир шеј
кимә мәни бајыра итәләди.

Гапынын јанында дајаныб Умраны көзләдим. О, га-
пыја доғру үч пиллә галхмышды ки, мәни көрдү вә
шүбһәли нәзәрлә диггәтлә мәнә бахды.

Ешитдим ки, гапычы она дејир:

— Чох кечикдин... Сәндә нә вар?

Умран додағларынын алтында нә исә мызылдады.
Гапычынын үзүндә сәрт вә шүбһәли бир ифадә јаран-
мышды. Умран исә иттиһам вә шүбһә долу нәзәрләрини
мәндән јајындырмады. Сонра о, көзләри мәнә зиллән-
миш һалда гапыја доғру аддымлады. Елә бил мәндән
башға һәр шеји унутмушду. Һүндүр тахта гапынын ас-
танасында ајағлары астанаја илишди, бәдәни зәрблә,
гүввәтлә јерә дәјди...

Онуң чәсәди ајағларымын јанында сәрилмишди. Бир
гәдәр кәнара дүшмүш шлјапанын әтрафында сигарет
гутулары көрүнүрдү.

АТЛЫ ВӘ ГАЛА

Сүкутуну мешә һејванларынын вә гурд-гушун гармагарышыг сәсләри позан ваһимәли кечәнинн кәлмәсиндән горхараг, гаршымда дајанмыш атама нәзәр салдым, онун көлкәси батмагда олан ахшам күнәшинин илыг, тәбәссүмлү шәфәгләри бојунча узаныб кедирди. Атам дилсиз бахышларымла ондан имдад диләдијими көрдүкдә меһрибанчасына деди: «Гаранлыгдан горхма. Комада кизлән, күнчә атылмыш тахта парчасы илә команын ағзыны гапа, архасына исә ири бир даш гој. Горхма...»

Гәлбимдә горху долу бир тәлаш баш галдырды вә аз кечмәди ки, чаныма үшүтмә дүшдү. Бир даһа атама бахдым. Аз галдым ки, она јалварым, галмағыны, јахуд мәни дә өзү илә апармасыны хаһиш едим. Лакин о, ити вә сәрт бахышлары илә сөзүмү демәјә имкан вермәјәрәк гәзәблә дејинди: «Сәнә дедим ки, горхма. Сабаһ шејхлә көрүшүб, ондан һагг-һесабымызын галаныны аландан сонра гајыдачағам». Мән һәтта ач олдуғуму

демәјә мачал тапмамыш, о артыг узаг кәндә кедән торпаг јолун јарысына чатмышды.

...Мән тәк галдым. Довшан кичик боз дашын архасында кизләндији кими, мән дә јахынлыгда ағачларын әмәлә кәтирдији тутгун көлкә золағынын ортасында јерләшән комамызда кизләндим. Аз кечмәди ки, һәр јан зүлмәтә бүрүндү вә үрәјим әл фәнәринин алову кими әсмәјә башлады. «Мүтләг кәләчәкдир»—дејә өз-өзүмә пычылдадым. Атамын һирслә дедији «шејхин мәһсулдан мәним пајыма дүшән һиссәни мәнимсәмәсиһә имкан вермәјәчәјәм, сәнә вәд етдијим кими, пајымызы мүтләг алыб, сонра гајыдачағам» сөзләри гулагларымда сәсләнди... Мән атамы чәсур, гүввәтли, ирадәли бир адам кими таныјырам. Анам өләркән онун мејити өнүндә атамын нечә ағыр кәдәрә гәрг олдуғуну јахшы хатырлајырам. Бу кәдәр атамы күнләрлә сарсытды, гурд-гушун, илан-чајанын вә инадлы чырчырамаларын сәскүјү илә долу кечәләрдә мәним гоча кәнд итләринин үзүнә бәнзәјән, овордлары батмыш арыг вә солғун сифәтимә диггәтлә баха-баха бир-биринә чаладығы папиросларын түстүсүнү сәссиз-сәмирсиз, бөјүк ачкөзлүклә ијерләринә сүмүрмәјә вадар етди. Сонра исә јашыл тарлалар ону бу һадисәни унутмаға, бүтүн фикрини торпаға бағламаға вадар етди. Үрәјимдә «мүтләг кәләчәкдир» дејәрәк мин бир горху вә тәлаш ичәрисиндә чөлдә фәған гопаран күләјин ајаг таппылтыларына бәнзәјән сәс-күјүнә вә һарај-һәширли выјылтысына гулаг асмаға башладым. Күләк әкинләрин өзү илә кәтирдији хош әтрини команын үзәринә јаймышды. Бу әтирлә о, санки батмагда олан ахшам күнәшинин сарымтыл шәфәгләри илә бирликдә кетмиш атамдан хәбәр кәтирмишди.

...Тәнһа команын бир күнчүндә отурараг мүхтәлиф, гармагарышыг хәјалларла јолуну көзләдијим атам сә-

Һәри күн гајытмады. Ону бүтүн күнү көзләдим, јенә дә кәлиб чыхмады. Атамын гәзәбли симасы мәндә белә бир тәсәввүр јарадырды ки, онун әлләри бу саат көз ишләдикчә узанан тәмиз, сары бугда тајаларынын өртү. јүнү галдырыр. Бу ара шејхлә үзбәүз нечә дурдуғуну вә атамын бу гаршылашмада нечә дә әзәмәтли көрүн-мәси хәјалымдан кәлиб кечди: елә зәнн етдим ки, онун сәси тутгун, булудлу кечәләрдә тарлаларын үзәринә чөкмүш думаны јарыб кечән илдырым кими курулдајыр. Атамы гаш гаралана кими көзләдим, јенә дә кәлиб чыхмады. Дүнән ахшам мәним үчүн гојуб кетдији чүзи азугәни јејә-јејә она хејир-дуа едирдим. Лакин о јенә дә кәлиб чыхмады. Мән сәсләрин аһәнкени, тарлаларын пычылтысыны динләјә-динләјә сајрышан улдузлу сакит кечәни сәһәрәдәк гәлбимдә горху долу бир тәшвишлә чимир дә еләмирдим. Бу көркәмдә мән, көјдә улдузлары сајан абидә бәнзәјирдим.

...Икинчи күнүн сәһәри боз бир атын белинә әјләшмиш, өмрүмдә үзүнү көрмәдијим бир адам команын һәјәтиндә пејда олду. О, тәрәддүллә әтрафа нәзәр салдыгдан сонра «Ај оғлан, бураја кәл, бајыра чых»—дејә мәни сәсләди. Команын ағзына гападығым ағач парчасыны көтүрүб дешикдән оғрунча она нәзәр салдым. Бу, атам дејилди, јад бир киши иди. Бәрк јорулдуғу һисс олунурду. Елә бил о, чох узаг бир јердән кәләрәк, дан јеринин өз ишығыны сары зәмиләрин үзәринә халы кими дөшәдији бир анда мәни һагламаг истәјирди. Бу ара ат кишнәјәрәк габаг ајагларыны чөр-чөп вә одун гырынтылары илә долу торпаға дөјмәјә башлады. Атлы икинчи дәфә мәни сәсләди: «Ај оғлан, бура кәл горхма»... Атамы хатырладым, бир анлыға онун әлинин һәрарәтини чижинләримдә һисс етдим. Кишинин көркәми, гамәти вә сәси мәни өзүнә чәлб етди, мәндә онун көрүшүнә чыхмаг һәвәси ојанды. Ола билсин ки,

бу јад адам мәнә атамдан хәбәр кәтирмиш вә јахуд да мәни онун јанына апармаға кәлмишди... Ағач парчасыны кәнара атыб, комадан чыхдым. О һәлә дә атын белиндә иди. Јорғун, сакит, ејни заманда хејирхәһ көркәми варды. Диггәтлә мәни башдан-ајаға гәдәр сүздүкдән сонра дәриндән көкс өтүрдү. Јәһәрин үстүндә елә јырғаланды ки, онун бу ләнкәриндән ат да ајагларыны кичик будагларынын вә торпағын үстүндә көтүрүб гојмаға башлады. Атлы јумшаг бир аһәнклә сорушду: «Ај оғлан, горхмадын ки?».

Башымы галдырыб көзучу, күнәшдән гаралмыш сифәтинә нәзәр салдым. О, бир көз гырпымында атдан јерә сычрады, әли илә атын зәриф дәрисини сығаллады, хусуси бир мәнзәббәт вә гајғыкешликлә тәрдән исланмыш түкләрини тумарлады. Мән һәјәчан вә диггәтлә ону сүзәркән узаг тарлалардан әсиб кәлән мей руһуму охшады, һәтта онун сәринлијиндән ач вә арыг бәдәним бир балача үшүдү дә.

О, санки мәни фикирләримдән узаглашдырмаг мәгсәдилә суалыны бир дә тәкрат етди: «Ај оғлан, горхмадын ки?» Мән һејрәт ичәрисиндә она: «Атам ики күн бундан габаг кедиб, амма һәлә дә гајытмајыб»,—дедим. О гәмли-гәмли күлүмсүндү вә әләвә етди: «Мән буну билирәм, чаван оғлан. Анчаг сән тәк олмағына бахмајараг горхмамысан, елә дејилми?».

Гәлбимн бир кәдәр чулғады, бу јад кишијә нә чаваб верәчәјимн билмәдим. Онун уча бојуна баха-баха дедим: «Атам деди ки, гајыдачагдыр. Бәлкә сиз ону таныјырсыныз?» Јад атлы бир анлыға дәрин сүкута гәрг олду. Симасыны гәм булудлары бүрүдү вә һәһәјәт, «Таныјырам, әлбәттә таныјырам. Анчаг оғул, атам сонра кәләчәкдир. Инди исә мәнимлә кедәк,»—деди.

Чавабымы көзләмәдән асанлыгла галдырыб мәни јәһәрин габаг тәрәфиндә отуртду, өзү исә чевикликлә,

бир көз гырпымында јәһәрин архасына сычрады. Мәндөн мөһкәм жапышараг чилову чәкди вә аты маһмызлады.

Боз ат атамн сонунчу дэфә ајаг басдығы торпаг жолда дөрднала чапдыгча тәнһа долашдығым јерләр, сәрт вә ағыр ушаглыг илләрини гојнунда кечирдијим әкин саһәләри, сары бугда зәмиләри архада галырды. Атлынын нәфәсини күрәкләримдә һисс едирдим. О, мәнрибанчасына деди:

— Мәндән горхма. Мән сәни башга бир јерә апарырам, орада оғлум Муһајсинлә ојнајарсан.

Мән севинчәк сорушдум:

— О, узагдамы јашајыр?

Киши әввәлки мүләјимликлә:

— Кими дејирсән? Оғлум Муһајсиними?—дејә сорушду вә чаваб көзләмәдән:

— Бәли, о, узагда јашајыр вә биз инди онун јанына кедирик,—деди.

Бу заман атамн симасы јенидән көзләрим гаршысында чанланды вә мән ондан сорушдум:

— Бәс атам?.. Ахы о мәнә деди ки, мүтләг гајдачагдыр?

Киши дәриндән јаныглы бир «аһ» чәкди вә онун «аһы» бојнуму јандырды. Бир гәдәр сусдугдан сонра титрәк сәслә деди:

— Атанмы? Оғлум, о гајдачагдыр.

Хејли севиндим вә севинчлә сорушдум:

— Буну өзүмү сәнә демишдир?

Титрәк сәслә чаваб верди:

— Оғлум, билирсәнми, атан гәһрәман иди. Биз һәмишә онун шүчаәтиндән сөһбәт едирик. О, дәһшәтли саатда бизим һамымызын адындан данышырды. О, шејхлә һагг-һесабыны чүрүттү. О, сонра гајдачагдыр.

Мән фәрәһлә дәрһал дедим:

— Бәли, о, чәсур иди. Мән јахшы билирәм. О, һеч шејдән горхмазды. Биз онунла комада тәк-тәнһа јашајырдыг. Мән јахшы билирәм. Анам еләндә көрпә бир гыз ушағы атамн үмидинә галды. О, гызы һара апардыса, ону әмиздирә биләчәк бир гадын тапа билмәди. Сонра о, гундагла биркә кери гајытды, ону команн ортасына толазлады вә ачындан ајагларыны ачыб-јыған көрпәјә сәбр вә мәтанәтлә, сәссиз-сәмирсиз тамаша етмәјә башлады. Бу вахт мән дәһшәтли бағырты гопарараг һөнкүр-һөнкүр ағладым. О исә гәфәсә салынмыш шаһин тәки, гызын чаны чыханадәк она тамаша етди вә сәһәр тездән көрпәннн мејитини гучағына алыб јахынлыгдакы саһәдә дәфн етди. Сонра һеч бир шеј олмајыбмыш кими, гајыдыб сакитчә ишләмәјә башлады... Мән ону таныјирам.

Јад атлы чашгынлыгла вә кәдәрлә күлүмсүнәрәк динләјирди. О мәни әзизләјәрәк деди: «О, доғрудан да, белә иди, оғлум. Торпағы, әкини чох севирди. Бизим һамымызын әвәзиндән данышырды. Һамымыз ону јахшы таныјырыг. Билирсәнми, кишиләр һамысы ондан данышыр вә тәәсүфләнирләр. Ону ичәридән чыхаранда гадынлар шивән гопардылар. Атанн көзләри исә севинч дәнизиндә чимирди».

...Сусдум. Бирдән-бирә тәсәввүр еләдим ки, атамн забитәли көвдәси бурадакы башлар үзәриндә кет-келә үчалмаға башлады. О, үфунәт вә киф ији верән бәдәнләрдән ајрылды, көзләриндән гәзәб сача-сача, һәр ики әлини јухары галдырды вә бир нәһәнк кими кениш јолун ортасында дајанды. Бу ара чыр-чындыр кејмиш ушаглар горху вә ваһимә һиссинн удараг бојунларыны ирәли узадыб, атамн шејхин евиндән чөлә чыхаран бу адамлара нифрәтлә күлдүләр. Мән бунлары дүшүндүк-

чә, гәриб кишинин сәси кет-кедә учалыр, сәһәр јелинин, узаг, намә'лум мәсафәларин һәсрәти илә долу сары буг-да зәмиләринин хош, рајиһәли әтри кәлән, атамын тәрк етдији чөлләрә јајылырды.

АРАБА, УШАГЛАР ВӘ МӘЧИД РУММАНӘ

Бөјүк гурбан бајрамы бу сәһәр лап тездән, обашдан-нан кирмишди. Мәсчидләр бајрам намазыны гылмаға кәләнләрлә долу иди. Намаз гыланлар гуранын бә'зи әјәләрини бир ағыздан ејни авазла охујурдулар, мүт-илик ифадә едән бу сәс учә көјләрә—аллаһын вә мәлә-икәләрин һејрәт ичәрисиндә сусдуғу әршә учалырды. Елә бу вахт, дан јери шаир башында ојанан тәзә фикир кими ишыглананда Мәчид Румманә гәти гәрара кәлди ки, бајрам күнләриндә сәһәрдән ахшама кими вар гүв-вәси илә ишләјәчәкдир. О, ушаглары тахта арабасына долдуруб онлары јүзләрлә, минләрлә метр апарачаг, сон гүввәсини топлајараг, јорғунлуға бахмадан, һеч шејдән килејләнмәдән бу дәфә хејли пул топлајачаг, бу бајрамын өтән оручлуғ бајрамы кими һәдәр кетмәсинә имкан вермәјәчәкдир. Оручлуғ бајрамында оғлу Шәһу-би вәфат етдијиндән һәмин күн онун дәфни илә мәшғул олмушду.

Инди исә о һеч бир кәнар ишлә мәшғул олмајачаг-ды. О, артыг шәһәрин һансы нөггәсиндә ишләјәчәјини вә һансы хәтләрәдә һәрәкәт едәчәјини дә мүәјјәнләшдир-мишди. Һәмин рајон бајрам шәнлијиндән вәчдә кәлә-рәк сәс-күј салан ушагларла долу олур. Мәчид хәја-лында хејли ушағын јерләшә биләчәји ики тәкәрли узун тахта арабасынын гәт едәчәји мәсафәни вә кедиш һаг-гыны мүәјјәнләшдирдикдән сонра, бир аз сакитләшди вә һәтта севинди дә.

Беләликлә, Мәчид Румманә гәти гәрара кәлди ки, маршрут Бағдад кино-театрындан вағзал бағына гәдәр узун бир јолу әһатә етмәлидир. Чүнки әһалинин даһа чох ахышдығы, машын сигналларынын учалдығы, са-тычыларын сәсини кәнд маһныларына гарышдығы, је-шикләрлә пепси-кола, үзүм салхымлары, учуз ширниј-јат вә ачы жамај бибәрнин бол олдуғу һејванат паркы бурада јерләширди. Кедиш һаггы исә он филс¹ олмалы иди. Вағзал бағындан Бағдад кино-театрына гәдәр, ке-ријә исә јенә дә он филс!... Аллаһын мәрһәмәти бөјүк-дүр. Рузу аллаһын әлиндә олса да, јорғун голларынын күчү артыг түкәнмәкдәдир, она көрә дә чохлу пул топ-ламаг лазымдыр.

Мәчид Румманә белә һесаб едирди ки, һәмин әрази-дә о, тәк олачагдыр. Орада тахта араба сәһибләри она рәғиб олмајачаглар, чүнки онларын әксәријјәти онун лостлары вә танышларыдыр. Лакин Мәчид Румманә ишә башлар-башламаз бу арабаларын гурд кими о тә-рәф, бу тәрәфә чумдуғунун шаһиди олду. Гәлбини бир нараһатлығ вә кәдәр бүрүдү.

— Адам һара кедирсә, өнүндә чөрәјә шәрпик олаңла-ры көрүр—дејә фикирләшди. Сонра өзүнә тәскинлик вермәјә чалышды.

— Чәһәннәмә ки... Рузу аллаһын әлиндәдир.

Көзүнү кәздириб әтрафында ачыг сары рәнкли пал-тар кејмиш ушагларла долу олан бир јығын тахта ара-ба көрдү. Ушаглар охујурдулар. Онларын синаларында шән әһвал-руһијјә һисс олунмасына бахмајараг, јү-хусузлуғ нишанәләри ачыг-ајдын сезилди.

Мәчид Румманә ушаглары һарајламаға башлады. О, јүпкүл дишдәшә² кејмиш вә белинә дәриси чат-чат

¹ Ирагда пул ваһиди. Бир динар мин филсә бәрәбәрдир.

² Узун көјнәк (Ирагда милли кејимдир).

олмуш тогга багламышды. Дишдашәнин этәкләрини галдырыб тогганын алтына гојмушду. Гылчаларындакы сых, галын түкләр бир јердә дајанмагдан гаралмыш су архыны андырырды... Аз кечмәди ки, онун башында хејли ушаг вә јенијетмә топлашды. Онларын арасында түнд јашыл палтар кејинмиш ики чаван гыз Мәчид Румманәнин нәзәрини дәрһал чәлб етди. Гызларын әлиндә пејлон чанта вар иди вә һәр икиси өзүнү тәкәббүрлү ханымлар кими апармаға чалышырды. Бу ан Мәчид Румманә јалварычы бир сәслә:—Бујурун, бујурун вағзал бағына гәдәр һәр бириниз үчүн он филс,—дејәрәк јазыг бир көркәм алды. Этрафындакы ушагларын бағзиләри она мүәммалы нәзәр салды, дикәр гисми әлләрини чибләринә апарараг кор-пешман кери чәкди, бир һинсәси исә динмәз-сөјләмәз арабаја чыхды. Бир аздан дәф чалан гајышбалдыр бир гыз да пејда олду.

Мәчид Румманә фикирләшди ки, бу гыз һамынын севдији хоша кәлән маһнылар охујараг ону севиндирәчәк, бунула да она дәрди-сәрини, јоргунлуғуну унутдурачагдыр.

Араба долдугдан сонра Мәчид Румманә ишкүзар бир аһәнклә «ја аллаһ» дејиб ону дартмаға башлады. Гајышбалдыр гыз арабанын бир күнчүндә отурараг дәфи дөјмәјә, ушаглар исә дәфин ритми илә һәмаһәнк әл чалмаға башладылар. Мәчид Румманә башыны ашағы салыб арабаны дартырды.

Јүк чох ағыр иди, анчаг, о буна дөзүрдү. Ахы нә етмәли? Јаман күн үчүн мүәјјән гәдәр пул топламаг лазымдыр. Һәтта арабаны минләрлә метр дартыб апармаг лазым кәлсә белә, јоргунлуғун онун үзәриндә гәләбә чалмасына имкан вермәјәчәк. Бир дә ки, бу ушаглар инсан өвладларыдыр, охумаға, әл чалмаға гадирдирләр. Онларын ширин һәрәкәтләри, саф күлүшләри онун гәлбини охшајыр...

Сраға күн о јенә дә араба чәкирди. Анчаг һәмин күн онсуз да әлдән дүшмүш араба дүјү тајлары, јағ чәлләкләри, сабун тозу гутулары вә башга ағыр шејләрлә долу иди. Бу күн исә о һеч бир гајғы билмәјән үрәкләри дашыјырды.

...Өтән оручлуғ бајрамында өлән көрпәси Шәһубини хатырлады, она бир даһа ачыды. Каш бир аз бөјүјәјди, каш бајрам севинчинин ләззәтини дадајды вә ондан сонра өләјди. Анчаг о, һәјатда һеч нә көрмәди. Аллаһын өлүмүндә дә бир гәрибәлик вар. Бирдән онун көзү ушагларын арасында бүрүшүб отурмуш, тәмкинлә этрафа бојланан, сакит көркәмли бир ушаға саташды. О, нәзәрләрини јолдашларынын арасында кәздирир, сонра сәс-күјлү күчәнин мәнзәрәсинә тамаша едир вә адамлара, машинлара нәзәр салырды. Мәчид Румманә «О тәкдирми?» —дејә өз-өзүнә суал верди вә ушаға олан марағы даһа да артды. Көрдү ки, ушаг арабир гәфләтән әлини јухары галдырыр, күчәнин һәр һансы јеринәсә ишарә едир вә бу заман үзүнә гејри-ади тәбәссүм чөкүр. Ушағын бармаглары тәрпәндикчә, Мәчид Румманәнин хәјалындан тәмиз, ағ ганадларыны ачыб-јыган бир дәстә көјәрчин кәлиб кечирди. О, ушаға даһа да бағланды, көзләрини ондан чәкмәјәрәк јенә дә өз-өзүндән сорушду:—О тәкдирми?

...Гајышбалдыр гыз һәлә дә дәф вурур, охујур вә јалныз ондан, о балача шејтандан башга ушагларын һамысы сәсинә сәс верирди. Мәчид Румманә дүшүнүрдү: «Онун тәк олдуғуну нечә өјрәним?! Ахы буну билмәк мәним нәјимә лазымдыр!.. Јәгин ки, о балачадыр, чох балачадыр...»

Ушағын үч вә ја дөрд јашы анчаг оларды. «Бәлкә анасы ону тәрк едиб? Бәлкә ачыб?»—дејә Мәчид Румманә өтән оручлуғ бајрамы өлмүш көрпә оғлу Шәһубини хатырлады: о, өлмәмишдән габаг чох арыгламыш-

ды, анасынын сүдү кифажәт етмирди, һәтта ушаглары һимајәјә көтүрән шәһәр хәстәханасы да она көмәк едә билмәди вә ушаг һеч бир чидди сәбәб олмадан вәфат етди. О, ушағы хатырладыгча санки гәлбинә ијнә саңчылырды. Фикирләр Мәчид Румманәнин гәлбини дидмәјә, парчаламаға башламышды.

Күнорта чағы олмасына бахмајараг, о, ушагларла долу арабасыны һәлә дә о баш-бу баша дартмагда иди. Бу мүддәтдә арабаја нә гәдәр ушаг минмиш, нә гәдәр ушаг дүшмүшдү. Тәкчә о дүшмәмишди! Бу балача шејтан она анчаг бир башын пулуну—чәмиси он филс вермиш, күнортанын јахынлашмасына бахмајараг һәлә дә арабаны тәрк етмәмишди. «Нејләјим, зорламы дүшүрүм?» Јенә дә оғлу Шәһубини хатырлады, ушаға рәһми кәлди вә гәлбиндән белә бир арзу кечди ки, каш оғлу бир аз бөјүјәјди, бә'зи бајрамлары көрәјди, һеч олмаса бирчә дәфә көзләри фәрәһлә парлајајды.

Мәчид Румманәнин ағлына хәбис фикирләр кәлди. Бу тутгун, гәрибә фикирләр варлығына һаким кәсилди. О, ушағы да өзү илә евә апарыб арвады Фатимәјә версә, нә олар? Буну һеч ким һисс етмәз. Сонра о, ушағы өз отағына апарар, она јемәк верәр, ширнијјат алар, орада галмаға разы салар. Бу ки, оғурлуг демәкдир! Мәчид Румманәнин өзүнә күлмәји тутду: бу нә һәјасыз хулјадыр ки, онун ирадәсинә һаким кәсилмишдир? Сонра јавашчадап додагалты мызылданды: «Мәним јеримә һәр кәс олса, бу чүр фикирләшәр...»

Артыг күн јары олмушду. Мәчид Румманә тәзә јолда өз арабасыны бир нечә дәфә доландырмышды. Инди гылчаларында бәрк јорғунлуг һисс едирди.

— Бура бах, мәнимлә кедәрсәнми?

Ушаг башыны галдырды.

— Мәнимлә кедәрсәнми?

— Јох!

— Горхурам ки, сән ач оласан. Кәл мәнимлә кедәк.

— Јох!

Мәчид Румманә чәтин вәзијјәтдә галды. Нәсә бир шеј фикирләшиб јенидән сорушмаға башлады:

— Оғлум, көзүм, сәнин аилән һардадыр? Горхурам ки, ачмыш оларсан.

— Јох!

— Јахшы, кәл мәнимлә кедәк.

— Јох!..

— Бәс мән сәни һара апарым? Аллаһ, өзүн мәнә көмәк ол!

Ушагларын һамысы дүшүб кетмишди. Орада анчаг Мәчид Румманә илә ушаг галмышды. Она көрә дә, о бу ушағы тәк чәкиб апармагданса, дүшүрмәји гәт етди:

— Јахшы, бурада дүшүрсән?

Ушаг илк дәфә ағлады. Бу ан Мәчид Румманәнин гәлби фысдыг чәрдәји кими сынды вә һисс етди ки, бу дәрдә дөзә билмәјәчәк, она көрә дә сыхыла-сыхыла сорушду:

— Атан, анан һардадыр, оғлум?

— Билмирәм!

— Аллаһ, аллаһ, бу нә ишдир, мәним башыма кәлир.

Мәчид Румманә арабасыны полис мәнтәгәсинә тәрәф сүрдү. Јығын-јығын чамаатын арасындан кечиб ушағы полис идарәсинә тәһвил верди вә мә'јус һалда кери гајытды. Сонра бош арабасыны Бағдад кино-театрынын јанындакы сәкидә јерләшән чајчы Мустафанын чајханасына тәрәф сүрдү. Арабаны күчәнин дөнкәсиндә сахлајыб, бир стәкан чај истәди вә ағыр-ағыр ичмәјә башлады. Бу ан сол ајағында бәрк јорғунлуг һисс етди. Ајағыны тәрпәтдикчә бармаглары шаггылдајырды. Чајдан сонра јорғунлуғу бир гәдәр азалмышды. Гоншу

столда алнында чапыг јери олан бир киши отурмушду. О, чај ичә-ичә јанындакыларла сөһбәт едирди.

Мәчид Румманә онун анчаг сон сөзләрини тута билди:

— Бизим һеч кимимиз јохдур. Әкәр өлүб-еләсәк, чәназәмизин архасынча кедәчәк бир адам тапылмајачаг. Еһ!..

Мәчид Румманә стәканын дибиндә галап чајын сон дамласыны ичиб ајағына булашмыш палчығы тәмизләмәк үчүн јердән даш көтүрдү, онунла ајағыны силди вә дашы јола атараг дәриндән аһ чәкди.

НАПАЛМ БОМБАЛАРЫ ЗЕЈТҮН АҒАЧЛАРЫНЫ БИЧИР

Һајфа лиманы... 1942-чи ил.

Мүһарибәннин төрәтдији дәһшәтләрә вә гырғынлара бахмајараг, кичик бир аилә Инкилтәрәјә тибб институтуна охумаға кедән Нимр адлы оғлу илә видалашыр... Кәми чох көһнәдир. Аилә һәјәчан ичәрисиндәдир. Лакин бу оғлан өзүнә ихтисас сечмишди... Һәкимлик ихтисасы.

Нимрин атасы Фәләстиндә һакимијјәт башында олан инкилисләрдән хејли әзаб-әзијјәт көрмүшдү. Әкәр онун варлы вә нүфузлу досту Фарис әл-Мә'руф олмасады, Лондонда, тибб институтунда охумаг бәлкә дә, ушаға нәсиб олмајачагды.

Көз јашлары сел кими ахмаға башлады. Әлләр һавада јелләнди. Кәнч Нимр моторлу гајыға минәрәк тезликлә үфүгүн архасында көрүнмәз олду.

...Тәһсилдә Нимр јолдашларындан сечилмәјә башлады, јашыдлары ичәрисиндә ән јүксәк тәгаүдә лајиг көрүлдү вә фәләстинли кәнч тезликлә институтда нүмунәви тәләбәјә чеврилди. Әввәлләр она кин вә нифрәт

бәсләјән мұәллимләри дә инди ону севмәјә, гижмәтләндирмәјә башладылар. Һәтта мұәллимләрдән бири күнләрин бириндә Нимри гучаглајыб өлдү дә... О, Нимр дә хүсуси истә'дад олдуғуну көрүб ону өз тәдгигатлары илә таныш етди. Јашынын азлығына бахмајараг Нимр тәбабәт сәһәсиндә бачарыглы мұтәхәссис кими танышамаға башлады.

...Тәчрүбә кечдији хәстәхананын рәһбәрләри онун билијини истисмар етмәк наминә бу кичик алимдән истифадә етмәк гәрарына кәлдиләр. Онлар Нимрин Лондон хәстәханасында галмасы, инкилисләрин сағламлығы кешијиндә дурмасы үчүн она һәр чүр имкан вә шәрәит јаратдылар. Лакин бунларын һеч бири кәнчи өзүнә бағлаја билмирди. Чүнки, әввәлән, атасындаи ајрылмаг онун үчүн чәтин иди, икинчиси, өлкәсинин, милләтинин онун кимиләринә бөјүк еһтијачы вар иди. Бир дә ки, онун һәмвәтәнләрини мұәличә едән харичи һәкимләр хәстәләрә гаршы е'тинасыз идиләр. Буна көрә дә Нимр тәһсилнин баша вуруб, билијини тамамлајачағы күнү сәбирсизликлә көзләјирди.

...Лакин Нимр бу јоручу, узун тәһсил мүддәтини баша јетириб, билик газанмаг хатиринә палтарына һопдурдуғу гүрбәт тозуну чырпмаға һазырлашанда профессорлар билијини јохламаг мәгсәдилә чәтин бир әмәлијјат апармасыны ондан хаһиш етдиләр. Профессорлар бу фикирдә идиләр ки, әкәр о бу әмәлијјаты мұвәффәгијјәтлә апара билсә, о заман онлар бу әтирли хәмирдән көзәл, дадлы гоғал биширә биләрләр: елә бир гоғал ки, ону јејән һәр бир адам дәрһал дојараг, ачлығын пә демәк олдуғуну һиссә етмәз...

Өмрүнүн баһар чағына тәзәчә гәдәм гојмуш бир гыз һәјатыны үзән ағыр хәстәликдән шикајәт едирди. Һәкимләр һәјатдан үзүлүб өлүмә һазырлашан бу кәнч гызы һәјата гајтармағын мүмкүнлүјү барәсиндә Нимрин

фикрини билмәк истәдикдә о, гыза дәрин, сынајычы бир нәзәр салараг: «Боғазындан тәнәффүс үчүн јол ачачагам. Сонра исә лазыми дава-дәрманла мұәличә едәчәјәм»—демишди.

Нимрин мұәллимләри билирдиләр ки, бу кәнч артыг мұстәгил әмәлијјат апармағы бачаран бир һәким кими јетишмишдир. Гәфләтән бәдбәхт бир һадисә баш верәрсә, мұгәддәс торпагдан кәлмиш бу гәриб кәнчә үмид етмәк, бәл бағламаг олар.

Буна көрә дә онлар Нимри хәстәнин јанына кәтирдиләр вә она мұвәффәгијјәт диләјәрәк чыхыб кетдиләр...

Доктор Нимр гызы өлүмүн пәнчәсиндән хилас етмәк үчүн ону чәрраһијјә столуна узатды вә тә'чил ишә башлады... О, сүр'әтлә ишләјирди, чүнки гыз өлүмчүл һалда иди. Онун һәјаты һәкимин һәрәкәтләринин чәддәлијиндән, лансетин итилијиндән асылы иди... Тәхминән бир саатлыг мұбаризәдән сонра гыз јенидән һәјата гајытды.

...Бу әмәлијјат доктор Нимрин илк чидди әмәлијјаты, илк сынаг тәчрүбәси иди. Мұәллимләри истәјирдиләр ки, бу нүмунәни чәрраһларын ондан габагкы әмәлијјатлары илә мұгајисәли шәкилдә өјрәнсинләр... Јоргулуға бахмајараг, Нимр өзүнү хошбәхт һисс едирди. Чүнки о артыг бир нәфәри өз бачарығынын вә сәлигәли ишинин сәјәсиндә һәјата гајтармышды. О бир дә она көрә хошбәхт иди ки, артыг чәрраһлыг сәнәтинә, кифәјәт гәдәр тибби билијә јијәләнмишди вә аиләсинин, һәмјерлиләринин јанына үзүгә гајыда биләрди.

Бу севинч онун хәстәјә бөјүк диггәт вә гајгы илә гуллуғ етмәсинә сәбәб олурду...

Доктор Нимр әмәлијјатдан сонра хәстәнин јанына кәлдикдә, гыз ону әввәлчә солғун нәзәрләри илә сүзүб додагларынын учуна гонмуш илыг тәбәссүмлә гаршыламышды. Даһа сонра о, сојуг бармагларынын учу илә

Һәкимин элиндән жапышмыш вә мөһкәм сыхмышды. Бунула да гыз, санки өз миннәтдарлығыны билдирмиш вә она борчлу олдуғуну ачыг-ајдын сездирмишди. Ахы һәким ону өлүмүн чајнағындан гопарараг һәјат вермишди. Өзү дә елә бир вахта ки, гыз һәлә һәјатын ләззәтнини дадмамыш, онун көзәллијиндән дојмамышды.

...Гыз олдугча көзәл иди. Нимр чарпајынын јанында дајанараг, тәбиәтин јаратдығы бу надир лөвһәјә марагла тамаша едирди. Әкәр бу саат гызын јанагларында ағыр хәстәлијин нишанәси олан өлкүн сарылыг олмасайды, о бир ан ичәрисиндә гызын әлләриндән жапышар, өнүндә диз чөкәрәк мүти бир етирамла она ситајини едәрди. Гызын көзәллији она өзүнү унуттурмуш, додагларына гонмуш зәриф тәбәссүм гәлбини нурла, шәфгәтлә долдурмушду. Нимр чәтин әмәлијјат заманы да өзүнү унутмушду. О, инсан олдуғуну, онун да гәлби, һисси, дүјғулары олдуғуну, үрәк чырпынтыларына малик бир варлыг олдуғуну унутмушду. Лакин инди, гаршысында узанан бу гыз онун синәсиндә јатмыш һиссләри гычыгландырды, гәлбиндәки донмуш дүјғулары иситди. Оғлан бир анлыг әлини үрәјинин үстүнә гојду елә бил бунула о, чырпынтысыны илк дәфә ешитдији үрәјини гопуб дүшмәкдән сахлајачагды. О өз-өзүнә деди: «Еј инсан, габаглар чох гадын көрмүсән, лакин онларын һеч бири сәнин һиссләрини ојатмајыб, гәлбинин телләрини һеч олмаса бир ан белә дилләндирмәјиб. Бәс бу күн сәнә нә олуб ки, бу солғун көзәллијин өнүндә сарсылыб галмысан?»

Нимр үрәјинин дөјүнтүсүндән башга бир сәс ешитмирди. О, һисс етди ки, белә кетсә, өзүнү әлә ала билмәјәчәкдир. Дәрһал отағына гајыдыб бу мүбһәм сирр һаггында дүшүнмәјә башлады. Онун гәлбини чырпынмаға вадар едән бу кизли һиссләр нә демәкдир? О, гызын өлкүн бахышларыны көз өнүнә кәтирдикчә, үрәји

аз галырды јериндән гопсун. Гызын миннәтдарлыг долу тәбәссүмүнү хатырладыгча, гәлбинин телләри еһтизаза кәлирди.

...Нимр бүтүн кечәни хәстәнин јанында кечиртди. О, динчәлмәк, јатмаг истәмирди. Бу гәнаәтә кәлмишди ки, бу күн онун истираһәтдән артыг, башга бир шејә еһтијачы вардыр. Үрәји јенә дә һәјәчанла дөјүнмәјә башлады. Изтираб гәлбинә һәким кәсилди. Хәстәнин јанындан ајрылдығына көрә кәдәрләнир, өзүнү данлајырды.

Бир нечә күн белә кечди, доктор јатагда узанмыш бу хәстәјә тез-тез баш чәкирди. Бир мүддәтдән сонра онларын арасында хәстә илә һәким арасындакы мүнәсибәтә бәнзәмәјән бир мүнәсибәт јаранды.

Гыз да өз нөвбәсиндә, һәкимә сәчдә етмәјә һазыр иди. Бу, тәкчә Нимрин ону јенидән һәјата гајтармасына көрә миннәтдарлыг дејилди. Гыз Нимрин симасында габаглар көрдүјү, таныдығы адамларын һеч биринә хас олмајан кејфијјәтләр кәшф етмишди. О көрүрдү ки, һәкимин она олан рәғбәти өлчүсүздүр, гајғысынын һәдди-һүдуду јохдур. Гыз һисс етмишди ки, һәкимин бармаглары она тохундугча гәлбиндә ән ширин һиссләр ојаныр, додағындан чыхан һәр кәлмә исә онун ән инчә телләрини риггәтә кәтирир. Гызын көнлүндән һәкимә бәрк-бәрк гучагламаг, ону өпүшләрә гәрг етмәк кечирди. Гыз арзулајырды ки, о, һәкимин, һәким дә онун олајды. Чүнки һәкимдә, онун әрә кедәчәји адамда көрмәк истәдији бүтүн көзәл сифәтләр топлашмышды. Лакин гыз истәјини һәкимә нечә билдирсин? Онун хәбәри јох иди ки, һәким дә өз нөвбәсиндә өзүнә һәмнишә ејини суалы верир: «О гыза истәјими нечә билдирим?»

...Нәһәјәт, гызын хәстәханадан чыхачағы күн кәлиб чатды. Доктор Нимр онула видалашмаға кәлди. Лакин нә гызда, нә дә оғланда видалашмаг игтидары вар иди. Онлар бир-бирини гучагладылар. Бу заман оғла-

нын додаглары, гызын көзлөрүндөн сел кими ахараг жанаглары илэ дијирләнән көз јашларыны ичмәјә башлады!

...Онлар бир мүддәт бир-биринә сарылыб галдылар. Нә оғлан гызы голлары арасындан бурахыр, нә дә гыз оғланын кәмәр кими белинә доланмыш голларындан хилас олмаг истәјирди.

...Хәстәханадан бирбаша тәјјарә вағзалына кәлдиләр. Бу гәфил издивач мүнәсибәтилә онлар күл-чичәјин ичәрисиндә итмишдиләр.

Нимр һајфаја бачарыглы бир һәким кими гајытды. Шәһрәти һәр јана јайлды. О, һајфанын, Јафанын, Әкәһинин, Лодун хәстәханаларында ишләмәк үчүн вәтәнинә гајытмышды. Нимрин хәстәләри инди јалныз әрәбләр иди вә о, әрәб хәстәләри үзәриндә хүсуси бир һәвәслә чәрраһијјә әмәлијјаты апарырды. Һәмин хәстәханаларда онун пајына һәр һансы бир харичи чәрраһдан даһа чох хәстә дүшүрдү. О, һајфада јеканә һәким иди ки, инкилисләр она нәзарәт едирдиләр, чүнки һәр бир хәстә әрәб Нимрә инанырды. Бир сөзлә, о, әрәбләрин һәгиги һәкими вә ејни заманда онларын сирдашы иди. О, һәмвәтәнләри үчүн һәр шеј иди.

Анчаг... бәли, анчаг... Каш о фәчиәли күн, инкилисләрин шәһәри гәфләрән тәрк етдији күн кәлмәјәјди. О күн ки, онлар силаһ анбарларыны иргчи јәһудиләрә тәһвил верәрәк кечәнни гаранлығында гошунларыны чәкиб кетдиләр. О күн ки, һајфа вә башга Фәләстин шәһәрләри ширин јухудан күллә сәсинә, пулемјот атәшинә, гумбара партлајышына ојанды, мүгәддәс торпаг күнаһсыз әрәбләрин ганы илә суварылды, өлән өлдү, сағ галан исә өз торпагындан говулду.

...Доктор Нимр вә онун әчнәби арвады да Фәләстини тәрк едәнләрин, дәһшәтли гырғындан өзләрини күчлә гуртаранларын сырасында иди. Онлар Ирага пәнәһ

кәтирмишдиләр. Бағдад шәһәри онлара сығыначаг верди. Нимр Бағдада билик вә бачарыгындан башга бир шеј кәтирмәмишди. Бағдад она өз хәстәханаларынын гапысыны ачды, чәрраһијјә әмәлијјатларыны сүрәтлә вә асанлыгла апармасы үчүн лазым олан тибби ләвазиматла тәмин етди... Сонралар дикәр гачгынлар да Нимрин башына топлашдылар. Бағдад, һәким вә арвады кими, онлара да сығыначаг верди.

...Анчаг һајфада баш верән бу дәһшәтли һадисә доктор Нимрин һафизәсиндә синлимәз из бурахды, ону һәмишә нараһат етмәјә башлады. О, һеч аглына да кәтирмәзди ки, бир күн аиләси өз вәтәниндән говулачаг, достлары фәчиәнә сурәтдә һәлак олачаг, гадылар доғраначаг, ушаглар вәһшичәсинә өлдүрүлчәкләр. Бу дәһшәтли мәнзәрә, бәјүк фәчиә сида мәјуслуға, руһ дүшкүнлүјүнә сәбәб олду. Тәбәссүмү додагларында донуб галды, симасыны ағыр бир кәдәр чулғалады. Башынын түкү ағармаға, гәм-гүссәнин ағырлығындан шүмшад гәмәти әјилмәјә башлады. Гәлбиндә јалныз керәјә гајытмаг, достларыны өз вәтәниндән дндәркин салан иргчиләрдән интигам алмаг һисси баш галдырды.

Нимрин әчнәби арвады әриндә баш верән бу дәјишиклији һисс етмишди. Она көрә дә о, әрини әввәлки шән күнләрә, әввәлки әһвали-руһијјәсинә гајтармаға, додагларында донмуш тәбәссүмү јашатмаға, гәлбигә сакитлик, өзүнә инам руһу ашыламаға чалышды. Лакин чох тәәсүф ки, онун бүтүн чәһдләри мүвәффәгијјәтсизлијә уғрады. Чүнки бурада елә чидди бир сирр вар иди ки, о, Нимри һеј нараһат едир, кечә-күндүз дүшүндүрүрдү. Фәләстин фәчиәсиндән габаг Нимр буна о гәдәр дә әһәмијјәт вермәзди, бејниши бу чүр бош фикирләрлә јормазды. Һәмин сирр... ондан ибарәт иди ки, онун арвады әслән јәһуди иди! О, габаглар аглына да кәтирмәзди ки, онун аилә һәјатына һәр һансы

нү хошбәхт бир кәнч һесаһ етди. Артыг онун гамәти дүзәлмәжә, үзүнә тәбәссүм гонмаға, гарабуғдажы сифәтиндә чазибәдарлыг, гәләбә вә зәфәр әләмәтләри сезилмәжә башлады. Һәтта елә бир күн кәлдн ки, доктор Нимр вәтәнә гајытмаг һаггыны тамамилә өдәмәли олду.

...Бир кечә әләм дәрин јухуја гәрг олуб, әтрафы агыр бир сүкут бүрүјәндә, силаһ вә дәјүш сурсаты илә јүкләнмиш бир дәстә јахынлыгдакы чајын үзәриндән кечиһ нөвбәти әмәлијата башлады. Бу дәстәјә Нимр башчылыг едирди. О өзү габагда, јолдашлары исә архасынча кедирди. Һәр јан зүлмәтә бүрүнмүшдү, әтраф кол-кослу бир јер иди. Көз-көзү көрмүрдү. Гаршыдакы гајалыгда һәрәкәт етмәк даһа чәтин иди. Белә ки, учлары бычаг кими ити даш парчалары Нимрин бармағыны вә дырнагларыны ганадыр, гупгуру тиканлар брезент шалварыны дешәрәк гычларына батырды. Анчаг доктор Нимр бу әзијјәтә дөзүрдү. О, гәсб олунмуш ана јурдуна чатанда о гәдәр һиссә гапылмышды ки, һәр шеји, һәтта архада кәлән јолдашлары үчүн кәшфијјат нишаны гојмағы да унутмушду. О, ирәлиләдикчә дүшүнүрдү; каш елә олајды ки, бүтүн күлләләрини дүшмәнин синәсинә бошалдајды, сусуз галмыш торпағы онларын ганы илә суварайды. Јалныз бундан сонра о раһат олар, јолдашларынын јанына гајыдараг дүшмәнләрдән алдығы һәмајилләри, бојунбағылары, голбағлары онларын ајағлары алтына төкәрди.

...Доктор Нимр бу јадикарлардан чох топламышды. О, архасы үстә јашыл отларын арасына узанараг, ушағлар рәнкли, хырда дашлары ојнатдылары кими, бу һәмајилләри атыб тутар, һәр дәфә бу чүр әјләнәндә хәјала даларды. Бу заман бүтүн һәјаты кино ленти кими кәлиб кәзләри өнүндән кечәрди: әввәлчә о, һајфада кечирдији кәнчлик илләрини—атасынын кичик гајығында балыг овуна чыхмасыны, дәннз һавасына нечә ву-

рулдуғуну хатырлар, сонра саһилин гумлары үстүнә сәрилмиш ағ балыг торларына нечә һејран олдуғуну бир даһа јад едәрди. Белә һалларда атасы чох севиһәр, онун ушаг зәкасына вуруларды. Бунунла белә о, ушағына овчулуғун әзијјәтиндән, дәннз гасырғаларындан узаг олан, сакит, динч бир һәјат арзулајырды.

...Сонра Нимр Британијада кечирдији, тибб факултәсиндә охудуғу илләри хатырлајар, гәләбәләр арасында нечә фәргләндијини јад едәрди. Сонра исә... бәли, сонра исә мүәллимләрин онун билијини јохламасы, өлүмүн пәнчәсиндән алдығы гызын сурәти көзү өнүнә кәләрди... О, гызы голлары арасында нечә сыхдығыны, һәтта өз чәрраһ бычағы илә онун боғазындан јени тәнәффүс јолу ачдығыны хатырларды. Ахы гызы һәјата гајтармаг үчүн о аз әмәк сәрф етмәмишди вә буна көрә дә, о күнләри јад етдикчә, ишин бу чүр нәтичәләнмәсинә тәәсүфләнирди. «Әфсуслар олсун ки, гыз ону дар ајагда атмыш вә онун хиласы үчүн өзүнү гурбан вермәк мәгамы чатанда, она хәјанәт етмишди. О елә зәнн едирди ки, о, гызы нечә севиһисә, она үрәјини нечә вериһисә, гыз да ону о чүр севиһ, үрәјини она о чүр верәчәк. Лакин гыз истәјинә дөнүк чыхмыш, дар ајагда она хәјанәт етмишди, бу гызын нә јуванын гушу олдуғуну о заман ајырды едә билмәмишди...

Көрәсән о инди һардадыр? Гыз да онун кими Нимри јад едирми, онунла кечирдији күнләри хатырлајырмы? О арзу едирди ки, каш гыз ону әбәдилик ундајды, ону өз хатирәсиндән әбәдилик чыхарыб атајды.

Әкәр белә олсајды, о да гызын ады илә бағлы ләкәли сәһифәни өмүр дәфтәриндән чырыб атарды...» Бәли, севки мө'чүзәләр јарадыр!

Нимр һәмин һәмајилләрлә әјләнәндә бу сөзләри һәмишә тәкрат едәр, даһа сонра гәлбиндә баш галды-

ран нифрэт хисси күчлэнэр вэ һемајилләри гум алтына басдырарды...

...О кечэ, јубанан ај узагларда, үфүг тәрәфдә кичик тәпәләрин архасындан јаваш-јаваш учаланда доктор Нимр дәстәсини хүсуси бир һәвәс, сајыглыг вэ ити ад-дымларла ирәли апарырды. Анчаг бир гәдәр дә ирәли-ләјиб гаршыдакы нөвбәти тәпәни ашанда о, дәстәси илә бирликдә дүшмәнләрин һазырладыглары тәләјә дүшдү.

...Әввәлләр дүшмәнин хејли дәстәси Нимрин дәстәсинин һүчумларына мә'руз галмышды. Она көрә дә јә-һудиләр нәјин баһасына олурса-олсун, Нимри әлэ кечирмәјә чалышырдылар. Бу кечә онлар јенә дә пусгуда дурмушдулар вэ бу кичик тәпәнин архасында онун јолуну көзләјирдиләр. Доғрудур, Нимр өз дәстәси илә бу тәләдән габаглар јаха гуртара билмишди. Анчаг бу кечә һадисәләр көзләнилдијинин әксинә олду.

...Далбадал атылан атәшләр кечәнин зүлмәтини ну-ра гәрг етди. Гызғын дөјүш кедән кичик әрази чәһәннә-мә чеврилди. Һәр јан инсан чәсәди илә долду... Доктор Нимрин дөјүш сурсаты түкәнмәк үзрә иди. Буна бахма-јараг, о, дүшмәнә мүгавимәт көстәрир вэ онлары өз дәстәсиндән узаглашдырды... Нәһәјәт, о, күлләсинин гуртардығыны һисс едиб, чиб бычағыны чыхартды вэ сон анда јахшы бир силаһ кими ондан истифадә етмәк гәрарына кәлди.

...Аз кечмәди ки, ону иргчиләрдән бири јахалады. Көрәсән, ону тәкләјән бу иргчи билирдими ки, бу адам пусгуда дурараг јолуну көзләдикләри доктор Нимрин өзүдүр!

Бә'зән елә олур ки, һәјатда һәр шеј сәнин истәдијинин әксинә һәрәкәт едир, бир сөзлә, һәр шеј тәледән асылы олур. Доктор Нимр дүшмәнлә әлбәјаха олду вэ һәмин андача бу дүшмәндә нәсә гәрибәлик һисс етди.

Анчаг дүшмәнлә бәрк әлбәјахада олдуғу үчүн шүбһә-дән чыхмаға, бу гәрибәлији ајырд етмәјә бош вахты јох иди. Бу гәрибәлик ондан ибарәт иди ки, онун рәгиби инчә бәдәнли, гуш кими јүнкүл иди, үмуми көрүнүшү вэ әјниндәки һәрби кејими олмасајды, гадына охшар бир әскәр иди. Лакин бу барәдә дүшүнмәк, онун гадын олуб-олмамасыны мүәјјәнләшдирмәк үчүн вахт чох аз иди.

...Хејли мүбаризәдән сонра Нимр имкан тапыб дүш-мәни јерә јыхды, дизләри илә синәсиндән басараг әлин-дәки бычағы әскәрин үрәјинә санчды. О, бычағы енди-рәр-ендирмәз бәдәниндә бир истилик һисс етди, елә бил-ки, дүшмәнин бүтүн атәшләри она тушланмышды. ...Бир ан ичәрсиндә ган бәдәниндән фәвварә вурду, дүшмәнин чәсәди јанында һушуну итирди.

...Нимр нә гәдәр һушсуз галдығыны дәрк едә бил-мәди. Һушу өзүнә гајыдандан сонра дан јеринин гызар-дығыны, әтрафын ишыгландығыны һисс етди. Илдырым сүр'әтилә, бир анда хатырлады ки, о, кечә дөјүшдә јә-раланмышдыр... Әтрафда там бир сакитлик һөкм сү-рүрдү. Јолдашларыны дүшүнмәјә башлады. Көрәсән, онлар өләнләри вэ јаралананлары дөјүш мејданындан чыхармаданмы кери чәкилмишләр?

Көрәсән, онун дәстәсиндән кимләр хилас олмушлар? Кимләр һагг, әдаләт уғрунда чанларыны фәда етмиш-дир?... Онлары бир-бир јадына салды. Хатириндән кечирди ки, јолдашлары бөјүк мәтанәт вэ инамла вуру-шурдулар. Каш ки, онлар сағ-саламат кери гајыда биләјдиләр. Јох, онлар өлмәјә лајиг дејилдиләр...

Бу ара дирсәјинин сојуг бир шејә тохундуғуну һисс етди. Бармағыны узадыб бу сојуг шејин нә олдуғуну билмәк истәди вэ һәмин анда дәрк етди ки, әли инсан әлинә тохунур. Күч бәла илә јаны үстә чеврилди. Ја-хынлыгда ал гана бүрүнмүш әскәр мејити варды. Ме-јитин гызылы рәнкә чалан сарышын сачлары әскәр па-

пагынын алтындан чыхмышды, богазында чэрраһижә эмәлијјатынын јери ачыг-ајдын көрүнүрдү.

Синәсинә бычаг санчылмыш бу әскәр гадынын шәхсијјәтини мүәјјән етмәјә еһтијач јох иди. О, әлини јаваш-јаваш гадынын бојнундакы бојунбағыја узатды вә әввәлләр өлдүрдүјү адамларын бојунларындан чыхартдығы кими, бу бојунбағыны да мејитин бојнундан чыхартды... Бу онун тој мәрәсиминдә алдығы бојунбағы иди. Анчаг арвады о вахт өзү бәјәниб сечдији гызыл иконаны, үстүнә адыны вә һәрби нөмрәсини јаздығы лент илә дәјишдирмишди...

...Нимр јенидән һушуну итирди. Күнәш көзләриндә сөндү...

Маһмуд әз-Заһир

БОҒУЛМУШ ЫЧГЫРЫГЛАР

— Ач әлини!

— Мүәллим, мән...

— Ач дејирәм сәнә!

Онларын бә'зиси чубуғун ағрысына дөзмәк үчүн әл-ләрнини овушдурур вә овучларына үфүрүрдүләр. Мүәллим башга чәркәдә отуран јолдашлары илә һағг-һесаб чәкдикдән сонра нөвбә она чатачагды. Һәмишә тутгун вә сифәти јашыл рәнкә чалан бу мүәллим һәр сәһәр ону гашгабаг, амиранә сәс вә лә'нәтә кәлмиш чубугла гаршыларды. Мүәллим чох вахт сәс чыхартмамаг үчүн отагда пәнчәләри үстүндә јеријәрди ки, дәрсдә лаваш вә хурмадан ибарәт олан сәһәр-јемәјиндән кизлиничә кәсиб јејән шакирди көзләнилмәдән јахаласын.

Мүәллим чох сәрт адам иди. Буну дәфәләрлә ата-сына хатырлатмасына бахмајараг, атасы она һеч гулаг асмамыш, әвәзиндә «кәл, мәнә көмәк ет» демишди.

Бир дәфә о, имтаһанлара һазырлашаркән атасыны ишдә тәк бураһыб дәрсләрини өјрәнмәјә кетмишди. Атасы она һирсләниб демишди: «Ачындан өлмәкми истә-

жирсэн? Бу күн сенин учбатындан бир габ пахлава сатылмамышдыр. Билирсэн ки, даһа мән күчөләри долаша билмирәм. Гочалмышам. Биртәһәр ишләжирәм ки, сизи доландырым!»

Евдә пахлава габлары, мәктәбдә исә бу даш үрәкли мүүллимин сифәти... Бүтүн бунлар ону лап чана кәтирмишиди.

Бир дәфә атасына «даһа мәктәбә кетмәјәчәјәм» демишиди. Атасы исә онун бу сөзләрини гәти етиразла гаршыламышды: «Сән бизим кәләчәјимизсән, бала. Биз сән доландырмалысан»—демишиди. Сонра исә белини дикәлдиб гышгырмышды: «Јох, јох! Сән буну етмәмәлисән, оғлум!».

Атасы истәјирди ки, о, һәм охусун, һәм дә она көмәк етсин. Ушаг исә буну һеч чүр баша дүшә билмирди. Дәрсләрини һазырлаја билмәдијини дәфәләрлә атасына билдирмишиди. Эвезиндә атасы онун үстүнә гышгырмышды: «Онда ахшам оху.»

Ахы ахшам нечә охусун? О, һава гараланда евә гајыдаркән о гәдәр јорғун олур ки, башындакы пахлава габы ләнкәр вуруб, аз галыр дүшсүн. Евә чатанда лап өлү кими дүшүр. Евдә исә атасы вә балача гардашларынын хәмир јоғурдугларыны көрүр. Анасы һәмишә мәтбәхдә пахлава тавасынын јанында олур. Бәли, һамы ишләјир.

О, дәрседән гајыдаркән анасыны евдә көрмәјәндә јаман дарыхыр. Бөјүк бачысы исә тез-тез о јан-бу јана кедиб иш көрүр, бәзән дә палчыг дивардан асылмыш күзкүјә бахыр. Өзү дә күзкүјә бахаркән синәсинә даһа чох диггәт јетирир. Һәлә бир дәфә анасынын әринә: «Артыг гыз бөјүјүб, ајыг ол!»—дедијини дә ешитмишиди. О, баша дүшмәмишиди ки, атасы нә үчүн «ајыг олмалыдыр?» Нә олсун? О да артыг бөјүјүб. Мәкәр бу о демәкдир ки, атасы онун үчүн дә ајыг олмалыдыр?

Әкәр...

— Ач әлини!

— Мүүллим, дүнән атам Авропадан кәлмишиди...

— Ач дејирәм!

...Бу оғланын атасы чох варлы бир адамдыр. Сәһәр о, јолдашларына дүнән өз машыналарыны сүрдүјүнү сөјләмишиди. Нәдәнсә, дәрсә кәләндә һәмишә јахшы палтарлар кејән бу варлы оғлундан онун һеч хошу кәлмирди. Өзү, өмрүнүн јарысыны чохдан баша вурмуш, чох вахт гардашы илә шәрик кејдији көһнә ајаггабы илә дәрсә кәлирди. Һансы бир намәлүм гүввә исә ону һәмишә бу варлы баласыны палчыга итәләмәјә сөвт едирди. Лакин атасыны хатырлајанда горхуб кери чәкилирди. Ахы онун атасы чох варлы, шәһәрдә сөзү өтән адамдыр. Әкәр о белә етсә, варлы киши онун атасыны һәбс етдирәр, евләрини дә учурап. Бәлкә дә...

— Ач әлини!

— Мүүллим, мән...

— Ач көрүм!

...Јазыг. Бунун исә атасы дүнән аз гала өләчәкди. Нә вахтдыр ки, о хәстәдир. Мәһәллә кишиләри она дәрман алмагдан өтрү дүнән пул јығырдылар. Оғлан јолдашларына демишиди ки, атам өлсә, мәктәби бураһыб ишләмәјә мәчбурам.

...О исә һәм ишләјир, һәм дә сәһәр мүүллиминин сифәти илә гаршылашырды. Әлине дәјән чубуг зәрбәси онун бүтүн варлығыны титрәдирди. Шакирдләр һәмин чубуға «кафирә» ады гојмушдулар. Атасы да евдә белә узун чубуг сахлајыр. Лакин о һәмин чубугдан бөјүк бачысынын пәнчәрәдән бојланыб бахдығыны көрәндә истифадә едир. Атасы белә шејләри хошламыр. «Мән намуслу адамам—дејир.—Бу јашымда истәмирәм ки, мәним адыма сөз чыхартсынлар». Һәмин чубугла атасы ону индија гәдәр бир дәфә дә олсун вурмајыб. Анчаг

дәфәләрлә үстүнә гышгырыб «оху, бала, оху» дејиб. О исә чавабында «инди кечәјарыдыр, јорулмушам»—дејәрди.

Ахшамлар о елә јорғун вә тагәтсиз оларды ки, һәтта әлини тәрпәтмәјә белә кирдары галмазды. Атасы бунларын һамысыны билирди. О, јахшы баша дүшүрдү ки, пахлава габлары онун үчүн бөјүк вә ағырдыр. О, атасындан индијә гәдәр «оху, бала, оху!» сөзләриндән башга нәвазишли бир сөз ешитмәмишди. Анчаг о, бә'зән һеч өзү истәмәдән атасынын һирсләнмәсинә сәбәб олурду.

—Ач, әлини!

— Мүәллим, мән...

—Ач, дејирәм!

«Кафирә» јаваш-јаваш она јахынлашырды. О һәлә дә мүәллимә демәк үчүн бир бәһанә фикирләшиб тапмамышды. Бир дә бунун нә әһәмијјәти варды? Онсуз да мүәллим дәрси өјрәнмәјәнләрин һеч биринә имкан вермир ки, бир сәбәб көстәрсин. «Ач» кәлмәси һәтта јухуда да онун гулагларында чинкилдәјирди. Будур, артыг мүәллим она јахынлашмышды. Даһа бир аддым... һәр шеј битәчәк.

«Кафирә» онун һејрәтдән кенишләнмиш көзләри гаршысында кет-кедә даһа да узанырды. Будур, јолдашлары көзләрини она зилләмишләр.

О, лап ахырынчы сырада отурмушду. Нәдәнсә, она елә кәлирди ки, күрәкләриндән сојуг бир кизилти кечир. Бу, бәлкә дә, дивара сөјкәндијинә көрә иди. Нә исә баша дүшә билмирди. Она елә кәлирди ки, сифәтинин дә рәнки дәјишиб. Буну јолдашларынын бахышларындан охумаг олурду. Елә һесаб едирди ки, горхмагдан чоһ, бу бахышлардан утаныр.

«Кафирә» бу күн јолдашларындан бә'зиләринин әлини гызартмамышды. Онлар инди она күлмәк истәјир-

диләр. Әлбәттә, бу ушаглар башга шәраитдә јашајырлар, о исә һәр күн, һәр саат, һәр дәгигә өз ағыр јашајыш шәраити илә үз-үзә кәлир. Варлы јолдашлары ону һәмишә «пахлавасатан» дејә чагырар вә күлүшәрдиләр. Әрәб дили мүәллими беләләри һаггында дејәрди: «Зәманә, онларын зәманәсидир». Нәдәнсә, о сон вахтлар мүәллимин бу сөзләрини тез-тез хатырлајырды. Бу дәфә она күләнләрә һәр шеј дејәчәкдир. Инди исә гој күлсүнләр. Чүнки «кафирә» пахлавасатанын әлләрини гызардачаг. Ејби јохдур, мүәллим әлләринә чубугла вуруб гуртардыгдан сонра да олса, о, дәрси өјрәнмәмәсинин сәбәбини дејәчәк...

— Ач әлини!

— Мүәллим...

— Һә, сән дүз дејирсән, сәни мәһәлләмиздә көрмүшәм...

МҮЭЛЛИФЛЭР ҲАГГЫНДА ГЫСА МЭ'ЛУМАТ

Чамил Сидги эз-Зэһави (1863—1936) XIX әсрин соңу вә XX әсрин әввәлләриндә јаранмыш јени әдәби чәрәјанын илк нүмәјәндәләриндәндир.

Эз-Зэһави дөврүнүн көркәмли ичтнман-сијаси хадимләриндән бири олмуш, дәфәләрлә Түркијә Милләт Мәчлисинә Бағдаддан депутат сечилмиш, 1924-чү илдән 1928-чи иләдәк Ирагда Сенатын үзвү олмушдур.

Чамил Сидги эз-Зэһави «Мәнзүм сөзләр» (1909), «Көнүл» (1928), «Дамғалар» (1934), «Јағынты» (1936) адлы ше'р диванларынын, «Чәһәннәмдә ингилаб» адлы ингилаби-романтик поеманын вә бир сыра башга ше'р китабларынын мүүәллифидир.

Эз-Зэһави бир алим вә философ кими дә шөһрәт газанмышдыр.

Мә'руф әл-Русафи (1875—1945) Ираг поезијасынын әсл вә тәһпәрвәр шаиридир. Оуну јарадычылығында Ирагы мүстәмләкәјә чевирмәјә чәһд едән инкилис империалистләринин тәңгиди мүнүм јер тугур. Кәнчлијиндә Истамбул, Дәмәшг вә Гүдсдә әрәб әдәбијатындан дәрс демиш, 20-чи илләрдә бир сыра дөвләт әһәмијәтли вәзифәләрдә чалышмыш вә 1928-чи илдә дөрд ил мүддәтинә Сената үзв сечилмишдир.

Мә'руф әр-Русафи ичтнман-сијаси мөвзуда јазылмыш бир сыра ше'рләрин, «Јатанларын ојанмасы» (1920), «Јохсуллуғ вә хәстәлик» (1915), «Биз вә бејнәлхалг вәзијәт» (1924) вә с. мәшһур поемаларын мүүәллифидир.

Мә'руф әр-Русафинин икичидлик диваны дәфәләрлә нәшр олунмушдур. Бундан әлава о, «Әрәб дили вә әдәбијаты дәрсләри» (1928) вә башга дәрсликләрин мүүәллифидир.

Мәһәммәд Мейди әл-Чәһавири (1905). Илк ше'рини 1920-чи ил Ираг милли азадлығ һәрәкәтигә нәср едән әл-Чәһавиринин јарадычылығынын ана хәтгини мұһарибәләрә нифрәт, сүлһә чағырыш мотивләри тәшкил едир.

1950-чи илдән Умумдүнја Сүлһ Шурасынын үзвү олан әл-Чәһавири бир нечә дәфә Совет Иттифагына гонаг кәлмишдир.

Мәһәммәд Мейди 60-чы илләрдә бир мүддәт мұһачир сифәтилә Чехословакијадә јашамышдыр. Бу дөврдә оуну «Еј јухусуз», «Гүрбәт почту» адлы ше'р мәчмуәләри чапдан чыхмышдыр.

Ирага гајытдыгдан сонра әл-Чәһавири бир нечә ил Ираг Јазычылар Иттифагынын сәдри вәзифәсиндә чалышмышдыр. Ираг поезијасынын ағсаггал шаири 1975-чи илдә Асија вә Африка Јазычылары Чәмијәтинин органы олан «Лотос» журналынын мұкафатына лајиг көрүлмүшдүр. Шаирин беш чидлик диваны сон илләрдә Бағдадда нәфис шәкилдә нәшр олунмушдур.

Мәһәммәд Мейди әл-Чәһавири 1976-чы илдә ССРИ јазычыларынын VI гурултайында иштирак етмишдир.

Мәһәммәд Саләһ Бәһрул Улум (1909) Ирагын халг шаиридир. 1935-чи илдә јаздығы «Фәллаһ» гәсидәсинә көрә һаким даирәләр ону өмүрлүк һәбс чәзасына мөһкүм етмишдиләр. О, он беш јашындан милли азадлығ һәрәкәтигә иштирак етмишдир.

1958-чи илдә һәбсдән азад едилән Бәһрул Улум Совет Иттифагына сәјәһәтә чыхмыш, Асија вә Африка јазычыларынын Дашкәнддә кечирилән илк конфрансында иштирак етмиш вә һәмнин ил Бакынын гонагы олмушдур.

1963-чү илдә «коммунист фәалијәтиндә» тәгсирләндирилән Бәһрул Улум јенидән зиндана салынмышдыр. Өмрүнүн тәхминән ијирми илини һәбсдә кечирән Бәһрул Улум сүлһ, азадлығ вә демократија угрунда даим мұбаризә апаран сәнәткарлардан биридир.

Мәһәммәд Саләһ Бәһрул Улумун 1936-чы илдә «Һиссләр» вә 1958-чи илдә «Ингилабын гығылчымлары» адлы ше'р мәчмуәләри чап олунмушдур.

Әнвәр Хәлил (1919) II дүнја мұһарибәси заманы јарадычылығы башламыш мүтәрәгги шаирдир. Оуну «Дөјүш јериндән сәсләр» (1925), «Јашыл саһилдән» (1972) адлы ше'р мәчмуәләри чап олунмушдур.

Һүсејн Мәрдан јени Ираг ше'ринин нүмәјәндәләриндәндир. Франсада чыхан «Оријент» журналы ону 50-чи илләр Ираг поезијасынын Бодлери адландырмышдыр.

Назик әл-Мәлаикә (1923) Ирагын мүасир гадын шаирәсидир. Һазырда Бәсрә университетиндә әрәб дили кафедрасына рәһбәр

лик едир. Назкин индијадок «Кечә мәшугәси» (1947), «Гәлпәләр вә күд» (1949), «Ај ағачы» (1969), «Һәјат алаһи вә инсан нәғ-мәси» (1970) вә с. шә'р мәчмуәләри чап олуимушдур.

Әбдул Вәһаб әл-Бәјати (1926) 50-чи илләрдә жаранмыш јени гостик чәрәјанын ән мәһсулдәр нүмајәндәсидир. Әл-Бәјатинин инди-јадок ән бешдән чох шә'р мәчмуәси чап олуимушдур.

Милли азадлыг һәрәкатынын фәал иштиракчысы олдуғу үчүн Нури Сәидиң һакимијәти дөврүндә Ирагдан сүрқәш едилмишдир. Ираг 1955-чи илдән Ливанда, Мисирдә, Суријадә јашамышдыр. Ираг республикасы е'лан олуңдугдан сонра (1958) вәтәнә гајытмышдыр.

Ән мәшһур әсәрләри «Мәланкәләр вә шәјтанлар» (1950), «Сын-дырылдымыш күзәләр» (1945), «Сүрқүндә јазылмыш шә'рләр» (1975), «Шираз гәмәри» вә б. мәчмуәләрдир.

Бәдр Шакир әс-Сәјјаб (1926—1964) II дүңја мұһарибәсиндән сонра јарадычылыға башлајан Ираг шаирләринин ән исте'дадлы нүмајәндәләриндән бири олмушдур. О јарадычылыгынын чичәк-ләндији бир вахтда вәфат етмишдир. Әл-Сәјјабын «Солғун чичәк-ләр» (1947), «Сәадәт» (1965), «Күләјин ритмләри» (1970) вә с. шә'р китаблары вардыр.

Бүләнд әл-Һәјдәри јени поезијанын танынмыш нүмајәндәлә-риндәндир. Онун «Торпағын ләрзәси» (1946), «Өлү шәһәрин нәғ-мәләри» (1951), «Дан јери сөкүләндә кәлдиниз» (1961), «Гүрбәт-дә аддымлар» (1966) вә с. китаблары вардыр.

Әбдулрәззак Әбдул Ваһид 50-чи илләр поезијасынын исте'-дадлы давамчыларындандыр. Онун «Шәјтана лә'нәт» (1951), «Тәј-јинбә» (1956), «Бөјүк нәғмә» (1959), «Хатирә астанасындан вәрәг-ләр» (1970) шә'р китаблары нәшр олуңмушдур.

Шәзил Тағә (1929) азад шә'р чәрәјанынын нүмајәндәләрин-дәндир. Шәзилни индијадок «Сонунчу кечә» (1950), «Сонра кечә өлдү» (1963), «Ә'вар Дәччәл вә јадәллиләр» вә с. мәчмуәләри чапдан чыхмышдыр.

Ламид Аббас Имарә (1929) Ирағын даһа бир гадын шаирә-сидир. Онун «Бош күңч» (1960), «Јазын гајытмасы» (1963) шә'р китаблары вардыр.

Сәлман әл-Чәббури јени поетик чәрәјанын нүмајәндәсидир. Лирик тәбә, күчлү вәтәңпәрвәрлик һиссләринә малик шаирдир. *Зу-н-Нун Әјјуб* (1908) Ираг нәсринин илк пионерләриндәндир. О, Багдад университетинин ријазиијат факултәсини битирмиш, әдә-би јарадычылыға 1935-чи илдән башламышдыр.

Онун «Мәдәнијјәт елчиләри» (1936), «Гурбанлар», «Бабил бүрчү», «Зәһмәткешләр», «Вјанадан һекајәләр» вә с. һекајәләр китаблары, «Доктор Ибраһим», «Торпаг, әл вә су» кими романлары

мәшһурдур. «Мәчид Рәһимин иши» адлы әсәри русчаја тәрчүмә едилмиш вә Москвада чап олуңмушдур.

Зу-н-Нун узун мүддәтдир ки, Австријадә мұһачирәтдәдир. Шакир Хусбај көркәмли Ираг насирини вә әдәбијјатшүнасыдыр. Багдад университетинин әдәбијјат факултәсини битирмишдир, фило-ложи елмләр докторудур. Хусбај «Мүбаризә» (1948), «Јени ера» (1951), «Ағыр һәјәт» (1960) вә с. новеллалар мәчмуәләринин вә бир нечә тәдгигат әсәринин мұәлифидир. А. П. Чеховун тәд-гигатчыларындандыр. Бир нечә һекајәси рус дилинә тәрчүмә олу-мушдур.

Әдмон Сәбри (1921—1976) танынмыш Ираг насирини вә дра-матургудур. Әдибин «Көз јашларынын мәһсулу» (1952), «Иш ич-рачысы» (1955), «Сәид Әфәнди» (1957), «Бәдбәхтликләр дәннзиндә» (1959), «Зүлмдән гачан» (1960), «Дөвләт чәрәји» (1961) вә с. һекајәләр мәчмуәләри, «Алданылмыш үмид» (1957) повести, «Өлү-мә мәһкум едилмиш» (1961), «Ханым һасиба» (1959) кими пјес-ләри чап олуңмушдур. Бир нечә һекајәси рус дилинә тәрчүмә едил-мишдир.

Гауб Туама Фәрман (1927) тәрәггипәрвәр јазычы, ичтиман хадимдир. Нури Сәид режиминин гаты әлејһдарларындан олмуш, 1954-чү илдә Ливана мұһачирәт етмишдир. Онун «Үјүдүлсә ун олар» (1954), «Икинчи ушаг» (1959) һекајәләр мәчмуәләри чап олуңмушдур.

Мүвәффәг Хыдр Ираг реалист нәсринин ән исте'дадлы әдиб-ләриндәндир. 60-чы илләрдән мятбуатда имзасы көрүнән Мүвәф-фәгин «Интизар вә јағыш» (1962), «Кичик чәннәтдә севинч» (1968), «Әлиндәкини вер» (1970) адлы һекајәләр мәчмуәләри вә «Шәһәр кишиләри бағрына басыр» (1960) вә «Гәтл вә гәзәб» (1974) ро-манлары вардыр.

Јусиф һәддәд кәнч Ираг насиридир. Һәддәдын мәчмуәдәки һе-кајәси Багдадда чыхан «Гәләмләр» журналынын 1970-чи ил мај нөмрәсиндән көтүрүлмүшдур.

Маһмуд-әз-Заһир тәрәггипәрвәр Ираг јазычыларындандыр. Гы-са новеллалар јазыр. Бир нечә һекајәләр мәчмуәсинин вә «Кәдәр» адлы романын мұәлифидир. Әсәрләриндә әсас е'тибары илә Ираг кәндлиләринин һәјатындан бәһс едир.

«Боғулмуш һычырыглар» һекајәси 1962-чи илдә Багдадда чап олуңмуш «Пәнчәрә» адлы һекајәләр мәчмуәсиндә дәрч едилмиш-дир.

КИТАБЫН ИЧИНДЭКИЛЭР

Ираг эдэбијјаты хаггында (А. Имангулијева) . . . 3

ШЕ'РЛЭР

Чэмил Сидги эз-Зэһави Ингилаб (Тэрчүмэ едэни Вилајэт Чэфаров)	13
Инсанлар кэлэчөкдэ (Тэрчүмэ едэни Вилајэт Чэфаров)	14
Өзлэри ач јатырлар (Тэрчүмэ едэни Вилајэт Чэфаров)	15
Гырмызы бајраг (Тэрчүмэ едэни Вилајэт Чэфаров)	15
Мәруф әр-Русафи Сүдәмәр көрпәли дул гадын (Тэрчүмэ едэни Вилајэт Чэфаров)	16
Мәһәммәд Мейди әл-Чәваһири Фәһлэләрин бајрамында (Тэрчүмэ едэни Сүләјман Рүстәм)	18
Јахшы күн көрмөк үчүн (Тэрчүмэ едэни Ағасәфәр)	22
Мәһәммәд Салех Бәһрул Улум Сүһл тәрәфдарларына (Тэрчүмэ едэни Тәләт Әјјубов)	24
Әнвәр Хәлил Еј фәләстин, гајыдачагсан (Тэрчүмэ едэни Осман Сарывәлли)	27
Мүбаризә јолунда (Тэрчүмэ едэни Тәләт Әјјубов)	28
Һүсәјн Мәрдан Гарға (Тэрчүмэ едэни Б. Адил)	31
Назик әл-Мәланкә Сарај вә кома (Тэрчүмэ едэни Бәхтијар Ваһабзадә)	33
Әбдүл Ваһаб әл-Бәјати Ленин (Тэрчүмэ едэни Малик Гарајев)	35
Һүнәрлә долу ики үрәк (Тэрчүмэ едэни Малик Гарајев)	38
Мән сизә дедим ки... (Тэрчүмэ едэни Чабир Новруз)	39
Сөјлә, нијә сүркүндәјик? (Тэрчүмэ едэни Чабир Новруз)	40
Бәдр Шакир әс-Сәјјаб Илғым шәһәри (Тэрчүмэ едэни Мирварид Дилбази)	42

Интизар (Тэрчүмэ едэни Осман Сарывәлли)	43
Бүләнд әл-Һејдәри Балача кишини мәктубу (Тэрчүмэ едэни Әһмәд Чәмил)	47
Кечә, сојуг вә кешикчиләр (Тэрчүмэ едэни Әһд Мурадханлы)	49
Көһнә мәһәббәт (Тэрчүмэ едэни Осман Сарывәлли)	51
Әбдүлрәззаг Әбдүл Ваһид Москвадан мәһәббәт мәктубу (Тэрчүмэ едэни Әһд Мурадханлы)	53
Тачикистандан мәһәббәт мәктубу (Тэрчүмэ едэни Әһд Мурадханлы)	54
Итирмәдијим шеј (Тэрчүмэ едэни Әһд Мурадханлы)	57
Шазил Тагә һөрүмчәкләр шәһәри (Тэрчүмэ едэни Мәммәд Араз)	59
Мәһәббәт нәғмәси (Тэрчүмэ едэни Мәммәд Араз)	60
Ләми'ә Аббас Имарә Ананын нәғмәси (Тэрчүмэ едэни Малик Гарајев)	61
Сәлман әл-Чәббури Сүхур вә бүллур (Тэрчүмэ едэни Нәриман Һәсәнзадә)	63

ҲЕКАЈЭЛЭР

Зу-н-Нун Әјјуб Пахлава (Тэрчүмэ едэни Зәрдүшт Әлизадә)	67
Шакир Хусбак Бир гаранлыг кечәдә (Тэрчүмэ едэни Гурбанәли Сүләјманов)	72
Едмон Сәбри Бајрам әјләнчәләриндән бири (Тэрчүмэ едэни Малик Гарајев)	83
Ағалар һимајәчиси (Тэрчүмэ едэни Нәрмин Султанлы)	87
Гаиб Фәрман Умран (Тэрчүмэ едэни Мәһәммәдһәсән Гәнбәрәв)	94
Мүвәффәг Хыдр Атлы вә гала (Тэрчүмэ едэни Вилајэт Чэфаров)	102
Араба, ушаглар вә Мәчид Румманә (Тэрчүмэ едэни Вилајэт Чэфаров)	108
Јусиф Һәддад Напалм бомбалары зейтун ағачларыны бичир (Тэрчүмэ едэни Вилајэт Чэфаров)	115
Маһмуд эз-Заһир Боғулмуш һычгырыглар (Тэрчүмэ едэни Аида Имангулијева)	129
Мүәллифләр хаггында гыса мә'лумат	134

МЕЧТА О СЧАСТЛИВЫХ ДНЯХ
(Из иракской литературы)
Стихи и рассказы
(на азербайджанском языке)

Баку — 1983

Издательство «Язычы» 370088.
Баку проспект Кирова, 18
Новая Книжная типография, 370102. Баку,
ул. А. Тагизаде, 4.

Редактору *И. Әлијева, Агасәфа*
Рәссамы *Һ. Чәлилов*
Бәдии редактору *Ф. Әфәндијев*
Техники редактору *Р. Әһмәдов*
Корректорлары *И. Әһмәдов, К. Пәнаһова*

ИБ № 807

Лығылмаға верилмиш 2. 07. 1982-чи ил. Чапа имзаланмыш 15. 12. 1982-чи ил. Қағыз форматы 70×108^{1/2}.
Офсет қағызы. Әдәби гарнитур. Јүксәк чап үсулу. Физики чап вәрәги 4.375. Шәрти ч. в. 6,12. Учот нәшр. вәрәги 4,95. Сифариш № 2101. Тиражы 30.000. Гијмәти 40 гәп.
Азәрбајчан ССР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә
Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси. «Јазычы» Нәшријјаты, 370088. Бақы, Киров проспекти, 18.
Јени китаб мәтбәәси. 370102. Бақы, Әли Тагызаде күчәси, 4.

40 рен.

AR 1983
136

330